VIGILIA

2016/8

SÁGHY MARIANNE: **Sulpicius Severus és a Vita Martini**
GLOVICZKI ZOLTÁN: **Szent István király Intelmei**
MONOSTORI IMRE: **Szekfű Gyula és a Katolikus Nyári Egyetem**
PROHÁSZKA LÁSZLÓ: **Stróbl Alajos egyházművészeti alkotásai**

POMOGÁTS BÉLA: **Két Lászlóffy**
Babiczky Tibor, Gyukics Gábor, Murányi Zita, Rákóczi Piroska, Turczi István és Vörös István versei
Kiss Adél Eleonóra és Rőhrig Eszter prózája

Beszélgetés Albert Zsuzsával

LUKÁCS LÁSZLÓ:	Senki sem sziget	561
SÁGHY MARIANNE:	Sulpicius Severus és a *Vita Martini (tanulmány)*	562
GLOVICZKI ZOLTÁN:	Szent István király *Intelmei (tanulmány)*	574
MONOSTORI IMRE:	Szekfű Gyula és az esztergomi Katolikus Nyári Egyetem *(tanulmány)*	581
PROHÁSZKA LÁSZLÓ:	Stróbl Alajos egyházművészeti alkotásai *(tanulmány)*	589
	SZÉP/ÍRÁS	
VÖRÖS ISTVÁN:	Mágia; Fölfedezni a nem láthatót *(versek)*	594
BABICZKY TIBOR:	Tavasz előtt; Az ajtó *(versek)*	596
MURÁNYI ZITA:	áldás; magántulajdon; mint *(versek)*	597
RŐHRIG ESZTER:	Innen el *(próza)*	599
GYUKICS GÁBOR:	ha létezik; polaroidba fagyva *(versek)*	603
TURCZI ISTVÁN:	Valahol Budapest; Új világ *(versek)*	605
POMOGÁTS BÉLA:	Két Lászlóffy *(tanulmány)*	606
KISS ADÉL ELEONÓRA:	Gyöngyöm, Jakab Testvér! *(próza)*	615
RÁKÓCZI PIROSKA:	azon a napon *(vers)*	617
	A VIGILIA BESZÉLGETÉSE	
TÜSKÉS ANNA:	Albert Zsuzsával	618
	NAPJAINK	
GERE DÖMÖTÖR – KISNÉMET LÁSZLÓ:	Lét – szemlélet – cselekvés. Gondolatok korunk értelmiségi kereszténységéről	624
	KRITIKA	
SZALAGYI CSILLA:	Százötven variáció a lélek állapotaira. Vörös István: *Százötven zsoltár*	629
	SZEMLE	
	(részletes tartalom a hátsó borítón)	633

LUKÁCS LÁSZLÓ

Senki sem sziget

„Senki sem különálló sziget; minden ember a kontinens egy darabja, része az egésznek; ha egy göröngyöt mos el a tenger, Európa lesz kevesebb, éppúgy, mintha egy hegyfokot mosna el, vagy barátaid házát, vagy a te birtokod. Minden halállal én leszek kevesebb, mert egy vagyok az emberiséggel. Ezért soha ne kérdezd, kiért szól a harang: érted szól." E sorokat nem válságokkal terhelt napjainkban írták, hanem háromszáz évvel ezelőtt. John Donne angol költő szavai mégis talán ma váltak különösen aktuálissá. Az idézetet a második világháború elején Hemingway tette ismertté, *Akiért a harang szól* című regényével, amelyben a spanyol polgárháborút örökítette meg.

Az idézet azonban nemcsak a szétforgácsolódó emberiség, az egymás ellen acsarkodó emberek, csoportok, országok önpusztító halálának vészjósló lélekharangját kongatta meg, hanem egy szebb jövő távlatainak keresésére is ihletett. Thomas Merton híres könyvének címe is Donne-t idézi: „Senki sem sziget". Ezt írja: „Minden ember hozzám tartozó részecske, hiszen én is része, tagja vagyok az emberiségnek. Minden keresztény a saját testem egy darabja, mert mi mind tagjai vagyunk Krisztusnak." Ellentétes a keresztény lelkülettel, ha valaki faja, vallása, bőrszíne alapján bárkit is kirekeszt az emberiség nagy családjából — bármilyen megokolással tegye is. A történelmi példák intenek: az ilyen ideológiák tragédiákat idéznek elő.

Ugyanebben az időben vázolja fel a kozmikus fejlődés hatalmas költői vízióját Teilhard de Chardin. Az evolúció az emberben új irányt vesz. Értelmével meghódítja ugyan a kozmoszt, ezt azonban csak az egymásért és egymással vállalt közösségben tudja megtenni, amelynek végcélja, „Ómega-pontja" a mindent átölelő szeretet, Krisztus. Ahogy Henri de Lubac mondta róla: „Teilhard pontosan abban az órában jött, amikor az emberiség tudatára ébred annak, hogy sorsa közös." Teilhard szerint: „A Világ félelmetes méretű nagysága lassacskán felfelé összpontosul, míg majd szeretve vonzó energia-fókuszban átalakul. (…) Akkor majd minden ember megérti, hogy bármikor és bármilyen nehéz helyzetben nemcsak szolgálhatja, de minden dologban szeretheti is a fejlődésében szeretettől terhes világegyetemet."

Gyönyörű a fejlődésnek e végtelen távlata, de kérdés: nem csupán jámbor álmodozás mindez? Mi valósítható meg ebből a „való világban", amelyben mintha erősebbnek bizonyulnának a széthúzás, az ellenségeskedés, az egyéni vagy csoportos önzés erői? Felülről, a kozmoszból nézve a Föld csodálatosan változatos, oszthatatlanul egyetlen világ. Idelenn, alulról nézve: mindenfelé népek és törzsek, politikai és gazdasági érdekek feszülnek egymásnak, ádáz küzdelemben. Eljut-e valaha az ember annak felismerésére, hogy sorsa közös: mindenki ugyanannak a bolygónak része, csak összefogva juthatunk előbbre?

SÁGHY MARIANNE

Sulpicius Severus és a Vita Martini

A szerző történész, a CEU Medievisztika Tanszék, valamint az ELTE Középkori és Kora Újkori Egyetemes Történeti Tanszék egyetemi docense.

I. Szent, szerző, szentéletrajz

„Úgy vélem, hogy hasznos munkába fogok, ha a szent ember életét a jövő nemzedékek számára példaképül megírom" — írja Sulpicius Severus a *Vita Martini* elején olyan lehengerlő Livius-parafrázissal,[1] amivel nemcsak hősét írja bele a római történetírás legnemesebb hagyományába, hanem egyúttal Rómát is kiiktatja a historiográfia témái közül. Egy ember élete felülmúlhatja a Város történetét? Sulpicius előre látta a jövőt: a 4. század után már senki sem írt a „római nép dolgairól" *(res populi Romani),* annál többen a szentek életéről *(uitam sanctissimi uiri).* A szent ember életrajza lett az a történet, amit mindig érdemes volt megírni: *semper quidem operae pretium fuit illustres sanctorum describere uitas,* mint Clairvaux-i Bernát mondja egy utolsót csavarva Liviuson.[2] Sulpicius kijelentésében még egy nagyon lényeges dologra figyelhetünk fel. A mélységesen kiábrándult Liviusszal ellentétben, aki azért ír a múltról, hogy meneküljön a méltatlan jelentől, a keresztény író magabiztos derűlátással jelenti ki egy kortársáról, hogy milyen jó róla írni!

Ki ez a szerző, aki a 4. század végén forradalmasítja a hagiográfiát, és megírja a latin irodalom legnagyobb könyvslágerét, melynek népszerűségét a középkorban csak a Biblia múlta felül? Miért írja meg *Szent Márton életét,* és mit ír meg benne? Tanulmányom Sulpicius Severust, a szerzőt és a *Vita Martini* műfaját és narratív szerkezetét mutatja be, különös tekintettel a „szerzetespüspök" modelljének megalkotására és jellemzőire.

Sulpicius Severus egy életrajzot, három levelet[3] és egy párbeszédes formában íródott csodagyűjteményt[4] írt Szent Mártonról (ezeket a szövegeket a középkorban összegyűjtve hagyományozták és *Martinellus*nak nevezték[5]); emellett egy üdvtörténeti műve (világkrónikája)[6] maradt fenn. Márton tours-i püspök a feltűnően grafomán késő antik episzkopátus egyetlen tagja, aki nem hagyott hátra semmiféle írásos dokumentumot maga után. Író és szent alakja írott forrásainkban egybefonódik: mindent, amit Mártonról tudunk, Severustól tudjuk, és sok mindent, amit Severusról tudunk, a Mártonról szóló írásaiból tudjuk meg. A *Martinellus*ból és Nolai Szent Paulinus leveleiből[7] következtethető ki, hogy az aquitaniai arisztokrata családból származó Sulpicius Severus (360?–420?) a tanárairól híres[8] burdigalai (Bordeaux) szónokiskolákban tanult[9] — az itteni rétorok írták az új, konstantini rendszer dicshimnuszait,[10] és nevelték a

[1] *Vita Martini* 1, 6: „Unde facturus mihi operae pretium uideor si uitam sanctissimi uiri exemplo aliis mox futuram perscripsero." Saját fordításom (a továbbiakban: *VM).* Vö. Titus Livius: *Ab urbe condita*, I. 1: „Hogy hálás munkába fogok-e, ha a Város alapításától kezdve megírom a római nép történetét, nem tudom biztosan, de ha tudnám, sem merném állítani." Titus Livius: *A római nép története a Város alapításától kezdve*. (Ford. Kis Ferencné.) Helikon, Budapest, 1986, 3. A magyar fordító, Borián Elréd OSB sajnos nem vette észre a Livius-utalást, és így fordítja a mondatot: „Ezért úgy vélem, hogy az én művem jutalma az lesz, ha a szent életű férfi életét mások számára eljövendő példaképül megírom." Sulpicius Severus: *Szent Márton élete*. (Ford. Borián Elréd OSB és Reichard Aba

trónörökösöket[11] —, itt kötött életre szóló barátságokat és futott be szép ügyvédi karriert. Bordeaux azonban nemcsak „kormányszóvivőket" nevelt, hanem a Szentföld első latin zarándokait is: idevalósi volt az az ismeretlen utazó, aki 333-ban indult Jeruzsálembe, és pontosan rögzíti útinaplójában, hogyan jutott el ide,[12] és az a Silvia/Etheria/Egeria nevű apáca is, aki a 380-as években utazta be a Szentföldet és Egyiptomot.[13] Sulpicius Severus legjobb barátja Nolai Szent Paulinus, Aquitania leggazdagabb földesura volt, akinek birtokai Bordeaux-tól Barcelonáig húzódtak. Sulpicius konzuli családba nősült, gyermekeiről nem tudunk. Felesége nevét nem, de anyósáét ismerjük: Bassula támogatta veje irodalmi ambícióit, sőt aszkéta elköteleződését is. 395-ben, felesége halála és barátja, Paulinus látványos megtérése után Sulpicius mindinkább úgy érezte, hogy keresztényként „idegen a világon".[14] Paulinus példájára lemondott világi karrierjéről és vagyonáról, hogy gascogne-i villájába visszavonulva Istennek tetsző életet éljen. Paulinus és Sulpicius megtérése látszólag a római hagyományt követte: évszázados szokás volt, hogy a *cursus honorum*ot végigjárt tisztségviselők életük derekán megkönnyebbülten hagyták ott a *forum* zsivaját és a politika *negotium*át, hogy vidéki birtokaik rusztikus örömeit élvezzék, és ott tevékeny/vallásos semmittevésbe *(otium)* merüljenek.[15] A 4. század végén azonban már sem a római villa,[16] sem az *otium* nem volt a régi: Paulinus és Sulpicius gyökeresen felforgatják a villagazdaság hierarchiáját, amikor rabszolgáikat a krisztusi egyenlőség nevében felszabadítják és háztartásukat kolostorrá alakítják át, ahol ők szolgálják szolgáikat: „Előkészíted magadnak a szállást kis celládban és rabszolgáid társaként nem mint családfő húzódsz házadba, hanem mint idegen napszámos és hontalan béres, az Úrnak a közösen kikönyörgött szállásért felebarátaid testi és lelki szolgálatával fizetsz."[17]

Sulpicius örökölt birtokait eladta, csak a Toulouse és Narbonne között fekvő Primuliacum haszonélvezetét tartotta meg magának; a villagazdaság tulajdonjogát a helyi egyházra íratta. Primuliacumból szerzetesi paradicsomot varázsolt, amihez gazdag anyósától, Bassulától kapott anyagi támogatást, aki lelkileg igen közel állt hozzá, mint „Krisztus társörököse".[18] Noha hátat fordított a világnak, Sulpicius nem szakadt el a világtól: „aszketerionja" a keresztény szerzetesek fontos állomáshelye lett, ahol nyüzsögtek a Jeruzsálemből és Egyiptomból visszatért rokonok, zarándokok és hírvivők, a szegények és az idegen látogatók.

Abban, hogy Sulpicius megírta a *Vita Martini*t, Nolai Szent Paulinusnak oroszlánrésze volt. Paulinus nemcsak az utolsó nagy latin költő volt, hanem „mellékesen" a világirodalom két remekművének, Szent Ágoston *Vallomásai*nak és Sulpicius *Szent Márton-életrajzá*nak az ihletője is.[19] Paulinus 395 óta egy temetőben élt Nola mellett, és leginkább az érdekelte, hogyan lesz az ember teljesen Istené. 396-ban küldött egy levelet Alypiusnak, melyben a saját és Ágoston megté-

OSB.) Bencés Kiadó, Pannonhalma 1998, 19. (Újabb kiadás: 2016.)

[2]Bernardus Clarauallensis: *Vita Malachi* 1. In: *Sancti Bernardi opera omnia* III, 307. Editiones Cistercienses, Roma, 1963; Bernard de Clairvaux: *Éloge de la nouvelle chevalerie. Vie de saint Malachie*. Cerf, Paris, 1990, 84.

[3]*VM*, lásd fentebb, 1. jegyzet. Havas László a *Vita Martini* latin szövegét saját bevezetőjével és Jacques Fontaine jegyzeteinek magyar fordításával adta közzé: *Sulpicii Severi Vita Sancti Martini*. In: *Keresztény latin írók*. Egyetemi Nyomda, Debrecen, 2004, 357–448.

[4]Sulpice Sévère: *Gallus. Dialogues sur les „vertus" de Saint Martin*. Cerf, Paris, 2006.

[5]Az első *Martinellus*t Perpetuus állíthatta össze az 5. század közepén Sulpicius műveiből, és bocsátotta Petricordiai Paulinus rendelkezésére.

[6]Sulpice Sévère: *Chroniques*. Cerf, Paris, 1999. Magyarul: Világtörténet, 38 (2016), ford. Barabás Gábor.

réséről faggatta.[20] Alypius válasza nem maradt fenn, Ágostoné igen. Paulinus ekkor már jó tíz éve ismerte Márton tours-i püspököt, akivel 386-ban futott össze Vienne-ben.[21] Sulpiciust is ő mutatta be Mártonnak valamikor a 390-es években. A találkozás óriási hatást gyakorolt az ügyvédből lett aszkétára. A jó hétszáz kilométeres távolság dacára Sulpicius évente többször is felkereste a tours-i püspököt, akivel kölcsönösen megszerették egymást: „Ó, igazában leírhatatlan férfiú! Buzgó hitű, irgalmas és emberszerető, mely erény manapság ebben a hideg korban még a szent férfiakban is kihűl, őbenne azonban napról napra folyton növekedve mindvégig megmaradt. Ezt a jóságát én különösen is élvezhettem, mivel méltatlanságom és érdemtelenségem ellenére különleges módon szeretett."[22]

Arról, hogy Márton életrajzát Paulinus „rendelte meg" Sulpiciusnál, a *Vita Martini* tanúskodik, feltűnően nem a dedikációban,[23] hanem a mű végén. Felidézve az életrajz keletkezéstörténetét, Sulpicius elmeséli, hogyan kereste fel Mártont, hogy meginterjúvolja. Ez a fejezet nemcsak arról tudósít, hogy Severus az „oral history" egyik úttörője, hanem arról is, hogy milyen meghatározó szerepe volt mindebben Paulinusnak. Amikor Severus azt írja, hogy maga Márton állította a keresztények elé Paulinust, a nolai temetőben élő világi aszkétát példaképként (amiben talán van némi okunk kételkedni), ezzel nem kevesebbet tesz, mint hogy a tours-i püspök által szentesíti azt a furcsa és szokatlan életformát, amiért tíz évvel korábban Priscillianust például kivégezték. A késő antik retorika és etikett szabályai szerint egyszersmind művének patrónusát is megnevezi, aki nem más, mint Paulinus: „Amikor egyszer hallottam hitéről, életéről és erényéről, vágy támadt bennem, hogy lássam, és örömmel szántam rá magam a zarándoklatra, hogy felkeressem, részben azért is, mert már erősen élt bennem az a szándék, hogy megírjam az életrajzát. Tőle magától tudakozódtam, amennyire kérdezni lehetett, másrészt azoktól értesültem a történtekről, akik tanúi voltak vagy tudtak róluk.

El se hinnék, hogy mekkora alázattal és milyen szívélyesen fogadott! Nagyon szerencsésnek tartotta magát, és örvendezett az Úrban, hogy annyira megbecsültem őt, hogy vállalkoztam az utazásra. Alig merem bevallani, hogy engem, nyomorultat arra méltatott, hogy meghívott a szent étkezéshez, és kezemre ő öntött vizet, este pedig ő maga mosta meg a lábamat. Nem volt bátorságom arra, hogy ellenkezzem és hogy tiltakozzam, mert tekintélyével úgy hatott rám: bűnnek éreztem volna, ha ellentmondok.

Nem beszélt velem másról, mint arról, hogy mennyire fontos elhagyni a világ csábításait és korunk terhét, hogy Jézus Urunkat szabadon és akadálytalanul kövessük. Napjaink legkiválóbb példájaként Paulinust állította elénk, akiről fentebb említést tettem. Ő lemondott hatalmas vagyonáról, és a mi időnkben talán ő az egyetlen, aki Krisztust követve teljes mértékben elfogadta az evangélium parancsait. Őt kell követned, kiáltott fel, őt kell utánoznod, és boldognak

[7]Paulin de Nole: *Correspondence avec Sulpice Sévère*. Cerf, Paris, 2016.

[8]Ausonius: *Commemoratio professorum Burdigalensium.* In Ausone de Bordeaux: *Opuscula Omnia. Œuvres complètes.* Mollat, Bordeaux, 2010.

[9]Hagith Sivan: *Town and Country in Late Antique Gaul: The Example of Bordeaux.* In: *Fifth-Century Gaul: A Crisis of Identity?* Cambridge University Press, Cambridge, 1992, 133–138.

[10]Edouard Galletier: *Panégyriques latins, I–V.* Les Belles Lettres, Paris, 1949.

[11]Hagith Sivan: *Ausonius of Bordeaux. Genesis of a Gallic Aristocracy*. Routledge, London, 1993; *Ausone et Paulin de Nole: Correspondance.* (Latin–francia bilingvis kiadás.) Peter Lang, Bern, 2004.

[12]*Itinerarium burdigalense. Itineraria romana*. Teubner, Leipzig, 1929; Laurie Douglass: *A New Look at the Itinerarium Burdigalense*. Journal of Early

mondta ezt a kort, amely a hitnek és erénynek ekkora bizonyságát látta, mert Paulinus, noha gazdag lévén sok mindent birtokolt, az Úr szavát meghallva mindenét eladta, és a szegényeknek ajándékozta, így példájával bebizonyította, hogy amit lehetetlennek látszik megvalósítani, mégis lehetséges."[24]

A két barát a szentéletű tours-i püspök halála után is sűrűn levelezett Mártonról, mert Sulpicius tisztában volt vele: Márton nem magánügy. Primuliacumi birtokán kápolnát építtetett Szent Márton tiszteletére, és Paulinust kérte fel, hogy verseket írjon a templom számára.[25]

A *Vita Martini* keletkezését tehát a 4. század közepén kibontakozó „aszkéta forradalom" nagy nemzedékének egymás élete és megtérése iránti érdeklődése magyarázza. Ezt jól mutatják azok a személyek, akiknek Sulpicius művét ajánlja: Desiderius, Eusebius, Aurelius és Bassula a művelt aquitaniai arisztokrácia tagjai,[26] akik vonzódnak a visszavonult szerzetesi életformához. A társadalmi, szellemi és lelki elit „életrajzi beszélgetése" két új irodalmi műfajt hoz létre: a szentéletrajzot és az önéletrajzot.[27] A 396–397-ben írt *Vita Martini* és Ágoston *Vallomásai* nemcsak Isten dicsőségére és a hívek épülésére íródott püspök-életrajzok, hanem önéletrajzok és „csináld magad"-kézikönyvek is egyben: Severus és Ágoston elméleti és gyakorlati példái a keresztény tökéletességről.[28] Márton, Severus és a *Vita Martini* viszonya többszörösen összetett: Severus életének fordulópontján, Istenhez való megtérésének, az aszkéta hivatás vállalásának döntő pillanatában írja meg életrajzát a püspökről, akinek példája szerzetesi fogadalmát inspirálta. A klasszikus szerzőkön iskolázott Severus bibliai előképek alapján alkotja meg Márton portréját,[29] amiből az derül ki, hogy ő maga hogyan olvasta és értelmezte a Szentírást, milyen tanulságot szűrt le belőle magának, és mit tartott benne a legfontosabbnak.

A szentéletrajz *(vita)* új irodalmi műfaj, melyet a keresztény értelmiség konstruált a 4. században az evangéliumok „folytatásaként", de a klasszikus életrajzot — mindenekelőtt a filozófus bölcsek életrajzát is — továbbfejlesztve.[30] Az ókori filozófus-életrajz protreptikus mű volt, mely olvasóit a filozófia felé akarta fordítani, ugyanúgy, ahogy a szentéletrajzíró Istenre akarta irányítani olvasói figyelmét. A görög-római bölcs célja az átistenülés *(deificatio):* ugyanerre törekszik a keresztény szent is. A *Vita Martini* a biblikus és klasszikus mintákat ötvözi a korabeli divatos szerzetéseletrajzokkal, népszerű zarándoknaplókkal és levelekkel: ebből a sokféle műfajból állít össze egyedi „crossover"-t.

Az aufklérista antiklerikalizmusban gyökerező 19. századi irodalomtudomány és filológia két tekintetben is félrevitte a kutatást azzal, hogy a szentéletrajzot a görög csodatörténetekből eredeztette,[31] és úgy igyekezett kihámozni a szentéletrajzokból a „történeti igazság magvát", hogy a szöveg egy részét, a csodatörténeteket eleve hamisnak nevezte és elvetette. A szentéletrajz modellje azonban

Christian Studies, 4 (1996): 313–333.

[13]*Egeria útinaplója. Szentföldi zarándoklat a IV. századból.* (Ford. Ivancsó István.) Jel Kiadó, Budapest, 2009.

[14]Paulinus Nolanus: *Ep.* 24, 3. Vö. Marianne Sághy: *Strangers to Patrons: Foreign Martyrs in Late Antique Rome*. Hungarian Historical Review, 5 (2016), megjelenés előtt.

[15]Jean Marie André: *L'otium dans la vie intellectuelle et morale romaine, des origines à l'époque augustéenne*. PUF, Paris, 1966; Jacques Fontaine: *Klasszikus és keresztény értékek a nagybirtokos arisztokrácia lelkiségében a 4. századi latin Nyugaton.* (Ford. Eszik Veronika.) Világtörténet, 38 (2016/1): 37–68.

[16]John Percival: *The Fifth-Century Villa: New Life or Death Postponed?* In: *Fifth-Century Gaul,* i. m. 156–64.

[17]Paulinus Nolanus: *Ep.* 24, 3. Fontes Christiani 25/2, Freiburg, 1998, 584–585.

[18]Paulinus Nolanus: *Ep.* 5, 19. Sulpicius Severus

csak az Evangélium lehet és semmi más: Krisztus követői Krisztust (és nem a görög csodatevőket) akarják követni;[32] és a szövegben éppúgy nem lehet a „történetit" a „nem történetitől" különválasztani, ahogyan az ember külső életéről sem lehet leválasztani a belső életet, a „fizikai testről" a „szellemi testet". A szentéletrajzírók az igazságról akarnak tanúskodni, erős bennük a történeti hitelesség igénye, de ugyanilyen erős az a felismerés is, hogy az ember élete a lélek története.[33] A hagiográfia igazságfogalma több pusztán „történeti igazságnál": új, lelki igazságot közvetít.[34] Éppen azáltal haladja meg az antik életrajzot, és jut el az ember megismerésének magasabb fokára, hogy a külső(dleges) tevékenységek elbeszélése és minősítése helyett expresszionista, sőt mágikus-realista eszközökkel tudósít az álmok, gondolatok, vágyak, kísértések irányította belső életről, az Istenhez közeledő, az üdvösség elnyerésében reménykedő lélekről — és ezzel már a modern lélekrajzi regényt készíti elő.

Sulpicius Márton személyiségének egészét akarja érzékeltetni az evangéliumi minta alapján, és nagy súlyt fektet arra, hogy olvasóit biztosítsa arról, hogy az igazat és csakis az igazat mondja: „Kérlek benneteket, akik olvasni fogjátok, hogy higgyetek a szavaimnak, s ne gondoljátok, hogy én bármit is leírtam, ami nem ismert és nem hiteles, mert inkább hallgatni akartam, mint bármi valótlant elmondani."[35] Többször hangsúlyozza, hogy az eseményeknek szemtanúja volt, vagy magától Mártontól hallotta őket, esetleg Mártonhoz közelállók mesélték neki. A történeti hitelesség a krisztusi tanúságtétel miatt fontos számára, nem a történeti dokumentáció miatt: Sulpicius élesen elhatárolja egymástól a világi történetet, ami semmire sem jó, és az üdvtörténetet, mely az örök életet biztosítja az ember számára: „De az erőfeszítésük semmit sem használt a boldog és örök élet szempontjából. Mert mit használt nekik a világgal együtt elmúló írói dicsőségük? Vagy milyen haszna volt az utókornak, ha olvastak a harcoló Hektorról vagy a filozófus Szókratészről? Nemcsak utánozni ostobaság őket, hanem őrültség nem a legkeményebben küzdeni ellenük, mert az emberi életet csak az evilági tettek révén értékelték, reményüket a mesékbe vetették, lelkük a sírnak szánták. Úgy vélték ugyanis, hogy egyedül az emberi emlékezet számára kell halhatatlanná tenni magukat, pedig az ember feladata az, hogy elnyerje a halhatatlan életet, nem írással, harccal vagy filozofálással, hanem azzal, hogy jámboran, szentül, vallásosan él."[36]

Sulpicius, a rétor azonban tisztában van azzal, hogy az igazságot képekkel és jelképekkel lehet a legjobban megvilágítani, mint ahogyan az evangéliumok is teszik. A „csalóka, hazug" kép is hozzásegít az igazság megértéséhez.[37]

A hiteles élet a krisztusi élet: ez az oka annak, hogy az életrajzban egyetlen dátum sem szerepel. Sulpicius (aki egyébként történetíró is) ebben a művében nem külső évszámokhoz akarja kötni

3. levelét anyósának, Bassulának ajánlja.

[19]Paulinus nemcsak ihlette ezeket a műveket, hanem fel is használta őket saját irodalmi-költői munkásságában. 397-ben már mindkét szöveg rendelkezésére állt: a *Vita Martini* Szent Félix verses életrajzának *(Vita Felicis)* megírására sarkallja, Ágoston *Vallomásai*nak hatása pedig a 13. nataliciumban érezhető, lásd Dennis E. Trout: *Paulinus of Nola: Life, Letters, and Poems.* University of California Press, Berkeley, 1999, 21.

[20]Paulinus Nolanus: *Ep*. 24.

[21]*VM* 19.

[22]Sulpicius Severus: *Ep. 2. Aurelius diakónushoz*.

[23]A művet bevezető levél címzettje Desiderius, akit vagy egy szentéletű aquitaniai pappal, vagy egy művelt és hatalmas aquitaniai arisztokratával (aki talán a *vicarius Asiae* tisztséget is viselte) azonosítanak: *VM* II, 360–365.

[24]*VM* 25.

[25]Tomas Lehmann: *Martinus und Paulinus in Primuliacum (Gallien) Zu den frühesten nachweisbaren*

az eseményeket, hanem időn kívülivé teszi őket. A belső időt kívánja érzékeltetni, azt a folyamatot, ahogyan a lélek egyre közelebb kerül Istenhez. A történeti kronológia hiánya és a szimbolikus számok feltűnő használata[38] nyilvánvalóan mutatja, hogy Mártont Isten idejébe akarja beírni. Ezért használ az evangéliumi *in illo tempore*[39] mintájára olyan „időtlen" időhatározókat, mint a *quodam tempore*.[40] A *Vita Martini* valójában „jelenetek Krisztus életéből": hogyan valósítja meg egy ember Krisztus követését a 4. század körülményei között. Románkori oszlopfőkön Szent Márton az ó- és újtestamentumi hősök mellett szerepel,[41] nem véletlenül: Sulpicius célja pontosan a Biblia „újratöltése," aktualizálása volt.

A kronológia elhagyása és Márton katonai szolgálatának öt évre való redukálása csak a mai történészek számára okoz fejtörést. A szöveg egyetlen kronológiailag pontosítható része az az utalás, hogy Iulianus Apostata idején szerelt le, aki 356-ban volt a galliai seregek vezére. Ehhez a dátumhoz viszonyítva lehet meghatározni Márton születési idejét. Sulpicius szerint Mártont 15 évesen sorozták be és csak öt évet szolgált. Ha húszévesen szerelt le 356-ban, akkor ebből visszakövetkeztetve 336-ban született. A római hadseregben a kötelező katonai szolgálat azonban huszonöt év volt. Márton életrajzának két legjobb ismerője ellentétes nézeten van: Jacques Fontaine Márton születését 316-ra teszi, míg Clare Stancliffe 336-ra.[42] Az életrajzban bemutatott események jobban illenek egy fiatalemberhez, és a történészek nagy része Stancliffe érvelését fogadja el. Nemcsak elméleti megfontolások késztetik a kutatókat a „rövid kronológia" elfogadására, hanem maga a történeti kontextus is, melynek vizsgálata újabban került előtérbe. A *Vita Martini*ban elbeszélt események sokkal valószínűbbek egy 336 utáni, mint egy 316 utáni történeti kontextusban. A Római Birodalom kevésbé krisztianizált nyugati felében nehezen elképzelhető, hogy 326-ban a kis Márton már egy templomba tudott volna menekülni, hiszen a templomok menedékjogáról csak a 330-as évektől rendelkeznek a zsinatok és a császári ediktumok.[43] Márton Amiens-ben veszi fel a keresztséget tizennyolc éves korában: ennek előfeltétele a keresztény egyház és püspök léte a városban, de Amiens első püspökét, Eulogiust 346-ban említik először. Valószínűtlen, hogy Márton 334-ben itt keresztelkedhetett volna meg, 354-ben viszont ennek már semmi akadálya.

A *Vita Martini* nemcsak időtlen, hanem stilizált elbeszélés is, laza kronológiai kapcsolatban lévő történetek füzére, melyeket „határozatlan" határozók *(igitur, ergo, interea)* kötnek össze. A világ idejében és a lélek idejében történő események váltakoznak egymással, a csodatörténetek az evangéliumi stilizáció és a belső igazság kimondásának eszközei. Sulpicius rövid történetekben ábrázolja Mártont, melyek mindegyike egyben portré, ikon is. Az események ikonná válásával párhuzamosan Márton is ikonná nemesül. A szimbolikus, apologetikus, preskriptív elbeszélés a mágikus realizmus

Mönchsbildnissen (um 400) in einem Kirchenkomplex. In Hagen Keller – Franz Neiske (szerk.): *Vom Kloster zum Klosterverband. Das Werkzeug der Schriftlichkeit.* Fink, München, 1997, 56–67.

[26]*VM* 76–80.

[27]Marc van Uytfanghe: *L'hagiographie: un «genre» chrétien ou antique tardif?* Analecta Bollandiana, 111 (1993): 135–188.

[28]Paula Fredriksen: *The Confessions as Autobiography.* In: *Blackwell Companion to Augustine*. Wiley-Blackwell, Oxford, 2012, 87–98.

[29]Sághy Marianne: *A Szentírás útja. Bibliai modellek Sulpicius Severus Szent Márton-életrajzában.* In: *Szent Márton útjai.* (Szerk. Tóth Ferenc.) Szombathely (megjelenés előtt).

[30]Richard Goulet: *Histoire et mystère. Les Vies de philosophes de l'Antiquité tardive.* In: *La biographie antique.* Hardt – Droz, Genève, 1998; Patricia Cox: *Biography in Late Antiquity. A Quest for the Holy Man*. University of California Press, Berkeley – Los Angeles, 1983.

eszközeivel ér el magasrendű irodalmi hatást. Sulpicius beszédmódja egyszerre emelkedett és földhözragadt, a fennkölt *(genus sublime)* és az egyszerű *(genus humile)* stílust éppúgy keveri, mint a pikareszk és a patetikus elemeket. E sokféle stílus és műfaj keveredése ellenére a *Vita Martini* meglepően egységes szöveg: egységét a benne foglalt teológiai eszmék erőteljes, ikonszerű kivonatolása, absztrahálása adja.

Az életrajz egyik legfontosabb inspirálójaként a filológusok és történészek egyaránt Alexandriai Szent Atanáz *Szent Antal életé*t szokták megjelölni.[44] Sulpicius azonban egy szóval sem említi Antalt vagy a sivatagi atyákat művében, míg például Szent Ágoston a megtérését nyíltan Szent Antal példájához köti *Vallomásai*ban.[45] Sulpicius hallgatása sokatmondóan jelzi, hogy Jeromossal ellentétben ő nem az egyiptomi remeteregény-divatot akarja meglovagolni. A *Vita Martini* nem „szerzetesélетrajz" abban az értelemben, mint Remete Szent Antal vagy Remete Szent Pál életrajza. Antal és Márton aszkéta praxisa nyilvánvalóan hasonló, de a két életrajz egészen más típusú szerzetest mutat be: Márton cselekvő, Antal szemlélődő aszkéta. Az életrajz szerkezete is más: a galliai püspök élete nem halálában csúcsosodik ki. Míg a *Vita Antonii* megőrzi az antik életrajz gyászbeszéd *(laudatio funebris)* jellegét, addig a *Vita Martini* a szentről való beszélgetést nem fejezi be a szent halálával, hanem az életrajzot követő három levélben azt sugallja, hogy ez a diskurzus a halálon túl is folytatódik. Ezzel egyúttal azt is kiemeli, hogy a szent halála mennyei születésnap, egy új élet kezdete. A remeteéletrajzok és a *Vita Martini* között fontos különbség a szerzők társadalmi helyzete is: Atanázzal és Jeromossal ellentétben Sulpicius nem az egyházi hierarchia tagja, hanem világi ember. Míg a remeteéletrajzírók a püspök tekintélyét kívánták növelni az aszkétamozgalom egyházi ellenőrzés alá vonásával és a nikaiai katolicizmushoz kötésével,[46] Sulpicius az elkötelezett világi aszkéta szemszögéből értékeli korát és bírálja az egyházi establishmentet, a császárnak engedelmeskedő püspököket. Mindhárman a lelki hatalom felsőbbségét hirdetik a világi hatalommal szemben, de Atanáz és Jeromos „belülről", Sulpicius pedig „kívülről" kritizálja a fennálló rendszert.

Érthető tehát, hogy Sulpicius a világi, pogány irodalomtól határolja el magát, és az igazság kritériumát hirdetve közli, hogy mit nem akar írni: „milyen haszna volt az utókornak, ha olvastak a harcoló Hektorról vagy a filozófus Szókratészről? Nemcsak utánozni ostobaság őket, hanem őrültség nem a legkeményebben küzdeni ellenük, mert az emberi életet csak az evilági tettek révén értékelték, reményüket a mesékbe vetették, lelküket a sírnak szánták."[47]

A „harcoló Hektór" és a „filozófus Szókratész" azonban mégis egyfajta modellként szolgál, előrevetítve a harcoló és elmélkedő Márton püspököt. A *Vita Martini* az első hagiográfiai alkotás, mely egy püspököt állít a középpontba — aki egyben szerzetes is, de az életrajzban Márton püspök-volta a döntő. Maga Sulpicius is a püs-

[31]Richard Reitzenstein: *Hellenistische Wundererzählungen*. Teubner, Leipzig, 1906; Friedrich Leo: *Die griechischrömische Biographie nach ihrer literarischen Form.* Teubner, Leipzig, 1901.

[32]Michael Stuart Williams: *Authorised Lives in Early Christian Biography between Eusebius and Augustine.* Cambridge University Press, Cambridge, 2008; Sághy Marianne: *A Biblia újratöltve. A keresztény életrajz a késő antikvitásban.* Aetas, 29 (2014/1): 1–23.

[33]Paula Fredericksen: *Paul and Augustine: Conversion, Narratives, Orthodox Traditions, and the Retrospective Self.* Journal of Theological Studies, n. s., 37 (1986): 3–34; Gedaliahu Stroumsa: *Caro salutis cardo: Shaping the Person in Early Christian Thought.* History of Religions, 30 (1990): 25–50; Han J. W Drijvers: *The Saint as Symbol: Conceptions of the Person in Late Antiquity and Early Christianity.* In: *Concepts of Person in Religion and Thought.* Mouton de Gruyter, Berlin – New York, 1990, 137–157.

[34]Peter Turner: *Truthfulness, Realism,*

pökké választást helyezi műve epicentrumába, és két nagy részre osztja Márton életét: „hogyan élt, mielőtt püspök lett és hogyan élt püspöksége idején".[48] Ennek alapján a *Vita Martini* két részből áll: az 1–9 fejezetek Márton gyermekkorát, katonai szolgálatát, profetikus és karizmatikus erejét, remeteségét, ördögűzővé válását és kolostoralapítását beszélik el, a 10–27 fejezet pedig Márton püspök tevékenységéről, a vidéki pogányság, a betegségek, a Sátán és a hatalmasok elleni küzdelméről számol be. A hellenisztikus életrajz hármas szerkezete szerint *(politeia, praxis, theoria)* a mű három részre is osztható: az első nyolc fejezet (2–9) születésétől püspökké választásáig, a második tizenöt fejezet (10–24) a védelmező és térítő püspököt mutatja be, míg az utolsó három fejezet (25–27) Márton erkölcsi portréját rajzolja meg. A második rész fő motívumai a püspökké választás, a cenobita szerzetesközösség alapítása Marmoutier-ben, a vidéki pogányság elleni harc (10–15), a betegségek és a démonok kiűzése (16–19), illetve a hatalmasok és a Sátán elleni küzdelem (20–24). Ez a rész a lelki küzdelem különböző aspektusait mutatja be: a főpásztor nemcsak a fizikai szenvedést képes enyhíteni, de a lelki bajokat, a gonosz szellemet is elhárítja. Végül az utolsó rész rövid összefoglalót nyújt a püspök életéről felelevenítve Sulpicius és Márton találkozását és kapcsolatát. Sulpicius itt is védelmébe veszi Mártont az ellenséges rágalmazások ellen (25–27). Márton tettei, erényei és életvitele megpróbáltatások, kísértések és lelki küzdelem során erősödnek meg és mutatkoznak meg igazán. A lélek harca éppúgy irányul a pogányság, mint a halál vagy a betegség ellen, mert mindegyik a Sátán műve: Márton egy és ugyanazon gonosz lélek ellen küzd, amikor feltámasztja a halottakat, kivágja a pogányok szent fáit vagy kiűzi a megszállottakból a démonokat. Bármilyen sokarcúnak tűnik is Márton, a katonából lett remete és a szerzetesből lett püspök, az elbeszélés során — a hellenisztikus életrajzokkal vagy az újkori fejlődésregényekkel ellentétben — nem változik. A hagiográfiában szó sem lehet „metamorfózisokról": a narratíva központjában álló hős mindig ugyanaz marad, körülményei és feladatai változnak csupán, ő maga nem.

II. A szerzetespüspök: a korrupcióellenes harc és a közösségi integráció példaképe

A folytonosan változó világban Márton az „állandó": egész életében szerzetesként él. A szerzetesi élet a *par excellence* közösségi élet, mert a közösségért való élet. Amikor a *Vita Martini* a püspököt szerzetesként mutatja be, nem tesz mást, mint azt hangsúlyozza: a főpásztor a lelkek gondját szívén viselő igazi közösségi ember. A szerzetespüspök lemond a világról, miközben a világban él, de át is formálja azt.[49] Ellentétben a pompásan öltözött „társasági" püspökökkel, akik a császár kegyét keresik és vagyont harácsolnak, a szerzetespüspök a hatalom korrupciómentes működésének és a kö-

Historicity: A Study in Late Antique Spiritual Literature. Ashgate, Farnham, 2012.

[35]*VM* 1.

[36]*VM* 1.

[37]Patricia Cox: i. m. xi–xii idézi Aelius Theont, aki szerint „a mítosz hazugság, mely igazságot fejez ki kép által".

[38]*VM* 2: Márton tízéves korában lesz katekumen, tizenkét évesen már a pusztába vágyik, tizenöt évesen besorozzák; *VM* 3: tizennyolc évesen megkeresztelkedik. A *Gallus* „hetvenévesnek" nevezi Mártont Maximus vacsoráján: *Gallus,* i. m. 250–51.

[39]Ter 14,9; Mt 11,15.

[40]*VM* 3, 1.

[41]Angelico Surchamp: *L'Art roman: Rencontre entre Dieu et les hommes.* Desclée De Brouwer, Paris, 1993; Pamela A. Patton: *Pictorial Narrative in the Romanesque Cloister*. Peter Lang, New York, 2004.

[42]Vö. Jacques Fontaine: *Vérité et fiction dans la chronologie de la Vita Martini.* Studia Anselmiana, XLVI (1961):

zösség befogadóképességének csodájáról tesz tanúságot a földön. Az aszkétát nem lehet megvesztegetni: azt, aki mindent eldobott magától, nem lehet „megkenni". A szerzetes az igazi közösségi ember: felveszi a harcot mindennel szemben, ami megoszthatja a közösséget, vagy ami kiszakítja az embert a közösségből, legyen az halál, betegség, pletyka vagy rossz gondolat.

Márton, a szerzetespüspök próféta és apostol, miközben lelkipásztori és bírói tevékenysége — a római városok püspökeinek legfőbb elfoglaltsága — háttérbe szorul. A szerzetespüspök a lelki hatalom elsőbbségét vallja a világi hatalommal szemben, és hivatala magasabbrendűségének tudatában magával a császárral is szembeszegül. A császár bírálata új hang a poszt-konstantini birodalmi egyházban, ami az ariánus válság idején mindennapossá, a hagiográfiában pedig kötelező toposszá vált. Sulpicius Severus az aszkéta „ellenkultúra" elméletét beleépíti a keresztény irodalom főáramába: „Csaknem kivételes eset korunkban, mikor már minden lezüllött és megromlott, hogy egy főpapnak van bátorsága, hogy megtagadja a hízelgést a császárral szemben. Midőn Maximus császárnál, e vad természetű és a polgárháborúkban aratott győzelmeitől felfuvalkodott férfiúnál a világ különböző részeiről összegyűltek a püspökök, feltűnő volt, hogy az uralkodónak mindnyájan milyen csúnyán hízelegtek, és a császárral szemben a főpapi méltóságukat gyáva gyengeségből a szolgaság szintjére alacsonyították le. Egyedül Márton őrizte meg az apostoli tekintélyt. Ha valakiért a császárnál könyörögnie kellett, inkább parancsolt, mint kért."[50]

Sulpicius nem ragad meg az elméleti kritika síkján, hanem gyakorlati példát ad az uralkodó akaratának kijátszására: „Közöttük kapott helyett a Márton kíséretében levő pap, maga Márton pedig közvetlenül a császár mellett, egy alacsony széken ült. A lakomának közel a felénél tartottak, amikor a szokásnak megfelelően az egyik szolga öblös kupát nyújtott a császárnak, ő azonban azt parancsolta, hogy adják inkább a szent életű püspöknek, arra várva és számítva, hogy majd annak a jobbjából kaphatja meg a kelyhet. Márton azonban, miután ivott belőle, a papjának adta tovább a kupát, mert senki mást nem tartott méltóbbnak arra, hogy őutána elsőnek igyék, nem látta ugyanis helyesnek, hogy egy papnál előbbre helyezze akár a császárt, akár a hozzá közel álló személyeket."[51]

A szerzetes-püspök azonban nem egyszerű ellenzéki. Isten erejével eltelt férfi, próféta és apostol egyben. Severus apokaliptikus világnézetének nem kis szerepe volt abban, hogy „új Illésként" láttassa Mártont. „Mióta ma reggel elmentél tőlem, egyedül maradtam kis cellámban, és elmerültem azokban a gondolatokban, melyek oly gyakran foglalkoztatnak: az eljövendőkbe vetett remény és a jelen megvetése, az ítélettől való félelem, a büntetéstől való rettegés" — írja Severus barátjának.[52] Ezek a gondolatok nem az átlagaszkéta meditációi. Severus már a körülötte lezajló eseményeket is úgy olvassa, mint a világvége megannyi jelét:[53] „Érdemes megemlíteni,

189–236. és Clare Stancliffe: *Saint Martin and His Hagiographer. History and Miracle in Sulpicius Severus*. Clarendon Press, Oxford, 1983, 111–133.

[43]Anne Ducloux: *Ad ecclesiam confugere: La naissance du droit d'asile dans les églises*. Boccard, Paris, 1994; Claire Sotinel: *Les lieux de culte chrétiens et le sacré dans l'Antiquité tardive*. Revue de l'histoire des religions, 4 (2005): 411–434.

[44]Fontaine, Stancliffe.

[45]*Vallomások* VIII, 6. Lásd Philip Rousseau: *Ascetics, Authority and the Church in the Age of Jerome and Cassian*. Oxford University Press, Oxford, 1978, 93; Sághy Marianne: *Isten barátai. Szent és szentéletrajz a késő antikvitásban*. Kairosz, Budapest, 2005.

[46]Sághy Marianne: *Isten barátai*, i. m. 15–30.

[47]*VM* 1.

[48]*VMi* 1,7: „sancti Martini uitam scribere exordiar, ut se uel ante episcopatum uel in episcopatu gesserit". A középkori kéziratokban az életrajz címe *Vita sancti Martini episcopi.*

hogy csaknem ugyanezen időben Hispániában élt egy fiatalember, aki sok feltűnő jellel tekintélyt szerzett magának, és gőgjében odáig jutott, hogy Illésnek nevezte magát. Mivel sokan könnyelműen hittek neki, még azzal is megtoldotta, hogy Krisztusnak mondotta magát. Olyan megtévesztő játékot űzött, hogy egy Rufus nevű püspök mint Istent imádta, ezért később, mint láttuk, letették a püspökségről. Testvéreink közül ugyanakkor többen azt hozták hírül, hogy Keleten van egy illető, aki meg Jánosnak mondogatja magát. Ezekből azt következtetjük, hogy ha ilyen hamis próféták lépnek fel, közel van az Antikrisztus eljövetele, aki már a gonoszság titkát működteti ezekben az emberekben."[54]

Márton az utolsó idők püspöke. Aszkézise megtérésre figyelmeztet: a végítélet közel, a kereszténynek úgy kell élniük, hogy megálljanak az Örök Bíró előtt és méltók legyenek a Királyságra. A szerzetespüspök fő jellemzői az alázat, a befogadó szeretet, a térítésben és gyógyításban megnyilvánuló felebaráti szolgálat. Senki ne maradjon ki a kereszténység kalandjából — üzeni Márton, amikor a pogányt és a megszállottat megszabadítja démonaitól és integrálja a keresztény közösségbe.

Márton már mint katona is szerzetesként él, kiszolgálja saját rabszolgáját, köpenyét megfelezi a koldussal.[55] Szeretet és alázat fűzi mesteréhez, Hilarius püspökhöz, aki egyházához köti és támogatja szerzetesi életformájának gyakorlásában.[56] A szerzetes Mártont a nép méltónak tartja a püspökségre, püspök-kollégái azonban nem: „Ekkoriban a tours-i egyház élére püspököt kerestek, de mivel Mártont nehéz volt kimozdítani a remeteségéből, egy Rusticius nevű polgár feleségének színlelt betegsége ürügyén a térdéhez borulva elérte, hogy útnak induljon. Így történt, hogy már az úton a város polgárainak sokasága fogta körül, és mintegy őrizet alatt vezették egészen a városig. Csodálatos módon hihetetlen sokaság gyűlt össze a szavazásra, de nemcsak ebből a városból, hanem a környezőkből is. Megegyezett mindnyájuk akarata, mindnyájuk szavazata és véleménye: Márton a legméltóbb a püspökségre, boldog lesz az az egyház, amelynek ilyen főpapja van. Néhányan, mégpedig főként azon püspökök közül, akiket az elöljáró megválasztására meghívtak, gonosz módon ellenálltak, mondván, hogy Márton megvetendő személy, s hogy méltatlan a püspökségre az az ember, akinek arca formátlan, ruhája piszkos, haja gondozatlan. Az egészségesebben gondolkodó nép azonban csak nevetett azoknak az esztelenségén, akik csak növelték annak a kiváló férfiúnak a hírét, akit ócsárolni szerettek volna."[57]

Márton püspökként is ugyanolyan alázatos és szeretetteljes marad, mint remeteként, de immár sokkal szélesebb körű tevékenységet fejt ki. Karizmatikus munkáit püspökként hajtja végre.[58] Ennek közösségi jelentősége van: Márton nem öncélúan tevékenykedik, hanem mint a közösség vezetője a közösség érdekében működik. Először is szerzetesközösséget alapít, melybe özönlenek az arisztokrata aszkétajelöltek. Első alapításáról, a Poitiers melletti Ligugé-

[49]Andrea Sterk: *Renouncing the World Yet Leading the Church: The Monk-Bishop in Late Antiquity*. Harvard University Press, Cambridge, Mass., 2004.

[50]*VM* 20.

[51]*VM* 20.

[52]Sulpicius Severus: *Ep. 2. Aurelius diakónushoz*.

[53]*Apocalyptic thought in early Christianity*. Baker Academic, Grand Rapids, MI, 2009.

[54]*VM* 24.

[55]*VM* 3.

[56]*VM* 7.

[57]*VM* 9.

[58]Elena Giannarelli: *Dal vescovo Cipriano al vescovo Martino: Modelli „doppi" di santità e scritture anomale.* Quaderni di Acme, 73 (2005): 331–350.

ről nem sokat tudunk meg, a Tours melletti „nagy monostor" (Maius Monasterium, Marmoutiers) szervezetéről már valamivel többet. A mártoni monaszticizmus az első jeruzsálemi közösség eszményeit vegyíti a sivatagi atyák gyakorlatával: a szerzetesek mindent közösen birtokolnak, nincs magántulajdonuk, de az egyiptomi kolostorokkal ellentétben nem dolgoznak, legfeljebb könyvmásolással foglalkoznak, egyedül a meditációra, az imára összpontosítanak. Severus „püspökiskolának" állítja be Marmoutiers-t: bár nem tudjuk, hogy az itteni szerzetesek közül lett-e valaki püspök Galliában, tény, hogy a csupán néhány évvel később, 400 táján alapított lerinumi szerzetes-sziget a gall episzkopátus utánpótlás-képzőjeként működött.[59]

Akárcsak a sivatagi atyák, Márton is küzd a Sátánnal.[60] A *Vita Martini* 27 fejezetéből 7 mutatja be Mártont ördögűzőként. Látóként megadatott neki az ördög felismerése mindig, minden körülmények között. Krisztus követőjeként Márton Isten erejével legyőzi a Sátánt és ártó mesterkedéseit: a betegséget és a halált. A halottfeltámasztások és a csodálatos gyógyítások annak a kozmikus küzdelemnek a részei, melyet az aszkéta a Sátánnal vív. A küzdelem tétje az ember és a társadalom lelki békéjének helyreállítása, az üdvözülés lehetőségének megteremtése. Márton szünet nélkül járja egyházmegyéjét, hogy meggyógyítsa a híveket, megszabadítsa őket a démonoktól és a bálványimádástól. Pogányság és betegség tehát ugyanazon érem két oldala: a megszállottság és a pogányság elleni harc egyetlen egészet alkot. Mélyen megindító az az üzenet, melyet Márton gyógyító csodái közvetítenek: a közösség gyógyulása az egyénnel kezdődik. Márton minden emberért egyformán küzd, legyen az férfi vagy nő, egyházi vagy világi, szabad vagy rabszolga. Senkit nem enged át a Sátánnak.

A démonok megszállják a lelket, romlásba taszítják a testet, vagyis megbontják a természet Isten teremtette rendjét és a közösség nyugodt működését. Amikor Márton kiűzi az ördögöt a megszállt lélekből, ezzel reintegrálja a beteg személyt a családba és a közösségbe. A közrend megbontása, a rémhírterjesztés, a pletyka, az izgatás is a démonok műve: az eluralkodó pánik társadalmilag és gazdaságilag is romlásba döntheti a városokat. Amikor Márton megszabadítja a démonoktól a várost, egyúttal a barbár veszélyt is kisebbíti, és időt ad arra, hogy tiszta fejjel átgondolják helyzetüket: „Ugyancsak ez idő tájt keltett riadalmat a városban a barbárok megindulásáról és betöréséről szóló váratlan hír. Márton ekkor megparancsolta, hogy hozzanak eléje egy ördögtől megszállt embert, s azt követelte tőle, hogy mondja meg, vajon igaz-e a hír. Akkor ez megvallotta: még tíz démon segített neki a rémhír elterjesztésében, hogy Márton legalább félelemből távozzék el ebből a városból, a barbároknak pedig eszükbe sem jutott a támadás gondolata. Midőn a tisztátalan lélek ezt a templom közepén bevallotta, a város megszabadult félelmétől és zavarától."[61]

[59] Sághy Marianne: *Christo vivere. Egyház, világ, aszkézis a késő antik Galliában.* In: *Porta patet. Török József Emlékkönyv.* Mikes, Budapest, 2006, 281–295.

[60] Elena Giannarelli: *Women and Satan in Christian Biography and Monastic Literature (IVth-Vth centuries).* Studia patristica, 30 (1997): 196–201.

[61] *VM* 18.

A bálványimádás a démoni megszállottság minősített esete Márton szemében. A késő antik püspökök közül egyedül ő veszi magának a fáradságot, hogy térítő utakra induljon a vidéken, és lerombolja a pogány szentélyeket. A térítés célja ugyanaz, mint az ördögűzésé: a közösségi reintegráció. Márton (és Sulpicius) jól látja, hogy a vidéken *(pagus)* élő pogányok *(pagani)*, még ha közösséget alkotnak is, kimaradnak a keresztény társadalom építésének kalandjából, szegregálódnak és leszakadnak a krisztianizálódó Római Birodalomban. A térítést „versengésként" láttató jelenetek az ősi Izrael prófétai történeteit emelve át a jelenbe valójában már eredményt hirdetnek: a politeisták esélytelenek az igaz Istennel szemben, nincsenek tényleges versenyhelyzetben a poszt-konstantini rendszerben. Csak a megkeresztelkedés teszi lehetővé számukra a beilleszkedést és a szentmisén, e kitüntetett közösségi eseményen való részvételt.

Az aszkéta és a püspök alakjának összeolvasztása azért ennyire sikeres Sulpicius *Vita Martini*jában, mert azt a közös nevezőjüket emelte ki, melyre minden társadalomnak égető szüksége van: a közösségért önzetlenül tevékenykedő vezetőre. Sulpicius tökéletesen tisztában volt azzal, amire Peter Brown klasszikus tanulmánya[62] nyitotta rá újra a szemünket: paradox módon a remete az egyedüli igazi önzetlen közösségi ember, aki nem saját zsebre dolgozik és nem lehet korrumpálni. Az aszkéta azzal, hogy lemond a világról, hatalmat nyer fölötte: Isten „tiszta" hatalmát képviseli a földön. Ezért válhat a közösség vezetőjévé. A korrupciómentes hatalom minden társadalomban központi kérdés, de míg a modern társadalmak a negatív kritikánál nemigen jutnak tovább, addig a késő antikvitás képes volt olyan pozitív példaképet teremteni, melynek mindmáig nem lépett senki helyébe: a „szentember" példaképét.[63] Sulpicius jó érzékkel vette észre, hogy a bitorlóktól, bagaudáktól és barbároktól szenvedő Galliában olyan vezetőre van szükség, aki Isten hatalmát képviseli. Márton, a szerzetes-püspök kétszeresen is Isten hatalmát képviseli: mint a katolikus egyház püspöke és mint aszkéta. Szerzetesként és püspökként egyaránt „társadalmi munkát" végez, a társadalomért dolgozik. Amikor Sulpicius a püspököt csodatévő szentemberként ábrázolja, a közösségépítőt és a közösségteremtést ünnepli benne.

[62] Peter Brown: *The Rise and Function of the Holy Man in Late Antiquity.* Journal of Roman Studies, 61 (1971): 80–101. In uő: *Society and the Holy in Late Antiquity.* University of California Press, Berkeley – Los Angeles, 1982, 103–152.

[63] *Egy magyar szentember. Orosz István önéletrajza*. (Kiadta Bálint Sándor.) Franklin, Budapest, 1943.

Szent István király Intelmei

GLOVICZKI ZOLTÁN

1968-ban született Budapesten. A PPKE BTK intézetvezető egyetemi docense.

Magyarország fő védőszentje ünnepének vesperásán így fohászkodunk: „Add, hogy útmutatását mindenkor híven kövessük!" Mi lenne hát Szent Királyunk útmutatása?

Élete példája? A Katolikus Anyaszentegyházért tett lépései? Szentjeink sorában nem egy akad, aki tételes útmutatást is kezünkbe adott életünkhöz. Vajon István *Intelmei* mennyire az ő útmutatásai, s vajon mennyire nekünk?

Libellus de institutione morum. Az erkölcsök tanító könyvecskéje. István nagyobbik legendája adja a címet a füzetnyi parainesisnek, néhány évtizeddel az uralkodó halála után. Másfelől a szöveg törvénykönyv-részletként marad fenn, míg szigorúan vett mai műfajmegjelölése szerint úgynevezett királytükör. Vajon ki kinek mutat benne, s miféle utat valójában?

A fejedelmi tükör, királytükör a középkor didaktikus műfaja, mely a leendő uralkodóhoz fordulva rajzolja meg az eszményi államfő alakját. Többnyire intelem jelleggel gyakorlati tanácsokat ad az uralkodáshoz, illetve a főrangú ifjak megfelelő szellemű neveléséhez. A műfaj legősibb darabja a babiloni *Királytükör* a Kr. e. 8–7. századból, klasszikus európai mintája pedig Xenophón *Kürosz neveltetése* című műve. A keresztény királytükrök forrásvidéke közelebbről a Szent Ágoston *De civitate Dei*jéből és Sevillai Izidor államelméleti írásaiból táplálkozó karoling udvari műfaj. Késői példái közül, a reneszánsz korából kiemelkedik Erasmusnak *A keresztény fejedelem nevelése* (1516) és Machiavellinek *A fejedelem* (1532) című munkája. A műfaj, melynek István *Intelmei* itthon még elszigetelt példáját jelentik, később a magyarországi reneszánszban is elterjedt.

A király mint szerző

István király *Intelmei* ugyanakkor sokáig mint a király törvényeinek első szakasza élt a közgondolkodásban. Így örökítette meg a szöveget két legrégebbi írott forrásunk a 15. században, s így szerepelt aztán a 20. századig a *Corpus Iuris Hungarici*ben is. Az írás műfaját az újkori forráskritika aztán hamar elválasztotta a szűkebb értelemben vett törvényszövegektől, szerzőjéről, koráról, sőt hitelességéről ugyanakkor a 20. század első évtizedeiben még komoly viták éltek. Mára tudományos konszenzusnak számít a hitelesség, az 1010 körülire datálás, s az is, hogy a késő Karoling-kori királytükrök mintául szolgáltak megalkotásához. Mivel a Gellért legenda alapján Imre herceg nevelőjének a velencei főpapot tarthatjuk, sokáig — logikusnak tűnő — feltételezés volt az erkölcstanító könyvecskét is az ő műveként számon tartani. Hasonlóan logikus, de az

újabb megfigyeléseket is figyelembe veszi Györffy György álláspontja,[1] aki világossá teszi, hogy az írásaiból bizonyosan ismert Gellért szemlélete, stílusa kizárja az azonosságot. A mintául szolgáló karoling-német-római műfaji hagyomány, a korabeli zsinati határozatok és császári koronázási ordók felhasználása alapján inkább Asztrik-Anasztáz (helyesen Asrik) szerzősége valószínűsíthető. A forráskritika és a történettudomány számára semmilyen elem nem utal István saját szerző-voltára — bár a szerkesztésben való részvételét nem kérdőjelezik meg.

Hogy egy király bármilyen értékelhető irodalmi művet írjon a felvilágosodás előtt… Nem kizárt. Nagy Károly a maga *Schola Palatinájában*, illetve egész művelődési törekvés-rendszerében nem csupán az alattvalók sorsát igyekezett irányítani, hanem maga is aktív részese volt a fejlődésnek. Nem csupán kiváló latinságáról és görög olvasási készségéről tudunk, de — jórészt tudatos felnőtt fejjel vállalt — tanulmányairól is.[2] Kétségtelen ugyanakkor az is, hogy halála és a Frank birodalom széthullása után e lelkesedés alábbhagyott, s az ezredforduló nemességét gyakorlatilag semmi sem kötötte tovább az egyértelműen a klerikusok feladatává és szerepévé váló írásbeliséghez. Királyfik és előkelő fiatalemberek nevelése a harci felkészülésen túl legfeljebb a lovagi kultúra keretei közt értelmezhető költészet felé kacsintott ki.[3]

A korabeli oktatás-nevelés

Első pillantásra nem lehetett ez másként István Magyarországán sem. Az oktatásban, az intézményes nevelésben a klérusé a fő-, sőt kizárólagos szerep — a szereposztás lehetősége és a rendezői igény azonban, Nagy Károlyhoz hasonlóan István kezében van. A keresztény egyház szervezetének kiépítése együtt járt az egyházi iskolák megteremtésével, s ez kettős célt szolgált: klerikusokat képeztek, akik az egyházi szolgálat ellátásán túl világi értelmiségi funkciókat is betöltöttek. Szent István bencés szerzetesek részére ezzel a céllal is alapított több kolostort. Ezek közül emelkedik ki a Szent Márton hegyi, amelynek első szerzetesei még Géza fejedelem hívására, 996-ban érkeztek ide, csehországi és lengyelországi térítőútjuk után. Letelepítésüket — mint ahogyan azt az 1001-ben megújított alapítólevél is tartalmazza — a királyság megerősítése *(pro stabilitate regni)* indokolta, de már ekkor iskola is működött a kolostorban: a bencések tervszerűen oktatták-nevelték a szerzetesi életet választó fiatalokat. Szent István alapítása volt még a pécsváradi, zalavári, bakonybéli és a zobori bencés kolostor is. Ezekben is folyt oktató-nevelő munka, de nyilván egyszerűbb formában, mint a szellemi központban, Szent Márton hegyén. Első királyunk két érsekségében (Esztergom és Kalocsa), valamint nyolc püspökségében (Győr, Veszprém, Pécs, Csanád, Eger, Vác, Nagyvárad, Gyulafehérvár) székesegyházi iskolák működtek. A Gellért püspök által az 1030-as években megszervezett csanádi székesegyházi iskoláról részletes leírást tartalmaz a Gellért legenda. A tanításban részesülő többség persze különösebb szervezeti keretek nélkül, a falvak papjaitól tanulhatja a

[1] Györffy György: *István király és műve.* Gondolat, Budapest, 1977, 372.

[2] James Bowen: *A History of Western Education. II. Civilization of Europe: Sixth to Sixteenth Century.* St. Martin's Press, New York, 1975, 8–9. Általában a középkori neveléstörténet kérdéseiről lásd még Gloviczki Zoltán – Zsinka László: *Nevelés és iskola az antik és középkori Európában.* Attraktor, Máriabesnyő, 2015.

[3] James Bowen: i. m. 25–26.

betűvetést. A falusi papok megtanították mindazt a növendékeiknek, amit maguk is tudtak, amihez nyilván nem rendelkeztek pedagógiai-módszertani ismeretekkel, iskolai renddel, s ezeknek nem is érezték hiányát. Az 1077 körül keletkezett Szent Imre legendában és a kisebbik Szent István legendában ugyanakkor egyaránt olvashatunk utalást arra, hogy Imre herceg e reguláris oktatásban is megfelelően részesült: István királyt és fiát, Imre herceget „már gyermekkorában teljességgel átitatta a grammatika tudománya". A latin szövegekkel való foglalkozás mellett persze legfontosabb feladatuk a testedzés, a fegyverforgatás elsajátítása volt. A serdülő Imre hercegre — a grammatikai tanulmányokon túl — nemsokára már az intelmek szerint is elsősorban ez várt: „ki-ki életkorának megfelelő dolgokban forgolódjék, tudniillik az ifjak fegyverben, a vének a tanácsban…"[4] Nem, itt nem a magyar művelődés organikus fejlődése tárul szemünk elé, nem is egy létező iskolarendszer átültetése, hanem tudatos építkezés.

[4]Az *Intelmek* magyar szövegét Kurcz Ágnes fordításában, a következő kiadás alapján közöljük: *István király intelmei.* (Előszó és a jegyzetek Szigethy Gábor.) Magvető, Budapest, 1982.

Formai és szemléletbeli újítások

Ahogy tudatos építménynek tűnik maga az *Intelmek* könyvecskéje is, mely lett légyen császári minták örököse, s fogalmazta légyen Asrik érsek — tudottan el is tér ezektől az egyébként biztos alapot nyújtó és a célnak eredeti formájukban is nagyszerűen megfelelő, egy herceg számára megkérdőjelezhetetlen és sikerre ítélt tanácsokat adó forrásoktól. A *Libellus* lényeges formai és szemléletbeli újításokat is hozott e hagyományba. Az előbeszéd és a tízparancsolatra utaló tíz fejezet nem az erények sorát alkalmazza a királyi hatalom egyes elemeire, hanem ellenkezőleg: a királyi hatalom aspektusait bástyázza körül erkölcsi példákkal és tanításokkal. A rokon szövegekkel szembeni eszmei sajátosság a világi hatalom hangsúlyozása. Sajátosság az is, hogy a király személye helyett annak tekintélye, a par excellence koronás fő a tanítás centruma. Míg a középkori szövegszerkesztésnek elemi formája volt a kompiláció, az *Intelmek*ben egyetlen ma ismert azonos műfajú műből sem találunk szöveg szerinti átvételt — bár hivatkozásai a pogány ókoról az egyházatyákig terjednek. Az egyetlen szó szerint idézett forrása a Biblia.[5] Összesen harminc bibliai hely, ebből tizenhat ószövetségi, részben ezeket megtámogató újszövetségi szövegekkel, az evangéliumok mellett Szent Pál leveleiből. Hogy a végére hagyjuk a nem csekély különbséget: az általában nem konkrét személyekhez kötődő, elméleti síkon mozgó korábbi királytükrök helyett itt a néven nevezett király ad tanácsokat „szeretett fiának".

[5]Szűcs Jenő: *Szent István intelmei: az első magyarországi államelméleti mű.* Újabb kiadása in: *Szent István és az államalapítás.* (Szerk. Veszprémy László.) Osiris, Budapest, 2002, 271–287.

„Illik pedig, hogy odaadó figyelemmel hallgatván eszedbe vésd apád parancsait (…) fogadj szót, fiam, gyermek vagy, gazdagságban született kis cselédem, puha párnák lakója, (…) gyönyörűségben dédelgetve és nevelve; nem tapasztaltad a hadjáratok fáradalmait s a különféle népek támadásait, melyekben én szinte egész életemet lemorzsoltam. Itt az idő, hogy többé ne puha kásával étessenek, az téged csak puhánnyá s finnyássá tehet, ez pedig férfiasságod elvesztegetése s a bűnök csiholója és a törvények megvetése;

hanem itassanak meg olykor fanyar borral, mely értelmedet tanításomra figyelmessé teszi…" Ez a fajta nyilvános uralkodói személyesség önmagában nem példa nélküli, a 10–11. századi Bizáncban látjuk példáit, de az adott műfaji keretek közt egyedülálló. Az pedig, hogy a szöveg mögött az élő apa–fiú kapcsolatot pillanthatjuk meg, fontos lépés abban is, hogy a Szent jobbot ne csupán az országépítő ereklyéjeként, hanem a gyermekét féltő, óvó, feddő apa jobbjaként is tekintsük[6] — azaz az *Intelmek*hez magunk is közelebb érezzük magunkat. S e ponton hadd lépjünk ki a filológia és a történeti forráskritika függönye mögül is. Az *Intelmek* szövegét mára egyértelműen korabeli, hiteles írásnak tartjuk. Az István legendák korában, tehát az államalapító király halála utáni harmadik évtizedben a mű már egyértelmű része a Szent István-kultusznak, az udvar sajátjának tekinti. Tegyük fel tehát a kérdést: Asrik, vagy tartsuk bárkinek a mű megszövegezőjét, vajon vehette-e a bátorságot a fenti intimitású, István király szájába adott szöveg megalkotásakor nem az uralkodó tényleges, saját gondolatait, vagy azzal minden elemében megegyező gondolatmenetet pergamenre vetni?!

[6]Mészáros István szép képzettársítása 1993-ból, in: *Művelődéstörténeti tanulmányok, 1960–2009.* Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2010, 366.

A gyermek

Apa és fia. A fiú, ahogy a mű bevezetője nevezi: *puer*. A szónak a korban komoly megkülönböztető jelentése van. A felnövő emberpalánta fejlődési szakaszainak a középkori tudományos irodalomban (úgy az orvostudományában, mint akár az erkölcsteológiáában) egységes nevezéktana alakult ki. A *pueritia* a három szakasz közül a második, a lányoknál héttől tizenkét éves, a fiúknál tizennégy éves korig. Nem meglepő korszakhatárok, a modern fejlődéslélektanban is egyértelmű szakasz — Piaget leírása szerint a konkrét intellektuális műveletek (kezdődő logikai gondolkodás), a morális érzék és a társas együttműködés kialakulásának korszaka.[7] Talán nem von le Piaget tekintélyéből, ha tudjuk, a középkori szerzők hasonlóan határozták meg e fejlődési szakaszt. Ettől kezdve képes a gyermek kifejezni magát, különbséget tenni jó és rossz között, s választani ezek közül. Ennek megfelelően egyébiránt — miközben a mai tapasztalatnak megfelelően az iskolakezdés és a mesterségek tanulásának megfelelő kezdőpontját is hét éves korban látták — a gyermek a bűnre is ettől kezdve hajolhat jobban. Tehát a szülőknek, keresztszülőknek nem csupán fejlődés adta lehetőségük, de egyúttal kötelességük is a gyermeket keresztény szellemben nevelni.[8] Abban, hogy — mivel a gyermek már képes a bűnre — hétéves kortól gyónni és vezekelni is kell-e, vagy éppen a következő életszakaszban, éppúgy szélsőségesen eltértek a korabeli vélemények, mint az oltáriszentség és a betegek kenete felvételének lehetőségében.[9]

[7]Jean Piaget: *Hat tanulmány.* (Ford. Piaget Tanulmányi Kör.) Piaget Alapítvány, Budapest, 1989, 6.

[8]Vö. Shulamit Shahar: *Gyermekek a középkorban.* (Ford. Pukánszkyné Király Katalin et al.) Osiris, Budapest, 2000, 50.

[9]Shulamit Shahar: i. m. 51.

Miközben a betűvetés, olvasás tanítása ekkortól értelemszerűen a tanítói professzió feladata, a tágabb értelemben vett nevelés és szocializálás a gyermekkor második szakaszában is a szülők feladata.[10] A különbség csupán annyi, hogy míg az első szakaszban a szülői nevelés csaknem kizárólagos felelőse az anya, addig hétéves

[10]Shulamit Shahar: i. m. 287.

kortól a fiúk felelőssége az apákra hárul. A korszakváltást szinte szó szerint fogalmazza meg a *Libellus* bevezetője: „Salamon szájából szól: »Hallgasd, fiam, a te atyádnak erkölcsi tanítását, és a te anyádnak el ne hagyd oktatását«." Jóllehet, éppen a nemesség körében bicsaklott aztán meg ez a rend, hiszen a folyamatosan távol lévő előkelő apák nem tudták teljesíteni e feladatukat, István királyunk ezek szerint teljes mértékben megfelelt a középkori nevelési elvárásoknak. Abban is, hogy könyve, nem csupán kései címe, hanem egész lényege szerint erkölcsnemesítő célzatú.

„Hasznosság" és „erényesség"

Szűcs Jenő a mű eredetiségét és korszerűségét kívánja hangsúlyozni azzal, hogy a korai Karoling-kori minták nem foglalkoztak az *utilitas*szal, a hasznossággal, csak a *honestas*szal, az erényességgel, míg István korára a politika maga mögé utasította az etikát.[11] Az *Intelmek*ben kétségtelenül megjelenik az *utilitas* fogalma, olyan hangsúlyos helyen, a felvezető szövegben, ami a jelenség szintjén máris igazolja Szűcs álláspontját. Ám ezen kívül mindössze egyetlen alkalommal, abban a közismert és számtalan vitát kiváltó hatodik fejezetben, mely az idegenek befogadását tartja *hasznos*nak. Ellenben a *honestas* a szöveg alapvető értékfogalma az előbbi, befogadásról szóló passzusban is kioltja az egyoldalú értelmezési lehetőségeket, s másutt is egyértelművé teszi: a könyvecske egyáltalán nem valamiféle praktikus uralkodói kiskáté (amilyet majd inkább Machiavelli ad kezünkbe), de valóban nem is általános keresztény erkölcsnemesítő irat. Az egyes szám második személyű olvasóhoz szól, s célja, hogy az boldogan éljen *(beatus vivere)*, és országát erényesen *(honeste)* kormányozza. Egy királytükör műfaji keretei között aligha foglalkozik azzal, hogy a tükrözött személy boldogan éli-e az életét. Egy apának azonban fontos cél ez is. Megtehetné, hogy távolságot tart (s főleg megtehetné valamely erkölcstanító könyvecskét fogalmazó érseke), ám nyilvánvalóvá teszi: „én sem restellem, szerelmetes fiam, hogy neked még életemben tanulságokat, parancsokat, tanácsokat, javaslatokat adjak". A latin szöveg e rétorikus felsorolása homogénebb a magyar jelentés-spektrumnál: mindezeket a gyermek „elé teszi" — csupa egyértelműen befolyásoló, buzdító gondolatot, de inkább lehetőségként, felajánlásként, hisz nem kétséges számára, hogy a fiú kapva kap e tanácsokon, felékesítendő majdani koronáját. Később szóba kerül ugyan a parancs fogalma is, de rögtön a bensőséges apa–fiú kapcsolatba szelídítve: „atyai gyöngédséggel parancsolok"… Ha Imre mégsem szívleli meg a tanácsokat, annak nem az államrezon lesz a fő károsultja, hanem maga a herceg: „nem szívelnek többé sem Isten, sem az emberek". Mintha István ismerné tudományosan megfogalmazott apai szerepkörét az adott életkorban: erkölcsi nevelés és szocializáció.

[11] Szűcs Jenő: i. m. 281.

Az *Intelmek* fő üzenetei

Hogy a három első fejezet a katolikus hit megőrzéséről, az egyházi rend becsben tartásáról és a főpapoknak kijáró tiszteletről szól, önmagában is megerősíti, hogy a teljes mű hangsúlya nem a haszonelvű uralkodói praktikumra tevődik. Természetesen a címeken

túl is megáll az erkölcsi és személyes mondandó. A katolikus hit megőrzésének módja nem a véres hittérítés. „A katolikus és apostoli hitet akkora buzgalommal és éberséggel őrizd, hogy minden Istentől rendelt alattvalódnak példát mutass." Az egyházi rend becsben tartásának sem a rend fenntartása a fő célja, hanem hogy „életed boldogabb és hosszabb legyen". A főpapok konkrétabb szerepe a királyi hatalom vonatkozásában már kényesebb és sokrétűbb téma, ám a hitelesen személyes szál itt sem vész el: „Ha irántuk az igazi szeretetet tanúsítod, magadat is kétségkívül megjobbítod…" S a főpapokkal való kapcsolat valóban átvezet a világi hatalomról való elmélkedésbe. A negyedik fejezet a főemberek és a vitézek tiszteletéről, a hatodik az idegenek befogadásáról szól, a kettő közötti ötödik pedig két erény, az igaz ítélet és a türelem gyakorlásának tanácsával köti össze az előbbieket. István korának, bel- és külpolitikai kihívásainak ismeretében önmagában sem szorul magyarázatra e két erkölcsi érték hangsúlyozása. A kiemelt értékfogalom a türelem — míg az ítéletalkotás még igaz formájában is inkább bírákhoz utalandó kétes feladat. Igen, tagadhatatlan, hogy a főemberek, vitézek és idegenek az *utilitas* fogalomköre felé mozdítják az ifjú herceget. Különösen, ha ezúttal nem a közkeletű magyar fordításhoz ragaszkodunk, hanem a *„regnum"* fogalmat a királyi hatalommal azonosítjuk,[12] s így még egyfajta anakronisztikus hazaszeretetbe sem szublimálhatjuk a máshonnan jött támogatók jelenlétének fontosságát. A két érintett fejezet azonban nem, vagy legalábbis nem csak arról szól, hogyan válhat a korona hasznára bizonyos csoportok megnyerése. Az előbbi üzenete az alázat fontossága. Nem megnyerni, megfizetni, lekötelezni kell a helyi nemességet, hanem alázattal közeledni hozzájuk. Nem a királyi trón magasából, hiszen „minden ember azonos állapotban születik" (!). Így pedig szeretni fognak, ha pedig szeretnek, igen, majd ragaszkodnak. E gondolatot folytatva a hatodik fejezetnek a szentistváni államesme egyik kulcskérdését feszegető és igazából eldönthetetlen vitákat generáló, az idegenek befogadásáról szóló szövegéből sem maguk az idegenek és az ő országot (?), udvart (?) ékesítő szerepük válik számunkra fontossá, hanem Imre javasolt erkölcsi attitűdje: „a jövevényeket jóakaratúan gyámolítsad és becsben tartsad". *Bona voluntate illos nutrias et honeste teneas*. A *bona voluntas* a Boldogságok jóakaratúsága, a *honestas* pedig a mű már ismert központi értékfogalma. Jézusi jóakarattal és azzal az erénnyel viszonyulj tehát hozzájuk, mely az általános keresztény értékrendet meghatározó fogalom.

[12]A fontos szemléleti különbségre legutóbb Havas László hívta fel a figyelmet: *Sancti Stephani regis primi Hungariae: Libellus de institutione morum sive admonitio spiritualis. Szent István: erkölcstanító könyvecske, avagy Intelmek. I.* Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2004.

A fiak kövessék az elődeiket

Végül visszatérünk három újabb biblikus-hitbéli erényhez. A fiak kövessék az elődöket. A nyolcadik fejezet megszövegezése kirívóan kemény és szigorú. „A legnagyobb királyi ékesség a szülőket utánozni". Önmagában a tízparancsolat felidézése. Az egész könyvecskétől azonban valóban elüt az a szigorú kérlelhetetlenség, amellyel István saját példájának követését parancsolja fiának. Tudnunk kell azonban, hogy a korszak nem csupán didaktikus, de prédikáció-

irodalmának, sőt penitenciás kézikönyveinek is egyik legfontosabb központi erkölcsteológiai toposza volt az Efezusi levélben is megismételt (6,1–3.) parancsolat.[13] Ahogyan pedig nem kérdőjelezhető meg az első parancsolat istenszeretete, úgy — mint egy szülőkre leszűkített jézusi főparancs második tagjaként — a szülők iránti kötelező tisztelet (melyet nem István *Intelmei* kötnek össze egyúttal a társadalmi rend megőrzésével) sem kérdőjelezhető meg vagy válhat ajánlhatóvá. A szöveg negatív megfogalmazásában: „aki ugyanis megveti, amit megszabtak atyai elődei, az isteni törvényekre sem ügyel".

[13]Shulamit Shahar: i. m. 282.

Végül a teljes keretes szerkezetben egy tisztán erkölcsi tanítás és egy erkölcsi összegzés. A kilencedik fejezet az imádság megtartására inti Imre herceget. Bár az apai hang az imádságot a királyi méltóság ékeként határozza meg, a „legyőzhetetlen király" eszményének beteljesítéséhez most sem egyéb kell, mint a mély személyes imaélet. Tisztán az ember és Isten kapcsolata. Ima, hogy megkapja a mennyei bölcsességet, de nem ahhoz, hogy bölcsen irányítsa az országot, hanem az Isten felé forduló ember vágya: „hogy tudjam, mi légyen kedves nálad minden időben". Testi-lelki tisztaság — s minden, ami emberi, az alattvalók hűsége, az ország biztonsága egyszerűen ennek sikerétől függ.

Erényesség egykor és ma

A záró fejezet a kegyességről, az irgalmasságról, valamint a többi erényről inti a herceget. Általában az erényesség értékével foglalja össze az egész tanítást, de kiemeli a kegyességet és az irgalmasságot, melyek közül az első lényegében az első fejezet témája volt, míg a következőkben az irgalmasságra buzdít a *Libellus*. Ugyanígy tér vissza a bevezető meleg hangvétele is: „szerelmetes fiam, szívem édessége, sarjam jövő reménysége". Tíz év körüli kisfiú hallgatja negyvenéves édesapja szavait.

Légy türelmes. Légy erős. Légy alázatos. Légy mértékletes. Légy szelíd. Légy becsületes. Légy szemérmes. „Légy kegyes mindenkihez, aki hozzád járul. Mert a szeretet gyakorlása vezet el a legfőbb boldogsághoz. Légy irgalmas minden erőszakot szenvedőhöz, őrizd szívedben mindig az isteni intést: »Irgalmasságot akarok és nem áldozatot«"…

Szent első királyunk ma szól hozzánk. Szent évünkben. Intéseivel utat mutat, s ezzel reményt ad. Reményét annak, hogy nem a hatalom, az erő megszerzésének csínja a kulcs; mindössze a *honestas*, a hittel teli, erényes élet az egyetlen út, mely már a földön elnyerheti emberi jutalmát is. A reményre és megerősítésre pedig idén augusztusban is szükségünk lehet.

Így zárjuk a vesperást az utolsó antifonával: „Üdvöz légy, Szent István király, néped áldott reménye, üdvöz légy, hitünk tanítója."

Szekfű Gyula és az esztergomi Katolikus Nyári Egyetem

MONOSTORI IMRE

1945-ben született Tamásiban. Irodalomtörténész, könyvtáros. – Részlet készülő könyvéből.

A magyar katolikus mozgalmak sokszínű terepén Szekfű Gyula helye a harmincas évek közepén a kereszténydemokrata színezetű, náciellenes, az általános választójogot és a demokratikus parlamentet fontosnak tartó mérsékelten reformpárti, demokratikus konzervatív kisebbség körén belül határozható meg. Ennek az irányzatnak a feje gróf Széchenyi György politikus és sajtóvállalkozó volt (s e szellemi körbe tartozott például Apor Vilmos, Mihelics Vid, Katona Jenő, Barankovics István is). Folyóiratuk az 1931-ben alapított, kéthetente megjelenő *Korunk Szava*, melynek 1938 közepéig — haláláig — Széchenyi volt a felelős szerkesztője.[1] (Ezt követték a *Jelenkor,* majd *Az Ország Útja* című, hasonló ideológiai színezetű lapok.) Fontos mozzanata Szekfű szerepének és e körbeli lehetőségeinek az a tény, hogy viszonylag hosszú időn keresztül (a harmincas évek elejétől egészen a bíboros 1945 márciusában bekövetkezett haláláig) jó, sőt egy idő után bizalmas viszonyt épített ki és ápolt a vele egyidős, nehéz sorból jött, kitűnő képességű, bencés kánonjogász tudós, Serédi Jusztinián esztergomi érsekkel. Serédi az MTA tiszteletbeli tagja, felsőházi képviselő, az oxfordi egyetem díszdoktora. 1927-ben tért haza hosszú vatikáni szolgálatból, s itthoni fő céljai egyikének a katolikus egyházi kultúra terjesztését és gyarapítását tekintette. Stratégiája ezen a ponton megegyezett Szekfűével, aki ugyancsak régóta gondolkodott — például — a katolikus történetírás hazai állapotán, s igyekezett föllendíteni, megreformálni ezt a szakmán belüli kutatási vonulatot. Közös gyakorlati terepnek kínálkozott egy nyári egyetemi kurzus szervezése Esztergomban (számos kapcsolódó katolikus jellegű kulturális, ifjúsági fiú és leány programmal), amely célokért igen hasznosan tudtak együttműködni. Levelezésük alapján elmondható, hogy Serédi kivételes munkabírású és feltétel nélkül szolgáló híveként tarthatta számon Szekfűt, aki örömmel, folyamatos szorgalommal, körültekintően, magas színvonalon és tökéletesen megbízható világi segítőjeként erősítette a bíboros tekintélyét. Miként természetesen a saját tekintélyét is, hiszen mint az esztergomi Katolikus Nyári Egyetem *első számú szakmai irányítója* számos jeles tudóst (nyilván az e tekintetben megbízhatóak köréből) vont be az országos hírűvé és nagy presztízzsel bíró kurzusok előadói közé, és több újságcikkben adott hírt erről a jelentős intézményről.[2]

[1] A *Korunk Szava* és a *Jelenkor* történetére és szellemiségére vonatkozóan lásd Vásárhelyi Miklós: *A bilincsbe vert fájdalom. Sajtótörténeti tanulmányok*. (Sajtó alá rend. Murányi Gábor.) Élet és Irodalom, Budapest, 2002, 125–141. Uő: *Katolikusok a szellemi ellenállásban. Beszélgetés Katona Jenővel*. Uo. 101–124.

Szekfű Gyula és Serédi Jusztinián kapcsolata

[2] Az egyes kurzusok témáit, előadásait, a kapcsolódó programokat és a helyi sajtóvisszhangokat Bárdos István dolgozta fel *Az esztergomi Katolikus Nyári Egyetem 1933–1941* című tanulmányában. In: *A József Attila Megyei Könyvtár évkönyve 1994.* (Szerk. Schmidt József, Monostori Imre.) JAMK, Tatabánya, 1994, 105–112.

Szekfű tervei a katolikus történetírás intézményesítésével kapcsolatban

Ami Szekfűnek a magyar katolikus történetírás intézményesítési terveit illeti: már a húszas évek második felétől több írásában (és még több utalásában) sürgette annak megerősítését (történész szemmel nézve végig tudományágának múltján és jelenén). Programszerűen munkálkodik ezen a témán: meg van róla győződve, hogy a katolikus magyar történetírás felfogásban, hitelességben és szakmai eredményeit tekintve életszerűbbé és valóságosabbá teszi a magyar múlt értelmezését. Kimondatlanul persze, de az is tény, Szekfű azt is szeretné, hogy saját katolikus történetírása értékeire, szellemiségére még több fény essen (szemben az általa sok tekintetben tévesnek tartott protestáns történetírással; nemcsak a Rugonfalvi Kiss – Zoványi – Csuday-féle nemzeti romantikus vonallal, de például a Mályusz Elemér irányát jelentő protestáns felfogással szemben is). Szekfű jól ismeri a magyar katolikus történetírás hagyományait és eredményeit,[3] de nemcsak ezt az oldalt, hanem a másikat, a társadalmi befogadó közeget is érzékenyen vizsgálja. Egyik írásában a magyar *katolikus közvéleményt* értékeli, s megállapítja, hogy Trianon óta a katolikus vallási élet erősebb lett ugyan, ám maga a társadalom és gazdaság mindennapi működése, állapota messze van a keresztény hitélet tanításaitól.[4] Nagy probléma, hogy a társadalmi konfliktusokban az emberek nem ismerik kellőképpen a katolikus egyház álláspontját, véleményét. Még a hívő katolikusok körében is gyakori a kellemesebb, hazafiasabb protestáns szellemű történelemértékelés. Itt az ideje, mondja Szekfű, hogy országos keretekben induljon el a katolikus felvilágosítás, a szociális érzékenységet is magában foglaló népnevelés és népművelés. Például: „igen könnyen megvalósítható volna katolikus egyetem helyett a katolikus nyári egyetem, amint erre külföldön is, így hozzánk legközelebb Salzburgban példa van. (…) a nyári egyetem legméltóbb keretét Esztergom nyújtaná (…) a hercegprímás úr, aki maga is a felső oktatás embere és pártfogója, volna felkérendő arra, hogy a nyári tanfolyamot megvalósíttassa, és számára az előadókat kijelölje, aminthogy az egész el sem képzelhető másként, mint az ő legfőbb felügyelete alatt."[5]

[3]Szekfű Gyula: *A katolikus történetírás Magyarországon.* In: *Magyar Katolikus Almanach.* [K. n.], Budapest, 1927, 695–700. Lásd még Molnár Antal: *A magyar katolikus egyháztörténet-írás megújulási kísérlete a két világháború között. Szekfű Gyula és Vanyó Tihamér barátsága.* In: *A negyedik nemzedék és ami utána következik.* (Szerk. Ujváry Gábor.) Ráció, Budapest, 2011, 79–90.; Szekfű Gyula: *Magyar katolikus történetfelfogás.* In: *Katolikus írók új magyar kalauza.* [K. n.], Budapest, [1941], 396–418.

[4]Szekfű Gyula: *Van-e katolikus közvéleményünk?* Magyar Kultúra, 1932/17. (szeptember 5.) 161–165.

Az esztergomi Katolikus Nyári Egyetem terve

Ebben az újságcikkben történik az első nyilvános említése az esztergomi Katolikus Nyári Egyetem tervének. A háttérben természetesen már javában folytak az előkészületek, legfelső szinten Serédi Jusztinián és Szekfű Gyula között. Serédi a katolikus nyári egyetem gondolatát maga is „hasznosnak és üdvösnek" tartja, szállásról gondoskodni tud (honoráriumokról kevésbé), s felkéri Szekfűt, hogy alakítsa meg a szervező bizottságot.[6] Majd kéri, hogy a tervezett szervező bizottsági névsort terjessze elő, s vállalja a bizottsági elnöki tisztet. Szekfű örömmel teljesíti a kérést, majd összeállítja a bizottsági névsort, melyet Serédi jóváhagy. Az első szervező bizottsági ülés jegyzőkönyve 1932. december 19-én kelt, s Szekfű ahhoz mellékelt (karácsony másnapján írt) kiegészítő levelével együtt körvonalazódott az 1933. június 19. és július 8. közötti időre kitűzött (de végül egy héttel elhalasztott) első esztergomi Katolikus Nyári Egyetem szakmai programjának terve és a meghívandó előadók névsora. Az össz-óraszámot

[5]I. h. 164–165.

[6]Serédi levele Szekfűnek. 1932. június. 22. Egyetemi Könyvtár. Kézirattár, G 628. Másolat: Prímási Levéltár. Serédi magánlevéltár. Levelezés, S–Sz doboz.

a bizottság 65–70-re tervezi, körülbelül 12–14 előadót kell felkérni. Az előadások súlypontja a szellemtudományok, de lenne néhány természettudományi előadás is.

Serédi akadály nélkül megszerzi az évente általában kétszer ülésező katolikus püspökkari tanácskozás támogatását. Első alkalommal 1933. március 22-én tűzi napirendjére e legmagasabb egyházi fórum az esztergomi Katolikus Nyári Egyetem ügyét. Elfogadják, hogy Szekfű Gyula lesz a szakmai irányító, Lepold Antal esztergomi kanonok pedig az adminisztrációs ügyek intézője. Körülbelül 200 főt tudnak napi 3–4 pengőért ellátni az internátusokban. A hercegprímás kéri az egyházmegyék támogatását, amit a jelenlevő főpapok lelkesen megígérnek.[7]

Személyi kérdésekben szigorú a diszkréció mind Szekfű, mind Serédi részéről. Vannak fontos ügyek, amelyeket négyszemközti audiencián, Esztergomban beszélnek meg. Ilyen például egy tervezett előadás szövege. 1933. május 17-i levelében Szekfű a következőket írja. „Főmagasságú Bíboros–Hercegprímás, Kegyelmes Uram! legyen szabad említenem, hogy legutóbbi esztergomi audienciám alatt Eminenciád úgy méltóztatott rendelkezni, hogy Eckhart Ferenc Pázmány-Péter egyetemi jogtanár előadását a főkegyúri jog történetéről csak akkor vehetjük fel az ezévi nyári egyetem előadásai közé, ha annak tartalmát előzőleg benyújtjuk Eminenciádnak, és ha ennek alapján Eminenciád megtarthatónak ítéli. Eckhart Ferenc most készült el előadása tervezetével, melyet bátor vagyok idemellékelni. (…) Baranyay Jusztinnal együtt bátrak leszünk a napokban Eminenciád irodája útján a jövő hétre audienciát kérni, amikor, reméljük, Eminenciád magas utasításait átvehetjük." S egy jellegzetes elköszönési formula: „Főmagasságodnak nagy alázattal szolgáló fia, Szekfű Gyula".[8] Szekfű közben megbeszéli Hóman Bálint kultuszminiszterrel, hogy vállalja el a hivatalos világi megnyitó szerepét, Serédi majd küldi a meghívó levelet.[9] (Hóman megjelent a megnyitó ünnepségen, s a helyi sajtónak is nyilatkozott). Az első Katolikus Nyári Egyetem három héten át tartott (később két hétre rövidítették), számos kiegészítő rendezvénnyel, minden résztvevő szerint nagy sikerrel.[10] (Mintegy 250 résztvevő kísérte figyelemmel a rendezvényeket, Szekfű is tartott előadást *Néhány katolikus vonatkozású magyar történeti probléma* címmel.) Serédi Jusztinián október 11-én a magyar püspöki kar értekezletén beszámolt a nyári egyetem 1933. évi működéséről, s a nagyméltóságú tanácskozás — mint levelében Szekfűnek írja — nagy örömmel vette tudomásul „a várakozást meghaladó szép eredményt, az összes előadóknak és rendezőknek hálás köszönetét és elismerését nyilvánította, helyeselte az üdvös intézménynek állandósítását célzó elhatározásomat".[11] A folytatáshoz országos és helyi szervező bizottságot hoz létre, Szekfű, illetve a tudós Lepold Antal esztergomi prelátus kanonok irányításával.[12] Szekfű örvend a Katolikus Nyári Egyetem mint intézmény állandósításának, s megvallja: „nagy öröm és nagy megnyugvás, hogy Eminenciád legmagasabb vezetése és utasítása alatt állhatok Egyhá-

[7] *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919–1944 között.* (Szerk. és bev. Beke Margit.) Aurora, München – Budapest, 1992, I. kötet, 486–487.

[8] Szekfű levele Serédinek. 1933. május 17. Prímási Levéltár. 2482/1935. Cat. 41. (A levelet – több másikkal együtt – később rendszerezték és iktatták, innen származik az évmegjelölés csúszása. (Hegedűs András szíves közlése.)

[9] Szekfű levele Serédinek. 1933. június 10. Prímási Levéltár. Uo. A hercegprímásnak a levél aljára írt megjegyzése: „Hóman min. urnak elment a meghivó levél VI/9-én. Serédi".

[10] A lezajlott programokról és előadásokról lásd Bárdos István: i. m. 105–106.

[11] A tanácskozás jegyzőkönyvének vonatkozó részét lásd *A magyar katolikus püspökkari…* I. kötet, 517. Szekfű szerepét ismét kiemeli a konferencia jegyzőkönyve.

[12] Serédi levele Szekfűnek. 1933. október 24. Egyetemi Könyvtár. Kézirattár, G 628. Lepold Antal régész, művészettörténész, az MTA tagja. Legtöbbet – magas szín-

vonalon – az esztergomi ásatásokkal és a Szent István ikonográfiával foglalkozott.

zunk céljai szolgálatába".[13] A Magyar Katolikus Püspökkari Tanácskozás 1934. március 21-i ülésén elfogadta a nyári programot,[14] majd a szeptember 26-i őszi ülésén napirendi pontként tárgyalása után megállapította és jegyzőkönyvbe foglalta a következőket: „Az Esztergomi Katolikus Nyári Egyetem kurzusait a folyó évben fokozott érdeklődés kísérte. Körülbelül 300 hallgató vett részt a kurzuson. Hercegprímás örömmel állapítja meg ezt a tényt, mert a Nyári Egyetem jelenlegi formájában kétségkívül jelentékeny katolikus megmozdulásnak tekintendő, és a püspöki kar színe előtt is kiemeli és megörökíteni óhajtja dr. Szekfű Gyula egyetemi tanár érdemeit, aki a Kat. Nyári Egyetemet megszervezte és igazgatja. Működésétől az intézmény további fellendülését várhatjuk."[15]

[13]Szekfű levele Serédinek. 1933. november 5. Prímási Levéltár. 2482/1935. Cat. 41.

A nyári egyetem szervezése

Szekfű lankadatlanul szervez, tárgyal, intézkedik, levelez, költségvetést készít; már a következő kurzust készíti elő. Jól együtt tud működni Lepold Antallal, aki egyházmegyei körleveleket fogalmaz, ellátja a helyi sajtót cikkekkel és információkkal, s időnként együtt járnak el pénzügyi támogatás céljából (például az Actio Catholica országos vezetőinél). Ő is nagyon óvatos az egyes előadások, kivált az előadók és a nyilvános megnyilatkozások tekintetében, akárcsak Szekfű. Levelei Szekfűnek általában az előkészületekről szólnak, programról, hírverésről, adminisztrálásról, elszállásolásról, utaztatásról. (Ő áll kapcsolatban az *Új Kor*, valamint a *Nemzeti Újság* című katolikus lapokkal.) Általában az év végére már kialakul a következő kurzus programja. Így például Szekfű szakmai tervezete az 1935-ös nyárra már 1934 decemberében Serédi íróasztalára kerül. Egyenként négy, hat, illetve nyolc órában kívánja szerepeltetni tudós társait és a kiválasztott egyházi előadókat, illetve alternatív lehetőségeket sorol fel. Mindezekhez kéri a hercegprímás beleegyezését.[16]

[14]*A magyar katolikus püspökkari…* II. kötet, 28–29.

[15]*A magyar katolikus püspökkari…* II. kötet, 47.

[16]Szekfű levele Serédinek. 1934. december 2. P. L. uo.

Szekfű nemcsak a nyári egyetem jószerével egész évre elhúzódó ügyeiben, teendőiben válik Serédi munkatársává és bizalmasává. 1935 tavaszán például a „modern katolicizmust" képviselő *Korunk Szava* szerkesztőségéből kivált Aradi Zsolt és Balla Borisz megalapította az *Új Kor* című kétheti lapot, s a két lap közötti komoly ellentét következtében pereskedés kezdődött. Serédi Szekfű segítségét kéri a viszály elsimításához. (Egy-egy nyilatkozat elfogadtatása a cél — ez Szekfű feladata — a szembenálló felekkel.) Serédi a következőt kéri: „Ismerve Méltóságod összeköttetését a gróffal, és tudva, hogy Méltóságod véleményét ő nagyrabecsüli, kérem szíveskedjék odahatni, hogy az I. számú nyilatkozat aláírása Széchenyi gróf úr által megtörténjék, és azután a perek visszavonassanak."[17] (Széchenyi aláírt nyilatkozata után ugyanis Balla Boriszék is aláírnák a per lefolytatását elkerülő nyilatkozatot. — Egyik lap sem lett hosszú életű: az *Új Kor* már 1937-ben megszűnt, a *Korunk Szava* Széchenyi gróf haláláig [1938] működött, majd 1939-ben *Jelenkor* címmel újraszerveződött.)

[17]Serédi levele Szekfűnek. 1935. május 31. Egyetemi Könyvtár. Kézirattár, G 628.

Szekfű személyes részvétele

Szekfű tehát szívügyének tekinti a katolikus egyház jó hírnevét, ugyanúgy a Katolikus Nyári Egyetem működését, amit személyes részvételével is többször kifejez. (1935-ben például három napra a her-

cegprímás vendége Esztergomban, többször vesz részt személyes audiencián s három kurzuson előadóként szerepelt.) Mint publicista is megteszi a magáét: többször ad nyilvános értékelést a rendezvényekről, mely cikkekben mindig hangsúlyozza a Magyar Katolikus Egyház tekintélyének, súlyának fontosságát, ennek erősítését és a katolikus hitélet elmélyítését. Bírálja a katolikus értelmiségi körökben elterjedt nézetet, amely szerint a tudós embereknek nem tisztük az ismeretterjesztő jellegű közszereplés. (Nézzük csak meg ezzel szemben, mondja, hogy a protestáns Mályusz Elemér mennyit szerepel a *Protestáns Szemlé*ben!) Hangoztatja azt is, hogy a katolikus egyház léte és az egyház „kultúrmunkája nélkül ma is szomorú, színtelen, groteszk barbárság volna életünk".[18] Az 1935-ös nyári egyetem programjából egy másik cikkében kiemeli az ifjú katolikus történészek konferenciáját, akik — Szekfű, majd később Balanyi György piarista professzor szellemi irányításával, több egykori tanítványa közreműködésével — megalakították munkaközösségüket.[19] Szekfű ismét előhozza fájó tapasztalatát: a katolikus történetírás teljesítményének utóbbi évtizedekbeli lemaradását a protestánsé mögött. (A legjobban működő protestáns történész műhelyként egyik református híve, a tudós Révész Imre történész, püspök körül kialakult debreceni iskolát említi meg.)[20] Egy újabb, ekkor írt cikkében újra kifejti, hogy az egyház erősítése, a katolikus életelvek követése valódi értéket hoz létre, illetve mutat fel. A katolikus nyári egyetem pedig kivételesen hasznos intézmény e tekintetben. „Mert hiszen mindegyik előadásnak épen az a célja, hogy a katolikus elveket alkalmazza a tudomány és világi élet valamely, az illető előadótól legjobban ismert terein."[21]

Szekfű folyamatosan szemmel kíséri a fiatal — pályakezdő — katolikus történészek munkaközössége tevékenységét (három nyáron behozta őket az esztergomi Katolikus Nyári Egyetem programjába), s 1936 elején megjelentetik a *Regnum egyháztörténeti évkönyv* első kötetét. (1946-tal bezárólag összesen hat évkönyvet jelentettek meg, melyek összesen 111 tanulmányt tartalmaznak.) Szekfű írta az első kötet előszavát, amelyben a már említett, nyomasztó problémáját hozza újra előtérbe. „A munkaközösség megalakulásának elsősorban szellemi célja volt, melyet talán úgy körvonalazhatnánk, hogy a közösség tagjai felismerték a magyar katolikus történettudománynak szinte két évtized óta alig tagadható hanyatlását, s önképzésükkel, egymás közti érintkezéssel, vállvetett közös munkával ezt a hanyatlást akarják megszüntetni."[22]

Az 1936-os katolikus nyári egyetemi kurzus tervezett programját és tervezett előadóinak névsorát az előkészítő bizottság elnökeként Szekfű már januárban beterjeszti a bíborosnak, majd Lepold Antallal tárgyalnak a részletekről. (Lepold szerepel az előadók között, elküldi Szekfűnek tervezett előadása szinopszisát, miközben nagyobb önbizalomra igyekszik őt serkenteni: „A rendezés végeredményben a rendező bizottság joga. A Te óhajod a mértékadó. Kár volna ő Eminenciáját a porondra szólítani. Amire nem adod meg az engedélyt, arra

[18]Szekfű Gyula: *Az Esztergomi Katolikus Nyári Egyetem.* Korunk Szava, 1934/15–16. (augusztus 1–15.) 308.

[19]Szekfű gondos előrelátással beavatta az alakulás tervébe kultuszminiszter barátját, Hóman Bálintot. Vö. Szekfű Gyula levele Hóman Bálintnak. 1934. május 11. OSZK. Kézirattár, Fond 15/1474.

[20]Szekfű Gyula: *Az esztergomi történészkongresszus a legifjabb tudósnemzedék bemutatkozása lesz.* Nemzeti Újság, 1935. június 26.

[21]Szekfű Gyula: *Az Esztergomi Nyári Egyetem után.* Korunk Szava, 1935/13. (július 15.) 258.

[22]Szekfű Gyula: *Előszó.* In: *Regnum. Egyháztörténeti évkönyv*. (Közzéteszi a Magyar Katolikus Történetírók Munkaközössége.) Budapest, 1936. M K T M. 4. A harmincas évek második felében ez a munkaközösség – Serédi Jusztinián megbízásából – kidolgozta egy ötkötetes magyar egyháztörténet részletes tervét. Ebben Szekfű a III. kötet (1604–1780) anyagát szerkesztette és jórészt írta volna. A kötetek ebben a formában – az összköltség

50 ezer pengőt tett volna ki – nem készültek el.

Őeminenciája sem adja. (…) Ha Neked akkora önbizalmad volna, amekkora a tehetséged és az érdemed: akkor mindig mosolyoghatnál és biztosra mehetnél."[23]) Az 1936-os nyári egyetem után Serédi mindenesetre elégedett Szekfű és az általa vezetett bizottság munkájával, s köszönetét, megbecsülését fejezi ki. (Szekfű *A kisebbségi kérdés* című írásának felolvasásával előadóként is szerepelt.) Nagy megnyugvással köszöni meg a hercegprímás figyelmét s jóakaratát. Szabadkozik, udvariasan kisebbíteni igyekszik személyes szerepét. „Mégis megnyugtató és kitüntető — írja válaszlevelében — (…) Eminenciád magas kitüntetése, annál inkább, mert mindenkor Eminenciád megelégedését óhajtottam munkámmal kiérdemelni." (S találhatunk ismét egy mások — például Lepold — által is használt jellegzetes elköszönési formulát: „legkisebb fia és szolgája".)[24]

[23]Lepold levele Szekfűnek. 1936. május 22. Egyetemi Könyvtár. Kézirattár, G 628.

[24]Szekfű levele Serédinek. 1936. augusztus 3. Prímási Levéltár. Serédi magánlevéltár. Levelezés, S–Sz doboz.

A nyári egyetem növekvő népszerűsége

A püspökkari tanácskozás 1936. október 7-i ülésén örömmel állapította meg a nyári egyetem növekvő népszerűségét. „Az Egyetem tartamára állandó tartózkodásra jött Esztergomba 346 idegen, az esztergomiak közül pedig kb. 40-en látogatták az Egyetemet. A nagy hőség dacára is mindig volt az előadóknak átlag 200 hallgatója." A kiadásokból (7561,72 pengő) „2283,72 P kifizetetlen maradt. Ezen hiány fedezetéről a hercegprímás gondoskodott."[25]

[25]*A magyar katolikus püspökkari…* II. kötet, 122–123.

A nyári egyetem előkészületei, szervezési struktúrája mit sem változott az évek során: Szekfű előterjeszt, Serédi — óvatoskodva ugyan — elfogadja a javaslatokat. Szekfűben is erősen munkál az óvatosság, a nagy körültekintés, leginkább persze az előadók várható mondandója miatt. „Hogy azonban az előadások teljesen megfeleljenek Eminenciád magas intencióinak, azt kérnénk, hogy amennyiben Eminenciád jóváhagyná az első két előadást, a tavasszal kegyeskedjék a két előadót fogadni (miként ez már tavaly is megtörtént a nehezebb témák előadóival)."[26] Serédi válasza: „Az Egyházra vonatkozó témák előadóit alkalom adtán szívesen fogadom. Ezeknél a témáknál különösen vigyázni kell. (…) Vécsey báró úrnak nagyon kell vigyáznia, hogy egyházi és világi felsőbbségekre bántó ne legyen az előadás módja. Prohászkánál pedig arra kell majd különösen ügyelni, hogy az Index-szel kapcsolatos kérdése az Egyház legfőbb tekintélyének tiszteletben tartása mellett úgy kezeltessék, hogy abban — amint ez az igazságnak is megfelel — Prohászka mélységes hite és példaadó subordinatiója domborodjék ki."[27] Ismét megköszöni a szervező bizottság és személyesen Szekfű buzgó és áldozatos munkáját, egyben tájékoztatja, hogy Hóman miniszternél közbenjárt „Haynal és Pais urak" professzori kinevezési ügyében. Szekfű alázatos tisztelettel nyugtázza a bíboros elégedettségét és a miniszternél való közbenjárását, s bizonyosra veszi, hogy „ezen két jó katholikus tudós jövője ezáltal biztosítva van".[28]

[26]Szekfű levele Serédinek. 1936. december 5. P. L. uo.

[27]Serédi levele Szekfűnek. 1936. december 21. Egyetemi Könyvtár. Kézirattár, G 628. Az 1937. évi kurzuson (halálának 10. évfordulóján) nem szerepelt előadás Prohászka Ottokárról. Vécsey Aurél (egyházi író) előadása: *A világegyház helyzete és eseményei az 1936. évben.*

[28]Szekfű levele Serédinek. 1936. december 23. Prímási Levéltár. Serédi magánlevéltár. Levelezés, S–Sz doboz. (Pais Dezső 1937-ben, Haynal Imre 1938-ban kapott egyetemi tanári kinevezést.)

A szokásos nyári egyetemi előkészítő munka mellett 1937 tavaszán Szekfű bizalmas feladatot is ellát: igyekszik közvetíteni a katolikus, illetve a protestáns egyházi értelmiség egyes csoportjai között. Megbeszéléseket, referátumokat tartanak abból a célból, hogy csillapítsák

Közvetítés a katolikus és protestáns egyházi értelmiség egyes csoportjai között

a meglévő felekezeti feszültségeket. Ezekről a nem nyilvános találkozókról természetesen jelentést tesz Serédinek, aki volt szíves bizalmat szavazni neki e tekintetben is. (Az ismertebb nevek közül katolikus oldalról Baranyay Jusztin, Széchenyi György, Szekfű, a másikról Ravasz László, Szabó Imre és Muraközy Gyula vesz részt az összejöveteleken. Bangha Béla páter egyelőre beteg.) Szekfű ebben az ügyben is várja Serédi további utasításait. Szóba kerül a következő évre tervezett Szent István-emlékkönyv ügye is: mindketten szereplői lesznek a kötetnek. (Szekfű gratulál a *Katholikus Szemlé*ben megjelent Serédi-tanulmányhoz, s megemlíti, hogy a majdani emlékkönyvbeli tanulmányában a hercegprímás alapvető megállapításait fogja a későbbi államéletünkben keresni.)[29] 1937 májusában jelzi azt is, hogy gyógykezelésre Karlsbadba kell utaznia (Kovrig Bélának [szociálpolitikus, egyetemi tanár] adta át ideiglenesen a szervezési munkák irányítását), s beszámol arról, hogy a szakadár szerkesztők kiválása után a *Korunk Szava* szerkesztőbizottságának tagjaként most már a saját nevével is vállalja a lapot. (Széchenyi gróf, a felelős szerkesztő tulajdonos kitűnő ember — írja —, de bizonyos gyakorlati ügyekben nem mindig határozott. Miként erről a közelmúltban Szekfű az Őeminenciája „utasítására elvállalt" — láthattuk — „döntőbírósága" idején meggyőződhetett.[30]) Serédi elégedett a beszámolóval, köszöni az információkat.[31] Az 1937. évi nyári egyetemi rendezvénysorozat ezúttal is igen sikeres volt (mintegy 250 hallgatóval). S bár a kísérő rendezvények közül nem került sor a korábban népszerű katolikus írótalálkozóra, sikerült viszont ismét megrendezni az ifjú katolikus történészek konferenciáját. (Ezen az eszmecserén Szekfűn kívül Barta István, Gyenis András, Gábriel Asztrik, Salacz Gábor és Bálint Sándor vett részt mint közvetlen szereplő.)[32]

Az 1938. évi esztergomi Katolikus Nyári Egyetem az eucharisztikus kongresszus és a Szent István-év rendkívül gazdag programsorozata miatt elmaradt.[33] Szekfű Gyula egészségi állapota időközben megromlott. (Az év végén lemondott a *Magyar Szemle* szerkesztői tisztéről.) Lepold Antal kanonok levélben jelzi Szekfűnek, hogy nem akarják terhelni a következő év rendezvényeinek előkészítésével, maguk között megoldják, viszont kéri, hogy vállalja továbbra is a szervező bizottság elnöki tisztét, adja nevét a programokhoz, ezzel segítse őket.[34] A hercegprímás is vigasztalja, s örvend, ha egészségének javulásról hall hírt. S tudható, hogy más — világpolitikai és belpolitikai — nagy bajok is vannak. Serédi hercegprímás megnyílik Szekfű előtt. „Megértem Méltóságod pesszimizmusát. Magam is sokszor, illetőleg mindig aggódva nézek a jövőbe. És ha csupán a természetes erőket tekinteném, magam is szinte reménytelennek látnám a jövőt. Azonban Méltóságoddal együtt hiszem és vallom, hogy az Isten sokszor szinte érzékelhető módon belenyúl az emberiség és a nemzetek életébe. Ezért bízom akkor is, mikor sokan már feladják a reményt. (…) A nehéz időkre készen kell lennünk, ha nem is abszolute bizonyos, hogy még a mi életünkben bekövetkeznek."[35]

[29]Szekfű levele Serédinek. 1937. április 15. P. L. uo.

[30]Szekfű levele Serédinek. 1937. május 23. P. L. uo.

[31]Serédi levele Szekfűnek. 1937. május 31. Egyetemi Könyvtár. Kézirattár, G 628.

[32]Vö. Bárdos István: i. m. 108.

[33]Erről a püspökkari tanácskozás döntött 1937. október 21-én. Ugyanitt megállapították, hogy gazdasági nehézségek is előállottak. (Vö. *A magyar katolikus püspökkari…* II. kötet, 156.)

[34]Lepold levele Szekfűnek. 1938. december 17. Egyetemi Könyvtár. Kézirattár, G 628.

[35]Serédi levele Szekfűnek. 1939. január 21. Uo.

[36]A püspökkari tanácskozás 1940. március 13-i dön-

tése szerint: „a nehéz és bizonytalan időkre való tekintettel". (Vö. *A magyar katolikus püspökkari…* II. kötet, 234.)

[37]Az 1942-es nyári egyetem – élelmezési nehézségek miatt – elmaradt, az 1943-as, a legutolsó rendezvényt Kassa püspöke fogadta be. (I. m. 319, 393.)

[38]Szekfű levele Serédinek. Prímási Levéltár. Serédi magánlevéltár. Levelezés, S–Sz doboz. A szóban forgó reprezentatív háromkötetes tanulmánygyűjtemény – *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulójára* – a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában Serédi Jusztinián bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek előszavával jelent meg 1938-ban.

[39]Vö. például: *A hercegprímás, Angyal Pál és Szekfű Gyula lesznek az esztergomi Katolikus Nyári Egyetem megnyitójának szónokai.* Esztergom, 1934. 30. sz.; *A bíboros hercegprímás felhívása az esztergomi Katolikus Nyári Egyetemre.* Magyar Sion, 1936. 21. sz.; Lepold Antal: *Nyári Egyetem.* Magyar Sion, 1936. 30. sz. stb. (Lásd Bárdos István cikkjegyzékét: i. m. 111–112.)

1939 nyarán mintegy 400 hallgató vett részt a nyári egyetem megnyitóján: Serédi Jusztinián megnyitó előadásában az erkölcs és a tudomány összhangjáról beszélt, arról, hogy a katolikus nyári egyetemek legfőbb dolga, hogy a művelt katolikus társadalmat eligazítsa a világ mindennapim dolgaiban. Színvonalas előadások sora hangzott el ezúttal is. (Többek között Eckhart Ferenc, Baranyay Jusztin, Kniezsa István, Grevich Tibor, Kovrig Béla, Moravek Endre és Bálint Sándor jóvoltából.)

Az 1940-es nyári egyetem rendezvényei elmaradtak.[36] Következett az itteni, esztergomi székhellyel utolsó: az 1941-es. Az ismertebb tudósok közül ismét sokan szerepeltek, például Szekfű Gyula *(A Szent István-i állameszme)*, Kornis Gyula, Eckhart Ferenc, Brandenstein Béla, Nyizsalovszky Endre, Kovrig Béla, Gerevich Tibor és mások. A fő témák Szent István állameszméje mellett a *Rerum Novarum* 50 éves jubileuma, a kereszténység és a keleti vallások, a visszatért magyar országrészek különleges kérdései.[37]

Szekfű és Serédi kapcsolata az esztergomi Katolikus Nyári Egyetem megszűnésével nem szakadt meg ugyan, de ebben már érthetően nem a munkakapcsolat a domináns elem, hanem néhány udvarias, protokolláris esemény és emberi gesztus. Például 1942 tavaszán — mint már oly sokszor — a hercegprímás fogadja Szekfűt, aki ezután levélben jelzi, hogy a nyomda hamarosan küldi a hercegprímásnak az *Állam és nemzet* címmel megjelenő tanulmánykötetét. S hozzáteszi: „A kötetbe bevettem egy részt abból a Szent István tanulmányból, mely Eminenciád Szent István Emlékkönyvének III. kötetében jelent meg, — az egész kötetben a szentistváni gondolat alkalmazásáról próbáltam írni. Végtelenül örülnék, ha Eminenciád kegyesen fogadná ezt a könyvet." A bíboros, hercegprímás lapalji megjegyzése: *„Köszönet!"*[38] Serédi Jusztinián 62 évesen, 1945. március 29-én halt meg.

Mind a Magyar Katolikus Egyház, mind Serédi Jusztinián, mind pedig Szekfű Gyula életében jelentős szellemi és mozgalmi, nevelési, világnézet-erősítő lelki tartalmú eseménysorozatot jelentett a végül is hét alkalommal létrejött és szépen működő esztergomi Katolikus Nyári Egyetem. Nagy szellemi kisugárzása nemcsak helyben, Esztergomban és környékén volt érezhető (erről folyamatosan tudósítanak — összesen mintegy harminc cikkben — a helyi polgári lapok, valamint a *Magyar Sion* című, kétheti katolikus egyháztörténeti lap[39]), hanem — elsősorban Szekfű, Serédi és Lepold jóvoltából — az egész ország (főleg katolikus) értelmisége tudomást szerzett róla, s elismerte értékeit, eredményeit. Szekfű értelmiségi elitbeli pozícióját nem kis mértékben erősítve, tekintélyét, rangját, befolyását növelve; szaktudományos, publicisztikai, egyetemi tanári, akadémiai, szerkesztői eredményei, érdemei és rangjai mellé a harmincas években stabil erősítőként az esztergomi Katolikus Nyári Egyetem szervezésében játszott jelentős szerepe és Serédi Jusztinián hercegprímás támogató figyelme is csatlakozott.

Stróbl Alajos egyházművészeti alkotásai

PROHÁSZKA LÁSZLÓ

1953-ban született Budapesten. Művészeti író. Legutóbbi írását 2016. 2. számunkban közöltük.

A hazai szobrászat kimagasló tehetségű alakja, Stróbl Alajos 1856. június 21-én született a felvidéki Liptóújváron. A bécsi Iparművészeti Iskolában 1874 és 1876 között Gustav König volt a tanára, majd a Képzőművészeti Akadémián 1876 és 1880 között Caspar von Zumbuschnál tanult.[1] Több mint negyven éven át, Zala György mellett Stróbl volt Magyarország egyik legfoglalkoztatottabb szobrásza, e mellett 1885-től évtizedeken át tanított a budapesti Mintarajztanoda (a későbbi Képzőművészeti Főiskola) keretében működő szobrász mesteriskolában.[2] Állami és magán megrendelések mellett több jelentős egyházi vonatkozású megbízást is kapott.

Fiatalon kitűnt tehetségével, nem véletlen, hogy az 1880-ban már épülő budapesti Operaház számára több épületszobrot készített. Többek között ő mintázta 1881-ben az épület főbejáratához *Erkel Ferenc* és *Liszt Ferenc* ülő alakját is.[3] Lisztet papi reverendában örökítette meg (1865-ben a zeneszerző felvette a kisebb rendeket, ettől kezdve többnyire reverendában járt). Az alkotás kisméretű patinázott gipsz változata az Andrássy út 65. szám alatti Liszt Ferenc Emlékmúzeum és Kutatóközpont állandó kiállításán látható.[4] Liszt több ízben modellt ült a fiatal szobrásznak, aki valóban remek portrékat készített róla. Bár az Operaház bejáratánál lévő szobor is általános elismerést váltott ki, *Liszt Ferenc* 1907-ben a Zeneakadémia főhomlokzatára felkerült, ugyancsak papi ruhát viselő, háromszoros életnagyságú ülő bronzalakja még inkább kiérlelt alkotás.[5] Kár, hogy ez utóbbi mű szépsége a nagy magasság miatt alig érvényesül.

Korai alkotásai közé tartozik a *Simor János* hercegprímást ábrázoló, 1886-ban készült bronz mellszobor. A főpapot aranymiséje alkalmából örökítette meg a művész. Fején pileolus, reverendáján a mellkereszten kívül a Szent István Rend 1867-ben részére adományozott nagykeresztjének csillaga és rendi lánca. A szobor az esztergomi Keresztény Múzeumban az első emeleti lépcsőfordulóban található.[6] (A múzeumot a műpártoló Simor alapította, saját magángyűjteményére alapozva.) A mellszobor és a fej gipsz változata a Magyar Nemzeti Galériában van.[7] Ez a portré még érezhetően a bécsi neobarokk szellemében fogant, de Stróbl a 19. század végére sikeresen túllépett ezen a konzervatív művészeti irányzaton. Későbbi műveit már saját egyéni stílusa jellemzi. „Az akadémikus szabályokat életmelegséggel, eleven részletekkel tudta feloldani" — méltatta munkásságát Kovalovszky Márta.[8]

[1] Henszlmann Lilla: *Stróbl Alajos.* Képzőművészeti Alap, Budapest, 1955, 12.

[2] B. Majkó Katalin – Nagy Ildikó (szerk.): *Stróbl Alajos és a szobrász mesteriskola.* Magyar Képzőművészeti Egyetem, Budapest, 2006, 8.

[3] Beck Ö. Fülöp: *Liptóújvári Stróbl Alajos.* Nyugat, 1927/1. 126.

[4] Paternák Anna: *Liszt-variációk a régi Zeneakadémián. Stróbl Alajos és Liszt Ferenc.* Art-magazin, 2014/9. 28–32.; LFEMK Itsz.: LM Pl. 1.

[5] Medvey Lajos: *Vezető Budapest szobrai és emléktáblái megtekintéséhez.* Mérnökök Nyomdája, Budapest, 1939, 61.

[6] KM Itsz.: 56.898.

[7] MNG Itsz.: 8359 és 2012.12-N.

1886-ban mintázta *Császka György* kalocsai érsek fehér márvány mellszobrát, amely jelenleg is a kalocsai érseki palotában található.[9] A 75 centiméter magas karakteres portré mellkereszttel, kis főpapi sapkával (pileolus) ábrázolja az érseket. Kiváló alkotás, kár, hogy a nagyközönség előtt máig szinte ismeretlen. A márványtalapzatra Császka György bronzból öntött címerét készítette el a művész.

Stróbl értékmentő tevékenységét dicséri, hogy 1889-ben átvitette az általa vezetett mesteriskola Epreskertben működő területére a budavári Nagyboldogassszony- (Mátyás-) templom egyik lebontott gótikus kapuját.[10] 1893-ban kiharcolta, hogy a bontásra ítélt józsefvárosi 18. századi barokk kálváriát megsemmisítés helyett kövenként átszállítva ugyancsak itt állítsák fel. (A kálvária ma is az Epreskert ékessége, 2006-ban teljesen felújították.)[11]

Schulek Frigyes és Stróbl Alajos érdekes elgondolása volt, hogy a Mátyás-templom előtti téren álló barokk Szentháromság oszlop helyére négyoszlopos baldachin alatt a Magyarok Nagyasszonyának szobra kerüljön elhelyezésre,[12] de a javaslat nem valósult meg. A tervezett központi alak, az 1910-ben készült *Patrona Hungariae* kompozíciója ülő Madonnát ábrázol, fején a Szent Koronával, ölében a gyermek Jézussal. A 40 centiméteres gipsz kismintát a Magyar Nemzeti Galéria őrzi.[13]

Simor János hercegprímás szobrát 1894-ben egész alakos változatban is elkészítette az esztergomi Bazilika számára. A másfélszeres életnagyságú, carrarai fehér márványból készült szobor hermelines főpapi díszruhában, rajta a Szent István Rend nagykeresztjének csillagával és rendi láncával ábrázolja Simor érseket. A bal kezében tartott tervrajz az általa alapított Keresztény Múzeumra utal. Kiváló portré, a bazilika egyik meghatározó plasztikai alkotása. „Az arc karakterisztikus vonásain keresztül a jellem érzékeltetésére törekszik, sőt az ábrázolt személyen keresztül nem egyszer a személyt uraló eszmét is kidomborítani igyekszik" — méltatta Ybl Ervin.[14] A mű gipszmintája a Magyar Nemzeti Galéria tulajdona.[15]

1895-ben *Schlauch Lőrinc* nagyváradi püspök, bíboros,[16] 1899-ben *Kurcz apát* mellszobor-portréját mintázta meg (utóbbi magántulajdonban áll).[17]

Az Országgyűlés az 1896. évi VIII. törvénycikk rendelkezéseivel a magyar honfoglalás ezredik évfordulója emlékét a budapesti Millenniumi emlékmű, hét vidéki honfoglalási emlékoszlop, valamint a Szépművészeti Múzeum létrehozása mellett *Szent István* budavári szobrának felállításával is meg kívánta örökíteni.[18] Utóbbi emlékmű létrehozására Stróbl Alajos pályázaton kívül kapott megbízást. A művész tíz évig dolgozott a szobron. A zsűri osztatlan elismerésére remek paripát mintázott. Nem tudott azonban ellenállni a kísértésnek: szerette volna valamennyi korabeli díszt és használati tárgyat bemutatni. Tökéletes történeti hűségre törekedett a legapróbb részletekig, még a kengyelvasak történetét is tanulmányozta. A rengeteg ékítmény azonban nem vált a kompozíció hasznára, a szobor túldíszí-

[8]Kovalovszky Márta: *„Bronzba öntött halhatatlanság". A historizmus emlékműszobrászata.* In Zádor Anna (szerk.): *A historizmus művészete Magyarországon.* MTA Művészettörténeti Kutatóintézet, Budapest, 1993, 90.

[9]Erdey Aladár: *Stróbl Alajos.* Művészet, 1911/2. 55.; ÉK Itsz.: 52.231.F.

[10]Lyka Károly: *Kis krónikák.* Singer és Wolfner, Budapest, [1938], 50.

[11]Buza Péter: *Az epreskerti kálvária. Egy kétszázötven éves barokk műemlék újjászületésének története.* Budapesti Városvédő Egyesület, Budapest, 2006.

[12]Szatmári Gizella (szerk.): *Stróbl Alajos szobrászművész (1856–1926) emlékkiállítása.* Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 2006, 11.

[13]MNG Itsz.: 6468.

[14]Ybl Ervin: *Stróbl Alajos képmás-szobrai.* Magyar Művészet, 1925/1. 35.

[15]MNG Itsz: 3663.

[16]Erdey Aladár: i. m. 56.

[17]Szatmári Gizella (szerk.): i. m. 31.

tettnek tűnik. A hatalmas nyeregtakaró és a rengeteg sallang elfedi a ló testének nagy részét, így kevéssé érvényesül a mintázás szépsége.[19]

István királyt díszesen felszerszámozott paripán ülve, fején a magyar szent koronával, vállán nagyméretű palásttal, kezében apostoli kettős kereszttel, feje körül lévő aranyozott glóriával ábrázolta Stróbl. A palást alól a Prágában őrzött híres Szent István-kard markolata látszik ki. A Schulek Frigyes tervezte — és a közeli Halászbástyával harmonizáló — neoromán talapzaton lévő négy dombormű Szent István uralkodásának kiemelkedő mozzanatait idézi. A homlokzati a törvényhozást, a jobb oldali királlyá koronázását, a bal oldali Bécs hódolatát, a hátoldali pedig a székesfehérvári templom alapítását ábrázolja. Fölöttük lépcsőzetesen újabb talapzat emelkedik, amelynek négy sarkán egy-egy, mészkőből faragott oroszlán ül. Ezt a posztamenst is domborművek díszítik: jobb oldalon Máté és Lukács evangélista jelképe, az angyal és a bika, balról János és Márk jelképe, a sas és az oroszlán. Elöl az Isten báránya, a hátoldalon kettős kereszt. A Mátyás-templom mellett lévő lovas szobrot 1906. május 21-én avatták fel, I. Ferenc József király jelenlétében.[20] Az alkotásért az uralkodó a Ferenc József Rend középkeresztjével tüntette ki a művészt.[21]

Szent István-szobrai

A Hild József tervei alapján építeni kezdett, majd Ybl Miklós irányításával 1905-re befejezett budapesti Szent István-bazilika számára több meghatározó jelentőségű szobrot készített Stróbl. A főoltáron *Szent István* 1904-ben általa mintázott carrarai márványalakja áll.[22] Jobb kezében — a budavári lovas szoborhoz hasonlóan — apostoli kettős kereszt, baljában az állami hatalomra utaló országalma, derekán a ma a prágai Hradzsinban lévő Szent István-kardot viseli. A feje fölötti aranyozott glória arra utal, hogy 1083-ban szentté avatták. A Kauser József tervezte főoltár baldachinja kupoláján lévő, kezében a Szent Koronát tartó *Gábriel arkangyal*, valamint a baldachin kupolája tövében lévő négy *angyal* szobor-alakját ugyancsak Stróbl mintázta.[23]

[18] *1896. évi törvényczikkek.* Corpus Iuris Hungarici – Magyar Törvénytár. Franklin Társulat, Budapest, 1897, 31–32.

[19] Lyka Károly: *Vándorlásaim a művészet körül.* Képzőművészeti Alap, Budapest, 1970, 204.

[20] Liber Endre: *Budapest szobrai és emléktáblái.* Budapest Székesfőváros, 1934, 259.

[21] Erdey Aladár: i. m. 56.

[22] K. Pintér Tamás – Kaiser Anna: *Budapesti templomok.* Corvina, Budapest, 1993, 76.

[23] Stróbl Mihály: *A gránitoroszlán – Strobl Alajos.* Holnap, Budapest, 2003, 119.

A bazilika kupolát tartó pillérkötegei egyikére a szószéket helyezték, a többi három pillérkötegen egy-egy fülkében magyar szentek alakjai láthatók. Fadrusz János Szent László, Senyei Károly Szent Erzsébet szobrát mintázta meg, míg a dél-nyugati fülkébe 1904-ben Stróbl Alajos készítette el *Szent Gellért és a gyermek Szent Imre* kettős szobrát carrarai fehér márványból.[24]

A Szent Kereszt-oltárra 1908-ban készítette *Assisi Szent Ferenc* életnagyságú alakját fehér márványból.[25] Az egyszerű barátcsuhában ábrázolt szent kezében az Evangélium a küldetését jelképezi. A jobb kezében tartott feszület a Krisztussal való különösen bensőséges kapcsolatára, a jobb lábánál lévő koponya a vezeklésére utal.[26] Az oltár másik oldalára *Gonzaga Szent Alajos* egész alakos szobrát mintázta meg, amelyet 1913-ban faragtak carrarai márványba.[27] A fiatal férfi egyszerű papi ruhában látható, kezében feszülettel. A lábánál lévő korona és jogar arra utal, hogy lemondott őrgrófi rangjáról és vagyonáról. (Az előbbi alkotás I. Ferenc József, az utóbbi a hívek ajándékaként került a templomba.)[28] A két szobor kismintája és a Szent Ferenc szobor gipsz tanulmányfeje a Magyar Nemzeti Galéria tulajdona.[29]

Viszonylag kevéssé ismert, hogy a Halászbástya melletti és a Bazilikában lévő szobrokon kívül volt egy harmadik *Szent István*-ábrázolása is Stróblnak: a budavári Királyi palota 1900-ban elkészült Szent István termének kandalló-párkányára Zsolnay-kerámiából mintázott mellszobrot az államalapítóról[30] (1944–45-ben a terem elpusztult). Stróbl Alajos István királyról készített szobrai a hazai Szent István-ikonográfia alapvetően meghatározó jelentőségű alkotásai.

Egyházművészeti kisplasztikái sorában 1910 körül mintázta a *Szent János evangélista* 37,5 centiméteres szobrát, amely ülő férfialakot ábrázol, térdén nyitott könyvvel, és a *Szent család* 28 centiméteres vázlatát. A két gipszalkotás egy plasztilinből készült, 33 centiméteres ülő *Krisztus* szoborral együtt a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményében található.[31]

A Városligetben az 1896-os millenniumi kiállításra létesült a Jáki kápolna, amelyet 1907-ben — immár végleges formában — Alpár Ignác tervei alapján újra felépítettek. Az 1915-ben felszentelt kis templomba került Stróbl *Madonna a gyermekkel* című, 1912-ben készített, 48 centiméter magas bronzszobra.[32] Gipszmintáját a Magyar Nemzeti Galéria őrzi.[33] A műnek egy kisebb méretű bronz példánya magántulajdonban van, amely legutóbb a budapesti Ménesi úti Molnár-C. Pál Műterem-Múzeum 2015 tavaszi időszakos kiállításán volt látható.

Rómer Flóris mellszobra

Az Országos Régészeti és Embertani Társulat már a millennium évében, 1896-ban adománygyűjtést indított a tudós bencés pap, *Rómer Flóris* szülővárosában, Pozsonyban felállítandó szobra javára. Rómer Flóris nagyváradi nagyprépost-kanonok igazi polihisztor volt: művészettörténész, festőművész, a 19. századi hazai történetírás meghatározó alakja, a magyar régészet és műemlékvédelem egyik kezdeményezője, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Stróbl elkészítette a mellszobor mintáját, amely évekig a pozsonyi polgármester dolgozószobáját díszítette. Végül bronzba öntötték a szob-

[24] Lyka Károly: *Szobrászatunk a századfordulón.* Corvina, Budapest, 1983, 99.

[25] Medvey Lajos: i. m. 47.

[26] Jutta Seibert: *A keresztény művészet lexikona.* Corvina, Budapest, 1994, 95.

[27] Stróbl Mihály: i. m. 128.

[28] Farkas Attila: *Szent István-bazilika.* TKM Egyesület 626. füzet, Budapest, 1999, 10–11.

[29] MNG Itsz.: 6464, 6465, 53.389.

[30] Hauszmann Alajos: *A budai királyi vár Szent István terme.* Magyar Iparművészet, 1900/3. 109.

[31] MNG Itsz.: 6467, 6469, 6470.

[32] Henszlmann Lilla: i. m. 85.

[33] MNG Itsz.: 6472.

rot, és a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók közgyűlése alkalmából 1907-ben felavatták a Ferenciek terén.[34] A szobrot eredeti talapzatával együtt 1998-ban meglehetősen eldugott helyre, a régi városháza (ma a pozsonyi Városi Múzeum) belső udvarára vitték.

Síremléket Stróbl Alajos viszonylag keveset készített, azok többsége viszont meghatározó jelentőségű. A művész nevéhez fűződik a Kerepesi úti temetőben Deák Ferenc és Kossuth Lajos mauzóleuma szobrainak elkészítése. Reiner Zsigmond sírjára 1910-ben *Szűz Mária és Szent István* alakját ábrázoló kisméretű márvány domborművet készített.[35]

Alkotói tevékenysége elismerését bizonyította, hogy számos kitüntetés mellett 1913-ban liptóújvári előnévvel magyar nemesi címet kapott a királytól.[36]

Portrék

1921 körül mintázta *dr. Nemes Antal* pápai prelátus életnagyságú bronz portréját, aki 1898-tól egészen 1936-ban történt nyugdíjazásáig volt a budavári Mátyás-templom plébánosa. Mivel a makáriai választott püspök címét is viselte, a művész püspöki ruhában örökítette meg Nemest. A püspök közeli jó viszonyban volt Stróbllal, ő keresztelte meg a művész egyik fiú unokáját. A 71 centiméter magas, karakteres portré a Magyar Nemzeti Galériába került.[37]

1922-ben *Huszár Elemér* budapesti terézvárosi káplán, egyházi író és *Sík Sándor* piarista tanár, tartományfőnök, költő, író, műfordító, irodalomtörténész arcmását mintázta meg Stróbl.[38] Ezen művek hollétéről nincsen adat.

Az Ybl Miklós tervezte, 1879-ben felszentelt budapesti Bakáts téri Assisi Szent Ferenc főplébánia-templom falán Stróbl Alajos *Assisi Szent Ferenc* ruszkicai márványszobra látható, amely a Szent István-bazilikában lévő hasonló alkotásának változata. A Székesfőváros 1929-ben a művész hagyatékából vásárolta meg a művet, amely a templom északi külső falára került.[39] A korabeli kritika túldíszítettnek találta az aranymozaikkal kirakott fülkében lévő szobor feje fölötti, kövekkel kirakott dicsfénykoronát.[40] 1945 után nyoma veszett a glóriának — lehet, hogy a háborús események áldozatául esett. Bárhogy is történt, a szobor plasztikája és művészi ereje az egyszerűbb háttérrel jobban érvényesül. (Az alkotás gipszmásolata a felvidéki liptóújvári templom mellékoltárára került.)[41]

Egyik utolsó munkája *Szent Ferenc* bronzból öntött mellképe volt,[42] amelyen már csak az Evangéliummal a kezében ábrázolta a szerzetest. „Az arc belső izzására és a kezek kifejező megmintázására összpontosította a mondanivalóját" — írta a műről Henszlmann Lilla.[43] Talán ezen az alkotásán érződik leginkább Donatello hatása, akit egész munkássága alatt egyik példaképének tekintett.

Stróbl Alajos hetven éves korában, 1926. december 13-án távozott az élők sorából, hamvait a Kerepesi úti temetőben helyezték örök nyugalomra. „Nem volt szobrász a magyar glóbuszon, kinek ennyire sikerült volna mindent, ami benne rejlett, minden szunnyadó lehetőséget, magából kiadnia. A sors kiválasztottja volt ebben" — írta nekrológjában Beck Ö. Fülöp.[44]

[34] Firon András: *Pozsony*. Panoráma, Budapest, 1985, 91.

[35] Tóth Vilmos: *Síremlékművészet.* Városháza, Budapest, 2006, 23.

[36] Stróbl Mihály: i. m. 141.

[37] MNG Itsz.: 6868.

[38] Stróbl Mihály: i. m. 180.

[39] Vízy László: *Liptóújvári Stróbl Alajos alkotásai budapesti műemlékeken.* Műemléklap, 2001/11–12. 17.

[40] Éber László (szerk.): *Művészeti Lexikon.* Győző Andor, Budapest, 1935, II. kötet, 479.

[41] Stróbl Mihály: i. m. 119.

[42] Ybl Ervin: *Liptóújvári Stróbl Alajos művészete.* Magyar Művészet, 1927/2. 93. és 102.

[43] Henszlmann Lilla: i. m. 60.

[44] Beck Ö. Fülöp: i. m. 129.

VÖRÖS ISTVÁN

Mágia

Varázserő: képesség a véletlenek
egymás mellé tételére.
Véletlen: a dolgok egymás
mellé kerülése más okból,
mint amilyen célból.
Varázserő: az okok és célok
összefűzése, mint valami
hajfonatban.
Véletlen: két különböző
dolog egybevágása, együttállása,
mint holdé és napé napfogyatkozáskor.
Varázserő: olyan erő, aminek
nem tudom az eredetét,
nem értem az eredményét.
Véletlen: olyan eredmény,
mely mögött nem veszem észre
az erőt, vagy nem akarom
észrevenni, vagy nincs is.
Okozat, aminek nincs oka.
Varázserő: nem létező
okokat egy kívánt cél érdekében
szövetségre kényszeríteni.
Szövetség: véletlen erők
összefűzése, mindenféle
varázs nélkül.
Varázslat: kényszerítés erő
használata nélkül. Bokszmeccset
nyerni ütés nélkül. Focizni
labda nélkül. Veszteni
ellenfél nélkül. Győzni
mérkőzés nélkül.
Pályára lépni csapat nélkül.
Levezetni ezt a játékot
egy szál síppal.

Fölfedezni a nem láthatót

Hány dologra tudunk egyszerre
figyelni? Egyre, kettőre,
háromra? Néha egyre se.
Ugyanakkor számtalan
számunkra életfontosságú
eset, folyamat történik bennünk,
amelyekről fogalmunk sincs.
Megtörténnek nélkülünk, de nélkülük
nem történhetnénk meg.

Aki nélkül a teremtés
nehezen történhetett volna meg —
vagy épp így történt, nehezen, nélküle? —,
ő vajon hány dologra tud
figyelni? És hány dolog
történik meg nélküle,
de a beleegyezésével?
Van-e különutas bolygó
vagy galaxis a teremtésben,
ahol tényleg csak a fizika
dirigál? És számon lehet-e kérni
Rajta, ha a mi világunk
is épp ilyen? Mi viszont
annál büszkébbek lehetünk,
hogy mégis, még így is, még
innen is képesek voltunk
fölfedezni a nem láthatót.

BABICZKY TIBOR

Tavasz előtt

Valami különös neszre felriadsz.
A szív? A gyomor? Csak a vízvezeték.
Hajnali fél három. A fényszennyezés
sápadt sávja dereng a toronyházak közt

a látóhatáron. Fölötte keskeny
szelet égbolt. Mint frissen feltárt
bányaüregben az ércrögök, fakó csillagok
ragyognak. Az éjszaka elnyeli a percek

csillesorát; az éveket. És mind lent marad
a mélyben örökre. A múlt leszakad,
mint egy bányató meredek öble.
Hűvös víz. Pár mozdulat. Kezek.

Arra gondolsz, vágyakozva és lemondással
teli, ami előtted már alászállt.
És hirtelen felismered — néhány kezdetleges
szót, egy gyerekruhát —, hogy ez volt az életed.

Az ajtó

Az ablaknál ültem. Feleségem aludt. Lányaim aludtak.
Az utcán imbolyogva, lassan — mint egy vallási körmenet —
vonultak a holtak. Újhold ragyogott, ezüst kilincs
az éjszakán. Sötétlila arc az ég, a ráhurkolt magány.
A menet megtorpant. Miért éppen ők? És miért látom őket?

Nincs köztük nagyapám, se nagyanyám. Csupa idegen arc.
De valahogy ismerősnek tűntek. Hátrafordultam. Mögöttem
csupasz falak. Az ajtót befalazták. Nincs kiút. A fal mögül
ütemes szuszogás hangja szólt. Aludtak. Tehát élnek.
Az ablak felé fordultam újra. Kint nem mozdult semmi.

Nem mozdultak a holtak. Nyoma sem volt a télnek.
Úgy éreztem, rossz helyen vagyok. Zsebtükröt vettem elő,
és az orrom alá tartottam. Nem látszott páralecsapódás. Nincs levegő.

MURÁNYI ZITA

áldás

számomra az áldás amikor valami láthatatlan erő
izzó hővé kovácsolja a sugarak milliárdját
a felhők közt egy hatalmas sárga szívdobbanás
bontogatja a nap millió szirmát

hogy van még isten érdemes átvészelni az éjszakát
talán ennyi a hétköznapi föltámadás
az ég mint egy rendíthetetlen mozsár
őrli föl saját mulandóságát

a csönd is áldás amikor sárga cimbalmát
hasítja el százezer napsugár meghallani
az isten visszhangját de most még csönd van
léptek zaja sem veri föl a böszörményi utcát

két halvány napsugár cirógatja a felhők
kulcscsontját a korbács
ezek az apró felhőmorzsák
a mennyeket is fölkoszorúzzák

és ha az áldás onnan se látni tisztán
hány esőcsepp gördült át
az isten arcán míg el nem
takarta a szivárvány.

magántulajdon

a holdba sárga túlevelek
karmolnak az esti sugarak
itt ülök a fény ölében és nézem a tájat
ahogy magához öleli a virradat

a fény ölében ülök
és arcomhoz szorítom a holdat
körülöttem egy univerzum sürög
és lila fényébe mosdatja a tejutat

itt ülök egy csillag száján
és a tátongó sötétségből iszom

az estéknek vége
de a fénybe is elkísér a szomj

ha ölébe ejtem sárga tutajom
egy másik korong
tört fényű mécse a napcsillókon
fölragyog

vagy ahogy fák körül a lomb
bennem az isten szorul össze
mint elidegeníthetetlen
lelki magántulajdon.

mint

mint rendíthetetlen feszület
amin az égitestek elnehezülnek
abból még nem lesz éjszaka ha a holdfényben
a csillagok ezüstös konttyá rezdülnek

csak az ég öregszik
homlokán megszaporodnak a ráncok
ezer és ezer zöld kolomp
dobol a menny ritmusára a lomb

majd ha megistenül az ág
az ég homlokán a szürke konty
fénnyé bomlott egy platán törzsére
a világosság sodor nyakláncot

és virággá hasadnak hajnali forgácsok
sebes méz csurog a tulipánszárakon
méhdongásból sajtolnak ki
alázatot a lázas sziromkovácsok

két szárnyukon az isteni súly
a nap cintányérjának int búcsút
az éjszaka mint megváltatlan keresztút
holdfénnyel porozza be a csillagkoszorút.

RŐHRIG ESZTER

Innen el

A szerző irodalomtörténész, műfordító. Legutóbbi írását 2016. 4. számunkban közöltük.

Hétvégén különösen nyugtalan a város. Mintha mindenki akarna valamit, valami jobbat, mint amiben a munkanapokon része volt. Erik és Éva a HÉV budai végállomásánál álltak. Elhatározták, hogy ma is elmennek a galériába. Meleg nyári nap volt, pedig még csak a tavasz elején jártak. Alig találtak maguknak helyet a kocsiban, aminek Éva örült, mert így Erik testéhez simulhatott. A jármű minden fékezésnél egymásnak döntötte őket. Éva szerette a megálló nevét, szeretett leszállni ott, ahol közel érezhette magát a földön túli erőkhöz. Átsétáltak egy rövid szakasznyi senki földjén, alagúton, gazos átjárón. Már a macskaköveken botladoztak, és Erik folyton féltette őt, mikor bicsaklik ki a lába, amire Éva azt szokta mondani, hogy ha egyszer itt nincs még egy keskeny járda sem, akkor nem szabad meghátrálni a lábtörés lehetősége elől. Odaértek a képtárhoz. A lakótelepi toronyházakból ebéd utáni csönd áramlott feléjük, a szomszédos patinás vendéglőből bécsi szelet illata szállt. Elkérték a galéria kulcsát és lementek a bársonyosan barna falépcsőkön. Nyitva hagyták maguk mögött az ajtót, pedig tudták és megszokták, hogy nincs látogató. A kiállított képek vékony drótszálakon függtek és néha meg-megremegtek a rücskös, meszelt falak előtt. A halálfák fekete tónusait nem szelídítette meg a fehér háttér, inkább kiemelte a rajzokon sötéten izzó létezés törékenységét. Minden lámpát felkapcsoltak és a fényben mintha nagyobbaknak látszottak volna a képek, amelyek homorú árnyékot vetettek a dongaboltozaton. Leültek a nyerstégla padlóra, és csendjükkel beszéltek a képekhez. Erik nem bírt tovább nyugton maradni, megint kisgyereket játszott és elkezdte babrálni a nadrágját. Éva becézte, nyugtatgatta, azt tette, amit Erik a legjobban szeretett, és egyszer csak azon vették észre magukat, hogy Éva leterített kabátján fekszenek. Erik megijedt, hátha nézik őket valahonnan, Ezekben a vacak spotlámpákban biztosan nincsen rejtett kamera, mondta Éva. A nyitva hagyott ajtó miatt azonban nem érezték biztonságban magukat, inkább feljöttek a fénylő napsütésbe, a kertbe, ahol Erik fényképezni kezdte Évát. Az egyik támfalra, mint mozivászonra rávetült a fa koronájának fekete árnyéka. Éva a falhoz simult, mindkét kezével ágaskodott, hogy elkapja az árnyképet. Aztán az alig-alig csordogáló, bronz fejű, kígyótestű csaphoz ment és elnézegette a vízforrás alatt elnyúló vakmedencét, amelyet itt-ott virágok, fűcsomók leptek el. Éva két lába közé fogta a fiúfejű kígyót, kezét lassan a csöpögő csap alá tartotta, és hol a vizet morzsolgatta, hol a bamba fiúfejet simogatta. Erik kattogtatta a gépet, mindkettejük örömére. Aztán összeszedték a holmijukat és továbbálltak.

A HÉV megállóban még nem tudták, hogy a magyar Montmartrera vagy a római romkertbe menjenek-e. A dalmát falu vonzotta a tömeget, arra most nem vágytak, inkább az ókori romok közötti ma-

gányos sétát választották. Miután leszálltak, Erik előbb az amfiteátrumot szerette volna látni. Egyetlen megsüllyedt üléssor félköríve látszott ki a földből és a kőmonstrum néhány támpillére utalt a hajdani építmény szerkezetére. Az egykori porondot füves gaz nőtte be. Éva lába besüppedt az esőtől és kutyaürüléktől lágy földbe. Papír zsebkendő-foszlányokat görgetett a szél, megcsillant a nap a literes pillepalackokon, horpadt oldalú sörös dobozokon. Fölmásztak a romok tetejére, hogy jobban lássák az árnyékolt kőívet. Félkörben nőtt öreg fák ágai mögül vetődtek a fények rájuk. A színház mellett széles út vezetett ki a városból, amelyen szüntelenül dübörögtek a járművek. Átmentek az átellenben álló múzeumba. Éva emlékezett rá, hogy rendetlen romok hevernek a kertben. Csonka kőszobrok, útjelzőoszlopok, oltártöredékek, szarkofágok. A római kori leleteket csak szürke hullámpala tető óvta a hótól, esőtől, több gondoskodást hiába vártak ezek a kétezer éves túlélők. Fekete por lepte őket és elvesztették a számaikat, így nem tudni, hogy a falra szögezett táblán felsorolt címek és számok pontosan melyikükre vonatkoznak. Előbb a gyerekek szarkofágjaihoz értek, aztán egyre nagyobbak és monumentálisabbak következtek. Díszük vagy nem volt, vagy lekopott az idők során, de épen megmaradt a tetejük és széleiken a gubbasztó galambokra emlékeztető kődudorok. A halottakat felemésztő sírok is elenyésznek idővel. Mind rézsútosabban vetült a napfény a szürke palahullám alatt sétálgató párra. A temetői művészet keveset mond arról, aki egy-egy felirat vagy féldombormű alatt nyugodott egykor. Ezek a házformájú sírok ágyak lehettek, mert aljukban párnaformájú faragvány utalt arra, hogy hol pihent az elhunyt feje. Most üresek voltak, legtöbbjük sérült, vajon hová lettek a fonott gyékényre fektetett, kőbe zárt holtak? Árvíz, földrengés vetette ki őket ki sírjukból? Föld alatt vannak, vagy finom régészecsettel letisztították, beszámozták, vitrinbe tették őket.

Éva úgy érezte, felpúposodik a lába alatt a beton járólap, aztán szertefoszlik és mintha lágy anyagon lebegne. Mindazoknak a lelkét érezte magához áramlani, akiknek a teste egykor itt feküdhetett. Az utolsó síron épségben megmaradt, csecsemőket tápláló farkas féldomborművét látták. A farkas lába között négy duzzadt emlő lógott, amelyből kettőt Romulus és Remus szívott.

Most bementek a múzeumba. A neoantik stílusú épületet nemrégiben újjávarázsolták. Élénksárgára festett, talán napsugarakat ábrázoló, szeszélyesen egymást metsző vasrudakkal alátámasztott üvegtáblák emelkedtek a bejárat fölött, oldalt pedig betonhenger oszlopok és mű-talapzatcsonkok álltak félkörben a klinkertéglás szörnyszülött oldalában. Éva elolvasta az építész honlapján, hogy mit akart kifejezni ezzel a konstrukcióval.

Odakint, a még az előző rendszerből itt felejtett, őrbódészerű pénztárnál láttak egy kiállítási plakátot. Misztikus címe magával ragadta Évát, azt szerette volna megnézni. Beléptek, és azonnal útjukat állta a hárométeres posztamensre emelt, féllábú Jupiter. Az első te-

remben az ókori fürdőkultúrával találkoztak. Éva remélte, hogy a teremőr eligazítja, merre van a másik, a titokzatos látnivaló. A fásult tekintetű, kívül-belül elhanyagolt teremőr asszony csak azt tudta, hogy ahol ő áll, az micsoda. Annyira fáradtnak tűnt, hogy nem is értette a kérdést, és minden szót nehezére esett kimondani. Hiába keresték, nem találták meg a titkos utakat, sem a varázslatokat. Az akadálymentesítés, meg talán az építész fragmentumos elképzeléseiből fakadóan megbolygatták a belső tereket és szinteket. Éváék emelkedők és lejtők között keresgélték a ki- és bejáratokat, boszszankodtak azon, hogy a robusztus liftakna fölötti teret miért íveli át üveghíd, ha nem lehet átmenni rajta. Minden fordulóban ellenőrizték a jegyüket, úgy látszik, nem keltettek bizalmat. Végül viszszajutottak oda, ahonnan elindultak. Éva elment a frissen ácsolt, szaunapadokra emlékeztető wc-ülőkék előtt, majd átbotlott a szinteltolásos szomszéd terembe, mert fejébe vette, hogy látni akar valami érdekeset. Nézegették a tárlókban a gyéren megvilágított tárgyakat, majd Éva tekintete megakadt az amfiteátrumok istennőjén, Nemesis Fortunán. Ő volt a gladiátorok védőszentje, tőle függött a szerencséjük, az életük. A magyarázat szerint a kezében a rőzsefáklya az életet, lábánál a kerék a sorsot jelképezi, de Éva inkább a férfi és a női attribútumoknak nézte a rőzsevesszőt meg a kereket, amikor a szomszéd teremben megcsörrent a teremőrnő mobiltelefonja. Nem volt kíváncsi a nő magánéletére, de amikor meghallotta, hogy felkiált, aztán zokogásban tör ki, Éva összerezzent. Az enyésző romkert, a néptelen múzeum, a fásult személyzet mintha ezt a hörgő hangot, ezt a felszakadó kiáltást várta volna. Valami megváltozott. Talán értelmet nyer. A nő most a felső emeleten őrködő kolléganőjét hívta, és arra kérte, szóljon a biztonságiaknak. Éva csodálkozott, hogy miért nem ő maga riasztotta őket, de főleg azt nem értette, mi történhetett. Megtámadták? Nem láttak semmit, mert már át is siettek a szomszéd terembe a szerencsétlenül járt nőhöz. Éva odahajolt hozzá, megkérdezte, nem kér-e vizet. Nem, felelte és rögtön szabadkozott, amiért zavart keltett. Nemrég még érzéketlen arca kipirosodott, teste a lépcsőre hanyatlott, lakkozott őszes haja szétzilálódott. Az odaérkező biztonságiak értetlenkedve néztek, amikor kérdésükre a nőből valósággal kiszakadt ez az egyszerű és számára végzetes mondat: „Meghalt a férjem". Éváékat szégyenkezéshez hasonló érzés fogta el, mintha nem lenne illendő itt maradniuk, kiléptek a múzeumból, pedig lehet, hogy éppen azért kellett ma idejönniük, hogy megismerhessék ennek az egészséges életmódot hirdető kiállításnak az őrét. Aki nem tudta a jövőt: sem azt, hogy a titkos utakra vezető kiállítás csak ősszel nyílik majd, mint később megtudták, sem azt, hogy a férje rövid idő múlva meg fog halni és búcsúlevelében a család nem talál majd magyarázatot az öngyilkosságára.

Évát napokig foglalkoztatta a megözvegyült teremőr, és elhatározták, visszamennek, ha lehet, többször is. Írt egy kérvényt a múzeum

igazgatónőjének, hogy engedélyezze a régészeti helyszín alkotói céllal való díjmentes látogatását. A provanszi világörökségekhez, az Alpilles védett olajfaligeteihez, Budán egy milliárdos magánbirtokán álló japán juharhoz — minden ellenvetés nélkül bejuthattak. A múzeum igazgatónője képeket kért Eriktől cserébe az egy hónapnyi ingyenes belépésért. Eriknek olyasvalamit kellett ígérnie, amiről nem tudhatta, létrejön-e egyáltalán. Éva nem fogja befejezni a szöveget. Talán nem hiába álldogált Marcus Aurelius fejszobra előtt, mert most úgy érezte, a filozófus arcának mészkőpórusaiból szikráznak hozzá szavai: „Ha a körülményeken nem tudsz változtatni, változz meg te magad". Éva ezt a gondolatot úgy értelmezte, hogy már az is változás, ha megérti, nem érdemes erőszakoskodni és engedi győzni az igazgatónőt, alkotó vágyaik ettől függetlenek, szabadon áramlóak.

Jobb nem megzavarni a romkert pusztulását azzal, hogy ihletre várva idejárkálnak. Egy szeles napon Éva mégis visszatért a múzeumba, ezúttal egyedül, melankolikus állapotban. Szerette a szelet, különösen itt, ahol most az öreg fák koronájának minden ága mozgásba lendült, hullámzott az égen, és a leveles lombok alig hallható suhogása mintha egy másik világból szólt volna Évához. A szél a földről és a szarkofágok belsejéből felkapta a port és a szemébe fújta. A régi múzeum előtti rózsafaív alatt kopott pad állt. Olvasni kezdett. A könyv ismeretlen őseit juttatta eszébe, akik egy olyan kis német városkából szóródtak szét, mint amelyikről most a kiszáradt rózsafák alatt olvasott. A nap, a szél, a szövegből előkonduló harangok hangjai feloldották szorongásait, de a nyakában bilétát hordó őr járkálása kizökkentette átmeneti nyugalmából.

Éva művelúr cipője nem élt volna túl egy záport, márpedig a szél ereje északról sötét viharfelhőket kergetett föl a horizontra, emiatt kénytelen volt hazaindulni. Jóleső melegség áramlott szét benne, amikor a kijáratnál a pénztárosnő azt mondta neki, hogy nyugodtan jöjjön máskor is, és reméli, legközelebb magával hozza a művész urat is. Éva azt kívánta, bár Erik folytatná a rajzolást. A múltkor *Fortuna Nemesis* ligetében rajzolt, persze rejtekhelyüknek csak Éva adott nevet. A múzeum az istenek kertjét jelenti, bárkit odaképzelhet, ahol ők alkotnak. De Erik elszökött innen, megijedt az igazgatónő levelétől, a képadás kényszerétől. A múltkor lerajzolta a sötét istenek kertjét, ahogyan Éva magában elnevezte azt a szénrajzot, amelyen a fák sötétjéből valósággal kitör a világosság, és lent, mint meglapuló állatok, szarkofágok körvonalai sejlenek fel az aljnövényzetben. Erik eldugta, vagy eldobta a rajzot, szerencsére Éva kínai okostelefonjával lefényképezte, és a homályosra sikerült felvétel bekerült a készülék memóriájába.

Évának eddig nem hiányzott a szerelme, de amikor kilépett a kerítésen túlra, a beton bevárásóközpont előtti forgalomba, jó lett volna hallani Erik szokásos figyelmeztető szavait, nézzen körül, ne vágjon az autók elé, csak azért, mert nincs kedve lépései finom ritmusát megszakítani egy piros lámpa miatt. Amikor a HÉV a folyó

mellé ért, Éva szeme megakadt a Duna hullámain. Madarakhoz hasonlító, fehér tarajok iramodtak az árral szemben a piszkos szürke vízen. Egyszerre érzékelte eleven jelenlétüket és távozni kész lendületüket. Éva szinte már látta, bármikor felröppennek, elszállnak innen, mert ha a körülményeket nem tudják megváltoztatni, ők változnak át vízből levegőéggé.

Kohán Ferenc:
Sötét istenek kertje (Aquincum), 2016

GYUKICS GÁBOR

ha létezik

hangja olyan
mint ő maga
ennyit tudni
ha létezik

szentjeinek glóriái
elfeledve örvénylenek
apostolainak elveszett emlékezetében
csak ő találhatja meg
mert ő rejtette el
ha létezik

minden más
titok

csupán az
amit magánál tart
viszi előre a világot
ha létezik

polaroidba fagyva

bevakoltad a szemem

hogy ne lássam
amint
egyszerre tartózkodsz
minden időben
más helyen

amint
nézed a cikkcakkban villanó
polaroidban végződő fényszeleteket

köztük
egyetlen emléked
az ismeretlen kertkapu
az egyetlen kijárat
amit nem használsz soha
fényképesdobozod
alján
hever

TURCZI ISTVÁN

Valahol Budapest

Fehérmárványtapintású kerek tükör a város
a repülőgépről nézve
tekintetünk csíkokra tépi a napfény
a szavak akár a biztonsági öv
nyelvünkhöz tapadva megfeszülnek
hunyorgó szemek látóterében
néma bebocsáttatás
motorzajhoz igazított spirális lélegzetek
köröskörül a képzelet kacskaringói
talán integető kezek
vagy régvárt mosoly
SZŰK MÁR AZ ÉG a földhöz közeledve
örvény kocogtatja a várakozás porcelánjait
valahol
a kezed körül
körömkoppintásnyira
Budapest

Új világ

Már tíz perce voltam a víz alatt
ködraj ragadta el fantáziám
dobhártyámra
ismeretlen hangok rakódtak
a hullámok mint a szél
zúgása
figyelmem
finom szálú homály szórta szét
körülöttem a fény apró pikkelyei
a tenger kék volt vagy talán
vörös
nem tudom
amikor új barátaim vidám farkbólintással
üdvözöltek
körülvettek
és tudtomra adták hogy immár
közéjük tartozom
Azért még néha zavarnak a kopoltyúim

POMOGÁTS BÉLA

Két Lászlóffy

Irodalomtörténész, a Vigilia szerkesztőbizottságának tagja. Legutóbbi írását 2016. 5. számunkban közöltük.

Ritka jelenség, hogy egy családban két tehetséges íróember is a nyilvánosság elé lép (inkább apa és fia esetében fordul ez elő — lásd Arany János és Arany László vagy Bródy Sándor és Hunyady Sándor példáját!). Két testvér-tehetség lépett fel az erdélyi Tordáról származó Lászlóffy családban: két tehetséges és gazdag életművet hátrahagyó költő — Aladár és Csaba munkássága gazdagította az erdélyi magyar irodalmat — a magyar nemzeti költészetet. Létezik egy másik adalék is, amely rokonszenves fényt vet a költő-testvérek munkásságára. Családjuk örmény eredetű volt, és a római katolikus egyház elkötelezettségében élő erdélyi örmény családok hasonló elkötelezettséget vállaltak a magyar nemzet iránt is. A Gyergyószentmiklóson, Besztercén, Erzsébetvárosban, Szamosújváron élő örmények mindig élen jártak a magyar nemzeti mozgalmak, a magyar kultúra szolgálatában és védelmezésében.

Olyan örmény közéleti személyiségekre szeretnék hivatkozni, mint a 19. század második felében élt Szongott Kristóf, a magyarországi armenológia megteremtője, Molnár Antal szamosújvári levéltáros, aki nemcsak Arméniának (vagyis Örményországnak), hanem szülővárosának a históriáját is megírta, Merza Gyula, aki az erdélyi örmény folklór tudós gyűjtőjeként írta be nevét a magyar néprajztudomány történetébe, Avedik Lukács, aki az örmény kereszténységről írt alapvető monográfiát, vagy Alexa Franc, az örmény–magyar szótár létrehozója. Az Erdélyben kibontakozó „armenológia" ma is gazdag tudományos eredményeket kínál, mondhatnám, méltó párja annak az örmény tudományos életnek, amely Velencében (San Lazzaro szigetén) kínálja fel a nagyvilágnak eredményeit.

⁂

De lássuk először Lászlóffy Aladár költői útját; ez az út egyenes vonalú és következetes volt: korai verseinek sötétebb világlátása után ő is a hatvanas évek első felének közéleti reményeit szólaltatta meg, akkor néhány esztendőre úgy tetszett, hogy az erdélyi magyar művelődés tágasabb kibontakozásának tanúi lehetünk. Később, felismerve a bukaresti hatalom valóságos szándékait, mind élesebb kritikával értelmezte tapasztalatait. Meg kellett küzdenie azzal, hogy várakozásai rendre kudarcot szenvedtek, és jóllehet továbbra is cselekvő módon kívánt részt venni az irodalmi életben, tisztségeket is viselt, verseiben mindinkább a tiltakozás vált uralkodóvá, illetve az a szellemi küzdelem, amely az erdélyi magyarság hagyományos történelmi és közéleti eszményeit állította szembe mostoha köznapi tapasztalataival. Ezekben az eszményekben (így az erdélyiség hagyományos gondolatában, az egyetemes magyar irodalom morális erejében) találta meg az ellenállás eszközeit. Eszménykeresésének logikája nem lehetett meg-

lepő azok számára, akik később megismerték (vagy még korábban ismerték) azokat a verseit, amelyek az 1956-os magyar forradalom napjaiban Budapesten születtek. Lászlóffy Aladár ilyen módon nemcsak költőként, hanem az erdélyi magyar közélet jeles szereplőjeként is megbecsülést szerzett — a magyarországi szellemi életben is.

A kolozsvári költő erős közéleti érdeklődéssel lépett fel, munkásságát mindig is átszőtte ez az elkötelezettség, az a politikai szenvedély, amelynek korábban többnyire a jobbító szándék eredményességébe vetett hit, később az ellenállás, a tiltakozás adott karaktert és értelmet. Korai versei az avantgárd költészet hatásáról tanúskodtak, ennek hagyományait keltették életre. Nemcsak a szabadverses forma kötetlenségét érvényesítette, hanem az avantgárd mozgalmak közösségi lelkesültségét és forradalmi optimizmusát is. Feladatának tekintette, hogy számot vessen a technikai és társadalmi fejlődés huszadik századi távlataival, és ezeknek a távlatoknak az áttekintése által tegyen vallomást a mindenkori jelen tennivalóiról. Verseiben természetes helyet kapott a technikai civilizáció iránti bizalom, a modern természettudományos gondolkodás, az emberi élet forradalmi átalakításának hite. Bizalma a civilizációs fejlődés eredményei iránt szinte általános volt a hatvanas évek ifjú költőinél (a magyarországiaknál is). A várható jövővel szemben eluralkodó bizalmatlanság egy későbbi időszak általánosan jelentkező érzése volt.

Lászlóffy is bizalommal tekintett ennek a fejlődésnek a távlataira, a kozmosz „meghódításának", a hivatalosan propagált „társadalmi fejlődésnek" az ígéretei az ő képzeletét is megragadták. A kozmikus távlatok vagy az emberiség jövője iránt táplált érdeklődés nem pusztán költői témáit határozta meg, művészi szemlélete is ennek az érdeklődésének a jegyében alakult. Az első verseskönyvek, így a Budapesten közre adott *…hogy kitudódjék a világ* című gyűjteménye valójában egy kettős érzést: a mindig feltörő (ugyanakkor veszélyeztetett) történelmi bizakodást és ennek érzelmi ellentéteként a csendes nosztalgiát fejezte ki. Lászlóffy Aladár költészete akkor érett be igazán, midőn számot vetett a szép tervek megvalósulásának korlátaival és az emberiség kedvezőtlen történelmi tapasztalataival, közöttük azokkal a tapasztalatokkal is, amelyeket a kisebbségi élet körében szerzett.

Mohó érdeklődéssel hajolt az európai és az erdélyi múlt fölé, valódi értékeket keresett, eligazító mintákat és tanításokat, amelyek a legteljesebb emberi szabadság és egyenlőség megvalósítását segíthetik elő. Német, holland és francia városokban barangolva (több alkalommal járt nyugat-európai országokban, nem egyszer ott működő írószervezetek vagy éppen emigráns magyar intézmények vendégeként) a régi házak, a múzeumi kincsek nyomán nem lírai életképeket festett, ellenkezőleg, az emberi történelem konfliktusait idézte fel, és történelemfilozófiai példázatokat keresett. Lírai útibeszámolóiban mindig ott rejlik a nosztalgia a szabadság-elvű és egészségesen fejlődő nyugati társadalmak életmódja iránt, vagyis olyan történelmi értékek iránt, amelyekkel szülőföldjén aligha találkozhatott. A történelmi meditációk

eredményeként a költő a humánus értékek mellett tett hitet, meggyőződésének még keserű iróniája is határozottabb kifejezést adott: „A humanizmus nem a kivégzésnemek / technikai tökéletesítésében működik tovább, / hanem a meghagyott fejekben" *(A rotterdami bírák).*

A személyes és közösségi értékek lírai „kodifikálása" során az európai és erdélyi művelődés és gondolkodás nagy egyéniségeire: Rotterdami Erasmusra, Giordano Brunóra, Immanuel Kantra, Apáczai Csere Jánosra, Bolyai Jánosra hivatkozott. Az emberi kultúra veszélyeztetettségén elmélkedve a történelmi múlt eligazító tanulságait idézte fel, utalva azokra a tévedésekre és károkra is, amelyeket a diktatórikus korszak okozott. Ennek megítélése során többnyire szembeállította egymással az eszmei hagyomány által képviselt elveket és a tapasztalt köznapi gyakorlatot. Következetesen azokra a kulturális, közéleti és erkölcsi értékekre hívta fel a figyelmet, amelyeket szülőhazájában veszélyeztetve látott, és ha arra természetesen nem is volt lehetősége, hogy közvetlenül adjon hangot politikai állásfoglalásának, más erdélyi költőkhöz, például Kányádi Sándorhoz, Székely Jánoshoz és Szilágyi Domokoshoz hasonlóan, legalább a kulturális értékek felmutatásával, elpusztításuk ellen tiltakozva emelt szót a kisebbség- és kultúraellenes zsarnokság tobzódása ellen.

A humanista kultúra öröksége — szembeállítva a diktatórikus rendszerben szerzett köznapi tapasztalatokkal — a lélek önvédelmét, a mindenképpen megőrzendő személyes szabadságot szolgálta, minthogy a kultúrát sújtó önkény jelentette a személyiséget korlátozó legnagyobb veszedelmet. A harci riadók és a bíztató jövendölések után az eszmék szigorú ellenőrzése, mélyreható morális önvizsgálata kapott ösztönző szerepet. Lászlóffy Aladár verseibe elégikus érzés költözött, intellektuális biztonsága ezzel együtt erősödött. Költészete az erdélyi magyarság és az európai nemzetek történelmi tapasztalatait fogta át, felelős közéleti magatartást alakított ki, okos politikai realizmussal adott számot a közép- és kelet-európai társadalmak időszerű konfliktusairól. Szintetikus igényű költői kompozíciói, így a *Helsinki 1975* és az *Óda az álomhoz* jelezték, hogy e konfliktusok megoldását a humánus és demokratikus értékek teljesebb (és akkor szülőföldjén aligha tapasztalt) érvényesülésétől remélte.

Költői útja egyenes vonalban haladt, költészete az idők során elmélyült és kiteljesedett, erre utaltak a nyolcvanas években közre adott verseskönyvei, így a *Hol én, hol idegen* (1982), a *Ledőlési határidő* (1985), majd néhány esztendős szünet után, amelyet a bukaresti irodalompolitikai szigor kényszerített rá, a *Keleti reneszánsz* (1993) és a *Kőfalon kőszó* (1994) című kötetek. Az elsőnek említett kötet címadó verse, a *Hol én, hol idegen* az alázat hangján tett vallomást a szülőföld iránt érzett hűségről: „Itt tudok legjobban, lehajtott fejjel ott lenni, / ahol az erő s az értelem egyszerre AZ. Valaki / azt panaszolta, hogy / soha senki nem lehet AZ! / Én is idegen vagyok magamtól, mikor megértek, / mikor éppen értem ezt az egészet s gondolok / valamit, amit fel is lehet érni. / De itt. Lehajtott fővel. / Nem akarok tudni semmiről már,

ami árnyékot / borít ezekre a gondolatokra. / Ne kérdezze semmilyen kételkedő, hogy nemlétező / szavaimat mikor egészítem ki a semmi pontos / olvasata szerint. Tudom én mi történik. / Ez alatt a lapom alatt se megtanulni, se elfe- / lejteni nem lehet semmit. Olyan egyszerű: itt / tudok legjobban lehajtott / fejjel mindenütt lenni. / Hol én, hol idegen — / s dolgozunk mindahányan."

A szülőföld és az erdélyi magyar közösség iránt érzett hűség ugyanakkor mindig kiegészült az európai kultúra történelmi értékeinek vállalásával. Olyan kettős: erdélyi magyar és magyar európai identitás ez, amely természetes módon fonódott egybe, mondhatnám, a magyar (és az erdélyi magyar) költészet identitásképző hagyományai szerint. Olyan költőkre hivatkozhatom, mint Ady Endre, Babits Mihály, József Attila, Illyés Gyula vagy Erdélyből Áprily Lajos, Reményik Sándor és Dsida Jenő. Az európai és a magyar hagyomány együttesen kínált erőforrásokat — szemben a mostoha köznapi tapasztalatokkal. A későbbi költemények mindenekelőtt morális állásfoglalások voltak, a magára hagyott erdélyi magyarság közösségi tapasztalatairól, kihívásairól, vívódásairól és mellettük önvédelmi stratégiájának alakulásáról hoztak híreket. Talán ez okozta, hogy a Lászlóffy-versek formavilága nagymértékben egyszerűsödött, a korábbi expresszív kifejezésmódot a hagyományosabb formakultúra (a két világháború közötti erdélyi magyar költészet „nyugatos", a Nyugat költőinek örökségét folytató formavilága) váltotta fel, talán csak a képtársítások szabadsága őrizte a korábban meghatározó újító-kísérletező szándékot. A költő a megismerés és az ítélkezés bizonytalanságát érzékelte, azt, hogy következtetéseinek, megállapításainak jogossága vitatható, és a történelem menetének bizonytalanságát legfeljebb a természeti lét örök nyugalma képes enyhíteni. Ahogy *Madártávlat* című versében olvasható: „látszólag minden aggva s megromolva / s új, jobb erények előtt hull a porba. / Valójában a tökélyt is temették, / kik észrevették, kik észre se vették. / Se jobb, se rosszabb nem volt ennél semmi, / kinek csak ott adatott megszületni. / Madártávlatok tudós közönyével / előbb-utóbb mindenki másról érvel."

A világlátás inkább elégikus, mint bizakodó volt, a költő természetesen felszabadulásként élte meg a szülőföldjén bekövetkezett történelmi változásokat, a zsarnoki rendszer bukását, az évek múlásával azonban rá kellett döbbennie arra, hogy az a politikai kultúra, az a társadalmi mentalitás, amely áthatotta a diktatórikus évtizedeket, nem változott meg olyan gyökeresen, mint amire a zsarnokság bukása lehetőséget adott. A román társadalom sok évszázados beidegződései következtében egy valóban demokratikus hatalmi rendszer és közélet kialakulásának csak részlegesen voltak esélyei. A költő újabb keletű közéleti tapasztalatai, mind szülőföldjén, mind Budapesten arról győzték meg, hogy a közép-európai történelem radikális megváltozása nem hozta létre azt az új rendet, amely humanizálni képes a régió társadalmait. Így a lelki béke ugyanott keresendő, mint korábban: a természetben, a könyvek között, a meghitt emberi kapcsolatokban. A *Felhősödik a*

mondatokban című kötet címadó versében olvashatók a következők: „Felhősödik a mondatokban. / Ahogy a délután leszáll, / a kedvem körül minden ott van, / mint megszokott-szép régi táj / s mint összegyűlt, örökre álló / nagy vonatokon, hegyeken, / ott ülnek némán: kővé váló / család, barátság, szerelem."

A költői kifejezés így továbbra is elégikus maradt, ennek az elégiának a fénykörében jelennek meg, miként ezt *A szülőház megmaradt kemencéje* című vers mutatja, a gyermekkor emlékei, kap értelmet, miként ez *A költő* című vers soraiból kitetszik, maga a költészet, és az elégikus emlékezés ködfátylán keresztül kelnek új életre, ahogy ezt az *Ó, iskoláim, drága iskolák* című vers mutatja, az ifjúság megtartó tapasztalatai:

Az anyanyelv, a mindig támadott
kenyérmező folyton termést adott;
ha felgyújtják, ha beleszántanak,
eloltja égi könny, eső, patak
és testünk tölti mesgyeoldalát…
Ó, iskoláim, drága iskolák!

Megtanultunk itt életet, halált,
a hajnal gyertyafénye így talált.
Bod Péterek kísértete lesi,
a sok Bolyai, Páriz, Kőrösi
árnyajakával utánunk kiált:
Ó, iskoláim, drága iskolák!

A régi erdélyi iskolák felidézése megtartó lelki erőt kínál, ilyen erőforrás az erdélyi történelem is: a megmaradás közösségi erkölcsének története. A kései versekben mind gyakrabban öltenek alakot a történelmi emlékek. Az utolsó verseskönyvek világa közösségi tragédiák sötét sejtelmeivel terhes, a versekben tragikus élmények uralkodnak, pontosabban a humánum iránt mindig is kifejezett vágyat a sötét közéleti tapasztalatok ellenpontozzák. Lászlóffy Aladár kései költészete elégikus hangokat hallatott, és ennek során a költő visszatalált a magyar elégia-költészet régi hagyományaihoz — amelyeket Arany János, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső vagy éppen Dsida Jenő verseiből ismerünk, vagyis keserves tapasztalatait és felismeréseit dallamos formában, klasszikus verstani eszközökkel öntötte formába. Lászlóffy Aladár utolsó verseskönyveiben a kötött strófaszerkezet, a dallamos intonáció, a tiszta rím, nem egyszer a költői szójáték vette át az avantgárd kifejezés korábbi szerepét, maga a beszédmód vált poétikussá — a klasszikusok hagyománya szerint. A formahagyományokhoz történő visszatérés ugyanakkor az asszociációk szabadságára, nem egyszer a szójátékokra orientált metaforikus és lexikai kifejezésmód tette újszerűvé — a két formaképző eljárás: a klasszicista versszerkezet és a modern képalkotás igen hatékonyan egészítette ki egymást.

Érdemes felhívni a figyelmet a költő nyelvi játékosságára; ez igen eredeti nyelvteremtő erőre utalt, nemcsak a játékos kísérletekben, mint amilyen a *Csasztuskák* és a *Nemzeti gyermekszoba* című verscsokrok vagy az *Ars poetica* című költemény, hanem a szójátékra épülő „halandzsa" versben is. A *Szóról szóra* című asszociatív nyelvi játékra gondolok: „diótörő, jégtörő, mátyás, szajkó, szakajtó, / ajtó, alszeg, felszeg, kőszeg, gernyeszeg, / egerszeg, szegecs, ripacs, forgács, / kalapács, gyár, gyáros, város, kolozsvár, / fellegvár, erős várunk, pajzs, pajzsika, páfrány, / sáfrány, sármány, sárga, sár - - - sár - - / sár, sarolt, sarló, sárga, varga, varázsló, / parázsló, darázs, dara, derce, / beszterce, beszéd - - - - - - ".

Végül is el kell mondanunk, hogy a kolozsvári költő életművében az utóbbi évtizedek erdélyi magyar irodalmának egy igen gazdag, sokértelmű és eredeti korpusza jött létre, ez az életmű kétségtelenül az egyetemes magyar költészet időtálló értékei közé tartozik.

*

Lászlóffy Csaba sokoldalú író volt, versek, elbeszélések, tanulmányok és publicisztikai írások jelezték gazdag érdeklődését. Most elsősorban költői munkásságáról szeretnék megemlékezni. A természet világa, a fiatalos szerelmi érzés és (erdélyi költő szellemi horizontján ez magától értetődik) a történelmi vizsgálódások, felismerések telítették folyamatos intellektuális izgalommal, mi több, vitatkozó készséggel az egymást sűrűn követő verseket. A minden irányba nyitott és folyamatos érdeklődés igen változatos költői tematikát eredményezett, az otthoni kisvilág, az erdélyi táj és az erdélyi történelmi múlt a költő közösségi hűségét erősítette, nem egyszer nosztalgikus érzéseket keltett, az emberi kapcsolatok építésének igénye erős szeretetvággyal járt együtt: a költő mintegy szomjazta az elismerést. *Üzenet* című korai versét idézhetem: „Becsüljetek meg egyszer legalább, / mielőtt meghalok. / Becsüljetek meg, mint a hirtelen rátok szakadt boldogságot, / mint a földet, mely tegnap még bogáncsok alatt gyötrődött, / de ma már megtanult teremni, / mint az esőt, mely siessen bár vagy késsék, / de sohasem várat magára örökre."

A fiatal költő tartós és biztos értékek nyomán nyilvánított véleményt, az európai hagyomány hiteles értékeire hivatkozott. A racionalista tradíció jeles képviselőjének, Immanuel Kantnak az örökségét idézte fel, *Königsberg 1795* című versében olvashatók a következők: „egyetlen útja van a fennmaradásnak / mosolyoghattok minden idők mérgezettjei méregkeverői / a bölcs aggastyán aki számára a való világ sohasem létezett / s kitől fájdalmain kívül senki semmit el nem vehet már / a közönséges bűnök láttán végül / elérzékenyülve mint egy gyermek / kér tartsátok tiszteletben valahára / hiú önző életetek határait / a világgal kötendő különbékém előtt / üzenem béke veletek utódok / viszonylagos földi létünkhöz mérten ÖRÖK BÉKE." A tisztes és bölcs életnek ezt a rendjét szülőföldjén csak küzdelmek árán lehetett megvalósítani, az irodalmi élet hajszájában, mindig vigyázva arra, hogy

a megszólalás ne ütközzék a hatalom retorziójába, hiszen az erdélyi magyarság folyamatos megfegyelmezésére törekvő román politikai hatalom mindig igen keményen, ha szükségét érezte, erőszakosan érvényesítette a maga érdekeit.

Következésképp talán egyedül a mindig éber értelem, a megfontoltság és bizonyos taktikai érzék kínálta a cselekvés lehetőségét. *Kantáta* című versében Lászlóffy Csaba a redakcióban szerzett nem könnyű tapasztalatokkal birkózva tett hitet a józan értelem védelmező szerepe mellett. Egy elnyomott, megfélemlített nemzeti közösségnek különösen szüksége volt arra, hogy mindenkori helyzetét hitelesen mérje fel, és ennek nyomán alakítsa ki az önvédelem hatékony stratégiáját. A versben emlegetett „tisztafej" (miként ezt a kolozsváriak jól tudják) annak a szerkesztőségi munkatársnak a tevékenységére utalt, akinek a nyomdába adás előtt még egyszer át kellett néznie a levonatokat, nehogy olyasmi maradjon a szövegben, ami felkeltheti a hatóságok gyanakvását. A többrészes költeményt a következő sorok zárják: „a rotációs gép pontosan indult / helyreállt a szavak szigorú rendje / de az értelemre vigyázni kell a / legvakítóbb világosságban is / különben a nagy zűrzavarban / a Föld is könnyen fejreállhat / s rendet tenni ott kevés lesz majd / egy »tisztafej«."

A költői indulás bizakodó hangja (amely többnyire a keserű tapasztalatok nyomán szerzett csalódottságot is áttörte) a hetvenes évek végétől érezhetően megkeseredett, az ekkoriban született versek mindinkább az erdélyi magyarság és az ott élő magyar kultúra veszélyeztetettségének tapasztalatai nyomán adtak számot a költő történelmi szorongásairól. Ezekben a versekben felerősödött a történelmi panasz, a közösségi sirató, a személyes sors is a mindinkább elhatalmasodó szorongásnak rendelődött alá. A bukaresti diktátor: Ceauşescu nevéhez fűződő kegyetlen zsarnokság utolsó és leginkább nyomasztó időszakának személyes és közösségi tapasztalatai öltöttek alakot az 1991-es *Ki fehérlik vigyázzállásban?* című kötet verseiben. Ennek a verseskönyvnek 1987-ben kellett volna az olvasók elé kerülnie, megjelenését a cenzúra késleltette. Az egyszerű fekete papírkötésbe foglalt kötet mintha azt jelezte volna, hogy magának a fekete borítónak jelképes célzata van: Lászlóffy Csaba verseskönyve igazából az erdélyi magyar líra „feketekönyve" volt. Szomorú és megrendítő költői beszámoló arról a szinte elviselhetetlen közéleti, emberi, lelki atmoszféráról, amely a diktatúra utolsó éveiben nehezedett az erdélyi magyar értelmiségre, az egész erdélyi magyarságra. Az elnyomás súlyos és sötét politikai légkörét fejezte ki a költemények keserű, szinte reménytelen hangulata, komor képi világa, sőt a versek felépítése, szerkezete is.

A kolozsvári költő akkor — a nyolcvanas évek közepén — nem beszélhetett kendőzetlenül az elnyomatásról, ezért idézte fel verseiben, színpadi vagy prózai munkához hasonló módon, a történelem vészterhes korszakait, például az 1848–49-es szabadságharc leverését vagy a Bach-korszakot. Ezekben a vészkorszakokban és hozzájuk hasonlóan a román diktatúrában az erkölcsi hitványság, a közönséges árulás je-

lezte azt a szinte elviselhetetlen nyomást, amely alatt bizony számos lélek és gerinc is összeroppant. Aki pedig tartani tudta magát, az hallgatott. A hallgatás kényszere jelenik meg a kötet verseiben is, ahogy *A HÁZ, aki vagyunk* című nagyívű költeményének végén olvasható: „ekkora hallgatásból vagy mindentelviselni- / tudás vagy téboly születik türelem / tetőpontra jut egyszer ez a hazugság is / ezért nem jutott holtpontra még a történelem."

E történelmi tébolyt és rettenetet idézték elénk a versek szóképei is: a romantikus líra hagyományait követő, sötéten izzó metaforák és hasonlatok. A kötet egyik, *Anyanyelv* címet viselő verse, amely különben a költő fiát szólítja meg, a „szárnyavesztett értelem kötéltáncáról" beszél. Igen, a vers — Erdélyben, magyarul, a zsarnokság legsötétebb éveiben — valóban ilyen veszélyes, mindig a lezuhanás rémével küzdő „kötéltáncot" jelentett. A súlyos tapasztalatok hagyták rajta nyomukat a versszerkezeteken is. Lászlóffy Csaba legtöbb költeménye csonka szonett, befejezetlennek és befejezhetetlennek ható töredék, vagy éppen a kifulladással viaskodó drámai monológ. Egyszemélyes és közösségi dráma monológja, és erről a drámáról akkor, a nyolcvanas évek közepén, még nem lehetett tudni, vajon mi lesz a kifejlete. Ilyen drámai monológok a *Kiséret fiam zongorafutamaihoz*, a T. S. Eliot emlékét idéző *Ötödik kvartett*, a *Jelenések — Kaffka Margit*, a *Jelenések — A pipafüstön áttűnő Vajda*, a *Virágtövön is téboly* vagy a *Parsifal*, amely a saját korától megsebzett és azzal szembeforduló Richard Wagner emlékét idézve már nyíltan tiltakozott a költő elviselhetetlen közéleti tapasztalatai ellen.

A nyolcvanas évek végén bekövetkezett történelmi változások következményeként azután Lászlóffy Csaba a nyilvánosság elé tárhatta korábban rejtekbe zárt verseit, mégsem mondható, hogy tartósan élhette volna át a felszabadultság biztató és mozgósító élményeit. A mögöttünk álló évtizedekben is nehéz küzdelmekre kellett vállalkoznia, és ezek továbbra is drámai jellegű, rapszodikus költői műveket hívtak életre. Sűrűn sorjázó köteteinek versei továbbra is abban az intellektuális és érzelmi mederben haladnak, amely egyesíti a személyes és a közösségi számadást. Ezekben a verseskönyvekben is kitüntetett: ihletet adó szerep jutott az erdélyi történelem és kultúra tanulságainak, mindez tragikus jelleget adott a költeményeknek, amelyek nem egyszer drámai monológok módjára vetettek számot a költő felismeréseivel. Költészetünk régi hagyománya ez, olyan költőkre gondolok, mint Vörösmarty Mihály, Arany János és Babits Mihály, hogy az irodalmi örökség felidézése által rögzítenek morális elveket, erkölcsi stratégiát. Lászlóffy Csaba költeményeiben is erkölcsi vagy művészi példaként jelenik meg az íróelődök személyisége és műve, különösen a kortárs erdélyi irodalom jeleseit idéző művekben, így a Méliusz József, Kiss Jenő, Székely János, Bajor Andor, Szilágyi Domokos, Hervay Gizella és mások emlékére, örökségére utaló versekben. Ezek nem pusztán baráti portrék, inkább „ars poetica"-jellegű vallomások: a kolozsvári költő szellemi horizontját mutatják.

Lászlóffy Csaba költészete az idők során mindinkább elégikussá, mi több tragikussá vált a múló idő során: az erdélyi magyar közösség és az anyanyelv sorsán töprengve jutott mind baljósabb következtetésekig és látomásokig. Az elégikus személet korábban is áthatotta költészetét, *Erdélyi ősz* című versében még elődeinek lírai hagyományai szerint adott képet közérzetéről, később ez költői rapszódiákban jelentkezett. Az *Elégia térdig aszfaltban* című (1996-ban írott) költemény, több máshoz hasonlóan, drámai szerkezetet mutatott, a későbbi versek pedig a lélek vívódásait kottázták le, nem egyszer szaggatott (egyféle „pszeudo-grammatikát" mutató) konstrukcióban. Az ilyen versszerkezet mindig a költői személyiség zaklatottságát, bensőleg átélt drámáját fejezi ki. A kolozsvári költő munkásságában mind többször kapott hangot a halálfélelem, a halotti búcsúztató, így *Sírfelirat az élőknek* és *Tejútra hágunk* című verseiben, ez utóbbi a nyelv pusztulásának szorongató érzését is megszólaltatta: „A kultúra különös bájvirág: / időnként magától is becsukódik. / A törmelék persze egészet lódít, / halállal tömi ki a nem valódit. / Kép- és nyelvrombolás után az agy / arc s hangok híján nem tudja, ki vagy; / fű lepi el az emlékezetet. / *Tejútra hágsz* vagy sem — a döbbenet: / voltál-e? vagy? Lekésni nem lehet / antik nyomort, modern őrületet." A *Trianoni kihívás* című aforisztikus költemény az anyanyelv veszélyeztetettségében jelölte meg a leginkább szorongató tapasztalatot, minthogy Trianon, mint jelképes értelmű hívószó, nemcsak az országterület megcsonkítását jelentette, hanem a nemzeti lét veszélyeztetettségét is. A következőket olvassuk: „Könyvtári ritkaságokban szavak / mállanak szét s te szolga-módra hétrét / görnyedve mentenéd azt, ami véd még / (a nyelvet), jól tudván, hogy nem maradt / számodra más terápia — / a le nem bontott falakon belül / az összeroskadót kiásni a / múlt-törmelék alól!"

A versek kompozíciója és poétikája az érzések rapszodikus hullámzását követte, a félbeszakított versmondatokkal, a csupán a jelzések szintjén rajzolt szóképekkel fejezték ki a zaklatott lélek szorongásait. Ahogy a budapesti költőtárs, Ágh István megállapította róla: „Monológjai túlhaladják a kimondás szokásos fegyelmét, s egy más dimenzióban, más szabadságban teremtenek fegyelmet, szerkezetet. Ahogy a magánbeszéd monotóniájára állítja a nyelvet, a logikai egymásból következőség nyomán araszol, fut, ugrik a talányok gátjain át a rejtélyek megfejtéséig. Akár a folyó, miként a teljes világ uszadékait hömpölygeti — tele szellemi és természeti elragadtatással. Programjának lényege az emberi létezésnek a kultúra történelmében való végiggondolása. Nyelvi ereje a történet és az állapot, az érzelem és az értelem egyensúlyában valami nyelven túli, delejes együtthatásban nyilvánul meg. Mindig a teljességre törekszik, amelyben elfér a legmagasztosabb, az úgynevezett költői tárgy mellett akár az újsághír is, idegen, de mégis odavaló szövegrészletek az emberi tevékenység bármelyik területéről, a közvetlen és a közvetett tapasztalat."

KISS ADÉL ELEONÓRA

Gyöngyöm, Jakab Testvér!

Zsófinak

A szerző középiskolai tanár, újságíró.

Tudom, illendő lett volna négy s fertály esztendőkkel ezelőtt szólnom Kegyelmeddel. Asszonyi foglalatosságaim s egyebek megkötöztenek, s ezen köteleket most oldá meg az mi Örök kegyelmű Mindenütt ható s élő Atyánk. Ő helyhezteté szívembe, hogy válaszandjak Kelmed soraira.

Kisdedekhez nem kell alkalmaznom magam többé. Zsófia Úr Asszony magához vevé ez feladatomat miként az kamara kulcsát. Az én földi Uram elköltöztével szabaddá válék, mint az Boreás. Vagy az Mistral. Egyebekben őtet Böjtelő havában szólította magához az Minden Kegyelmű édes Atyánk, minekelőtte négy esztendőkig gyötörte az kórság. Az doktorok kénozták őtet, mígnem ereje megfogyatkozék, s az színe es egészen elváltozék. Olyanná lőn, mint az békavirág. Nem illő eztet mondanom, de némelykor az borzadály keríte hatalmába, midőn reája pillanték. Az én szépséges egészségű Uramnak minő vétke ada okot az mi Mennyei Atyánknak illy nagy büntetésére? Nagyobb részt magam forgolódék vala körülötte, s etettem jérce levessel, s mindeneket úgy készíték, az mint az ő ínyére való lett volna. Volt ebből háborúság es mi közöttünk. (Nem egészen akkora miként az mi menyegzőnk körül, kinek az ő pápista atyafihadja annyira ellene vala. Azt a fergeteges szidkozódást nem kévánhatom vissza.) Menjek az apró jószág közibe, s szórjam az magot, de ő neki hagyjak már nehány békességes minutát! (Szerelmetes magzatom az ő atyjának fogá pártját.) Ily s hasonló cívódások közt telének az ő utolsó napjai, mígnem az ő leheletét megszegé s visszavevé az lelkét az Minden Kegyelemnek Ura. Most már Asszony Anyám lészen kormányossa az hajónak mellyen együtt szállának tengerre Atyám Urammal — mondá Zsófia Úr Asszony midőn magunkra maradánk. Erre alkalmatosnak nem érezvén önnön magamat vágyván vágynám sorornak állni ha pápista volnék. Így meghúzandom magamat az felházban s forgatandom az Írást. Nem is hagytam volt fel véle bár az szorgalmatos tanulmányozásban meg-megakasztának teendőim.

Tudja-é Kegyelmed, Jakab mester, minő sértést ejte rajtam azzal az „üdvözletemmel"? Igen szerencséje Kelmednek hogy haragot nem tartó lévén magamban keresém az hibát. Dejszen Gyöngyöm Jakab megint ide s elköszöne hogy útra keljék miként az fergeteg! Egyebekben sem vesztegeté az szót melly kihez-kihez alkalmatossá tétetve befészkelé magát az én szűmbe. Vágyakozom én es magamat

megaláztatni hogy elnyerném az Igaz Bíró kegyes ítéletét midőn megállandok előtte amaz napon.

Tudja, az mit mi Atyánk jóságáról leltem, igen az én magam esze járássa szerint való! Ő megadja kegyessen s szívessen mit kérek Tőle. Az én szerelmetes Uramat kiért még csak egy sohajtást sem kelle kilehelnem s már elébem adá, majd harminc s még négy esztendőkig bírhatám s véle többé s kevesebbszer kevésbbé megelégítteté az én napjaimat. Tudván tudom én es, hogy „akarata szerint szült minket az igazság beszéde által, hogy az ő teremtményeinek némi zsengéi legyünk".

De sokat kéván Gyöngyöm! Hogy késlekedném az szólásra midőn az fazakakból gyöngyözik kifele az lé s amaz kisded ottan forgolódik az szoknyám hasítékjánál beléje akaszkodván hogy szurtos kezét üstöllést tisztíccsa meg az ő édes öreg anyja? Az mi egyetlen ez világot teremtő Atyja kévánhatja-é hogy ilyen környül állások mellett béfogjam az én számat? Igaza lehet Kelmednek. Kévánhatja. Sőt kévántatik cselekedni es az miképpen aztat elém adja. Bár az kútnak kereke es visszakarikázik, ha ki nem akasztja azt az ember.

Amaz súlyokat penig, az miket kelmed reám pakola, asszonyi állat elhordozni képes nem leend. Ha „az nyelvet emberfia megszelídíteni képtelen" minekutána „fékezhetetlen gonosz az", ugyan mi képen zabolázhatná meg az Úr Isten gyöngéd teremtménye ki az bűnt tudván tudva az Mi Atyánknak parancsolatját általhágva oly orcátalanul elköveté? Elolthatik-é az lúdvérc midőn sziszegő lánggal fölcsap amaz tisztátalan lápi világban? Örök győzedelmet arathat-é az ember Baálzebubnak fölötte hogy követendje eztet békeség s mennyei harmonia emez földi lakozásunknak közepette?

Amaz forrás meg az zabola dógában igaza lehet Jakab Uramnak, ámde mi képen fogjam igába patvarkodó nyelvem? Kévánkozom ugyan dicséreteket szólni regveltől estvélig. De tehet-é pecsétet mindannyiunk szájára amaz örök hatalmú mennyei nagy Isten? Atyánk az égben add segedelmedet mindenkoron szóllani midőn az szükségeltetik s bűnös gerjedezésemet féken tartani s imádandó székedet magasztalni s nem egyebet cselekedni. Úgy légyen az mi képen Te aztat kévánod!

Gyöngyöm, Gyöngyecském, Jakab! Éveimnek száma lassan bételik. Vágynám én es elköltözni amaz fényes mennyei hazában követendő az én e világi Uramat amaz mennyeinek honjában. Hajdan lombos hajamnak koronája, az melynek mindenik szála számon vala tartva az én mennyei Atyácskámnál igen megsilányula. Nem öltezendek innentől fogva szép gyócsban sem karmazsin csizmácskákban mellyeket ugyan lánságom óta nem es őltöttem vala magamra. Emez utósó kévánságom dógában peniglen jegyeztessék fel hogy kévánkoznék nyugodalmat lelni amaz kőrisnek lábánál az hova szépséges bőlcsességű Uram takaríttaték. Legyek ne több mint az por s hamv az mikből az Úr Isten csinát minket az ő jó kedvéből. Vágyván vágyom az Urat s „Békességben fekszem le és legott elaluszom", ahogy az zsótárba írva vagyon. Bizony, legott. Gyöngyöm, Jakab. Legott.

RÁKÓCZI PIROSKA

azon a napon

egy napon megnyílik
hallásom az ereszből
lassan a földre csepergő
nyári eső ritmusába
rejtjelezett igazságra

azt mondom akkor
lám mily egyszerű
mily kedvelhető
az egekből utcánkba
ereszkedő
lüktetésével kérlelő
kegyelem

azt mondom majd
azon a napon
én már senkire
soha nem haragszom
s bocsánatodat kérem
hogy eddig föl
nem értem
az ereszből lassan
az utcánk kövére
vetülő mindent
megtisztító eső
esengő diadalát

akkor
azon a napon
végre megragadhatom
hogy miféle
szentenciák magyarázzák
a vizek ritmusát
s milyen a lélek
ha terheit letette végleg

TÜSKÉS ANNA

Albert Zsuzsával

Albert Zsuzsa (1932) József Attila-díjas költő, rádiós szerkesztő-műsorvezető. 1950 és 1954 között az ELTE BTK magyar szakos hallgatója volt, 1954-től negyven évig a Magyar Rádió irodalmi osztályának szerkesztője.

Hogyan indult rádiós pályája?

Az ELTE Bölcsészkarán magyar egyszakosként 1954-ben végeztem. Arról volt szó, hogy ott maradok, és régi magyar irodalommal foglalkozom. Aztán az utolsó percben úgy döntöttem, hogy tanítani akarok. Csakhogy akkor már Csurgón volt csak két tanári állás, a vőlegényem pedig oda nem akart menni. Nem maradt más választásom, mint a Rádió.

Blokkoló óra a kapuban, reggel fél kilenctől délután ötig munkaidő, éjszakai felvétel, esti felvétel, mindig haptákban, de mikor a szabálynak megfelelően „csúsztattam" és munkaidőben strandra mentem, felháborodott a jó primitív csoportvezető. Később kötetlen lett a munkaidő.

Filosz voltam, nem újságíró, nem hivatalnok. Zavart a rádió légköre, színház és sajtó együtt, de meg kellett szoknom, mert meg kellett élni. Aztán kiderült lassanként, hogy van a dologban jó is, és egyre több, ahogy kezdtem kiismerni magam. 1954 és 56 között „olvadás" volt, osztályvezetőm, Képes Géza rövidesen megcsinálta a Magvető Könyvkiadót, ahol sorra kiadta az addig fiókban tartott kéziratokat, helyettese Tamási Lajos, a *Piros a vér a pesti utcán* című ötvenhatos vers későbbi írója.

Egyik kitűnő főnököm, Dalos László, működésem elején kezembe adott egy kéziratot Zrínyiről. Elfogadom-e? Unalmas volt, én régi magyarosként értettem hozzá, fiatal voltam, és bátor. Megbíztam Albert Gábort, akiről tudtam, úgy fogja velem együtt megcsinálni, ahogy kell. Csoda lett. Készült 1954 októberében, Kodály véletlenül hallgatta, s megírta a *Zrínyi szózatá*t. A Rádió együttesei mutatták be 1955-ben.

1956 után az én pályám hol felívelt, hol lezuhant, ahogy változó főnökeim hagyták. Mikor elnyomtak, maradt a nyelvészet vagy az irodalomtörténet, ez ugyan alkalmas volt rejtett mondanivaló közvetítésére is. Mi a stúdióban értettük, hittük, hogy a hallgatók is.

Kettős életet éltünk. Közvetítettük a meggyőződésünk szerint jó irodalmat, úgy, hogy a hallgatók befogadják, ez a rádió művészete. És állandó volt a politikai huzavona, ami megkeserítette az embert, az állandó létbizonytalanság. De volt hátterem, elsősorban a családom, és kezdettől a hozzám tartozó, hozzám hasonló írók. Sokszor kellett újrakezdenem. Egy darabig én voltam a vers-szerkesztő, aztán „politikailag megbízhatóbbnak" adták — ezt az illető becsületesen elmondta nekem. Akkor elkezdtem a beszélgetős kis műsorokat, egy

versről, egy könyvről, írtam kritikákat is, rádióba, újságba, és olyan külső munkatársakat választottam, akikkel jól tudtam dolgozni. Sokat és jól. Ezek az évtizedek nagy irodalmat termettek, sok nagy írót, mint a *Nyugat* idején, és sok irányzatot. A Rádió helyet adott a nagy kórus minden szólamának. Előbb-utóbb. De ezért meg kellett harcolni.

A pártirodalom hamar elvirágzott, nekem abban nem volt keresnivalóm, nem voltam párttag, foglalkozhattam azokkal, előbb keveset, aztán egyre többet, akik elnyomottak voltak. Népi gyökerű, városi ember vagyok, gyerekkorom kedves írója volt Tamási Áron, de a fél világot körbefutottam diákkoromban, hogy szerezzek egy Kosztolányi-kötetet, mikor az akkori rádióban Kosztolányi verseit mondták. Most rádiós szerkesztőként személyesen megismertem Tamási Áront, elmehettem Weöres Sándorhoz, az egész vezető humán értelmiség munkatársam lehetett. Elvették tőlem a *Fiatalok Stúdiója* című sorozatot, akkor az idős írók közül válogattam, rám várt a *Nyugat* harmadik nemzedéke, Csorba Győző, Takáts Gyula, Jékely Zoltán, Vas István, meg az Újholdasok, mindazok, akiknek 1948 után 10 évig hallgatniuk kellett. De táboromba tartozott Fodor András, Marsall László, Ágh István, Tóth Endre, Tandori Dezső, Tóth Bálint és Pilinszky János. A népi írókat lefoglalták a párttagok. Nagy László, Csoóri Sándor, Juhász Ferenc, Kormos István néha nálam is szerepelt, de nekik nem volt rám szükségük.

Az én műfajom a beszélgetés lett, egy-egy íróval, stúdióban, vagy otthon, elmentem vidékre is. Vonattal, reggel mentem, este jöttem, aztán vágtam, szövegeket válogattam, szerkesztettem. Kitaláltam műsortípusokat, mint a *Lírai önéletrajz, Hangalbum, Találkozásaim, Vonzódások,* novellákat újraformálva csináltunk rádiónovellát, ami se dráma, se novella. Vagy mind a kettő.

Mindezt úgy lehetett kibírni, hogy mellettem állt néhány kitűnő ember, mint Keresztury Dezső, Csorba Győző, Vargha Kálmán, neki köszönhettem a *Miért szép?* című műsoraim kiadását, és az újholdasok bizalmát, hogy munkatársam lett Lator László, Rába György, Nemes Nagy Ágnes. De ez a dolog hólabdaszerűen is működött, egyik hozta a másikat, hozzám tartozott Tatay Sándor és Lengyel Balázs, Jánosy István, Domokos Mátyás, és folytathatnám.

Mindezek fölött lebegtek az „atyák", elsősorban Illyés Gyula, akit mindenki nagyon tisztelt és szeretett. A Nemzeti Galéria Szervátiuszkiállításán találkoztam Erdélyi Zsuzsannával, Illyés halála utáni napon: „Nincs már fejedelem" — mondtuk, s csakugyan úgy éreztük, magára maradt védtelenül a nemzet.

Mikor találkozott először Illyés Gyulával?[1]

Ezek az első találkozások elsüllyednek a múltban, a folyamatos jelenben léteznek. De emlékszem három nevezetes jó alkalomra. Lehet, hogy az egyik az első, talán Tóbiás Áron vitt magával egy időben Németh Lászlóhoz és Illyés Gyulához. Ő akkor már nem dolgozott a rádióban, a Magvető Könyvkiadónak gyűjtötte az íróasztalfiókban maradt kéziratokat. 1958 körül lehetett. Tihanyban, kora nyáron,

[1]Vö. Albert Zsuzsa: *Balaton fénye az arcán. Találkozásaim Illyés*

Gyulával. Új Horizont, 2002/6.

mikor a nagy kertben, a cseresznyefa alatt vártuk Illyést, a mitikus malomkő asztal mellett. A ház dombon van, a kapu meg a kert lent. Jött jókedvűen, lefelé, sugárzó derűvel, a maga meleg nagy emberségével, egész lényéből fesztelen szabadság, emberség áradt. Kínált cseresznyével, ők intézték a dolgukat, beszélgettünk, ettük a cseresznyét, otthonosan, ahogy Keresztury Buda környéki nyaralójában a malomkő asztalnál az őszibarackot, Takáts Gyulánál Becehegyen ittuk a bort. Ezek a dunántúli atyafiságos együttlétek nagyon jólestek egy magamfajta fiatal irodalmárnak, aki őket nagyon tisztelte, szerette, sokra tartotta. Aztán egy szép ifjú hölgy is odasétált, Illyés bemutatott, mint a Magyar Rádió szerkesztőjét, franciául, kedvesen, mint „collaboratrice de la Radio hongroise". A hölgy gyanakodva fogadott, én legalábbis úgy éreztem: egy kollaboráns a Kádár rádiójából.

Más alkalommal a Józsefhegyi útra mentem hozzá, valamilyen interjúért, amit Béládi Miklós csinált, én csak tartottam a mikrofont — megtisztelő feladat egy dezertált irodalomtörténésznek. Ez a hetvenes évek elején lehetett, mert magammal vittem a kislányomat, Orsit, akit nem tudtam hova tenni. Kicsit korábban értünk oda, töltöttük az időt egy virágos réten. Orsi virágot szedett, aztán azt odaadta Flórának, aki jóltartotta őt ropival, míg ők beszélgettek. A munka végén nagy kedvvel mesélte Illyés, hogy télen itt nagy élet folyik mögöttük a dombon, két szánkópálya van, a Kishalál meg a Nagyhalál. Kikísért a kapuig, atyafiságos puszikat kaptam tőle, „Üdvözlöm a családot" búcsúzott.

Egyik nyáron, Balatonfüreden, néhány napos drámafelolvasó fesztivál volt, újonnan született művekből, szabadtéri színpadon, egyik rosszabb volt, mint a másik, irodalomtörténészek, rádió, kritikusok voltak jelen, de türelmesen hallgattuk, eredménye semmi. A végén délután néhányan felkerekedtünk, átmentünk Tihanyba Illyéshez, kocsikkal. Ott volt Kósa Ferenc, Csoóri, mások. Elég sokan ültünk körben a teraszon, alkonyodott, vasháló kosarakban tobozokat égettek. Én háttal a Balatonnak néztem a tüzet, Illyés tengerész sapkájában állt, szemben, s odaszólt nekem: ne nézze ezeket a ronda kritikusokat, nézze inkább a Balatont. Később megjött Aczél is, hazafelé az autók elosztásakor igyekeztem, nehogy egy kocsiba kerüljek vele, ne ismerkedjük össze, észre se vegyen.

Több rádióműsort készített Illyéssel?

Nem sokat, neki nem volt szüksége rám. 1965-ben a *Forgószínpad* című műsorban szerepelt, azt Domokos Mátyás készítette, én csak szerkesztettem. Hasonlóképpen az *Írószobám* című sorozatban Simon István beszélgetett vele,[2] én vágtam, ezzel sok bajunk volt, mert a népesség csökkenésről meg a határon kívül rekedt magyarságról is beszélt, ezt ki akarták vágatni velünk. Benne hagytuk, ezért nem lehetett leadni, csak egy év múlva, amikor már a sajtóban ugyanaz megjelent. Akkor már mindegy, kivágtuk, de a kötetben Simon visszatette. A *Lírai önarckép* meg a *Költők albuma* című sorozatokban szerepelt, ahol mindenki beszélt magáról a versek előtt. Amikor műsorokat készítet-

[2]Illyés Gyula: *Írószobám. Simon Istvánnal beszélget.* Dokumentálva: 1973. május 18. Műsoron: 1974. január 1. In Simon István: *Írószobák.*

(Beszélgetésgyűjtemény.) Gondolat, Budapest, 1976, 161–184.

tem vele, mindig Flóra vette föl a telefont, vele beszéltem meg, mikor ér rá, mikor mehetek oda. Egy szép nagy karácsonyi műsoromat jeles írók válogatásából állítottam össze, és ők ajánlották a hallgatóknak. Ez volt az ő karácsonyi ajándékuk. Meg az enyém. Flóra megígérte, hogy ráveszi Illyést. Elég nehezen állt rá, de mikor erről telefonon beszéltem vele, kijelentette, hogy beszél Dickens *Karácsonyi ének*éről, ha kap egy kötetet, mert neki nincs meg. Mondtam, akkor viszek egyet. A Rádió könyvtárában azonban csak régi, elhasznált Olcsó Könyvtár kiadású példányt találtam, sárgult papíron szürke betűkkel, hát ezt nem lehet odaadni, ezzel nem lesz kedve dolgozni. Volt a fiamnak egy nagyon szép, illusztrált, új kiadású *Karácsonyi ének*e, de ha azt odaadom, lekávézza, összefirkálja, keresztet vethetek rá. Mit szól a fiam?! Aztán a Margit hídnál egy jó könyvesboltban megtaláltam ugyanazt a szép kiadást, elvittem a Józsefhegyi útra, bedobtam a postaládába. Megcsináltam a felvételt vele, és megállapodtunk, hogy dramatizálunk valamit a könyvből, aztán azt mondta: — De én ezt magának nem adom vissza! Tele van a jegyzeteimmel! — Az én próféta lelkem! — gondoltam magamban, s örömmel mondtam: Magának ajándékozom karácsonyra! — Flóra, mint mindig, ott ült, hallgatta, Illyés pedig felkiáltott: Nézd, Flóra, milyen szép könyvet kaptam! És valóban nagyon örült neki. Én is örültem, hogy megvan a műsorom, és Illyésnek adhattam egy szép könyvet.[3]

[3]Charles Dickens: *Karácsonyi ének. (Karácsonyi kísértethistória.)* (Ford. Benedek Marcell. Ill. Kass János.) Magyar Helikon, [Budapest], 1976, 97. Takács Mária: *Illyés Gyula könyvtára.* Wosinsky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd, 2 kötet, 1999, 2002. IGYGY 3421.

Illyéstől van levele?

Egyetlen levelét őrzöm, 1962. augusztus 6-i dátummal. „Kedves Zsuzsa! Levelét megkaptam. Figyelmét, kedvességét köszönöm. Leírnék néhány verscímet az új versekből. Megkérem, ezekből válogassa ki, amelyeket legmegfelelőbbnek ítél: *Örök berek, Üvegvilág, Fénykép, Vasalás, Munka a munkával.* Szívességét köszönve, sok üdvözlettel: Illyés Gyula".

Beszélt az előbb az „atyákról", akikre támaszkodni lehetett.

Illyéssel egykorú, s nekem egész pályámon szerető, figyelmes mentorom volt Keresztury Dezső. Az Eötvös Collegium volt igazgatója, volt paraszpárti miniszter, 1953-ban már az OSZK Színháztörténeti Osztályát vezette. Ő rendezte akkor a Könyvtárban a Rákóczi kiállítást, ahová engem az Egyetem delegált, mert a kuruc költészetről írtam a szakdolgozatomat.[4] A rendezők között ott volt Nemeskürty István, Illés Árpád a festő, Németh Lajos művészettörténész, Vargha Balázs, Windisch Éva a kézirattárból. Keresztury azzal kezdte az ismerkedést, hogy megkérdezte, mi legyen a megszólítás: kartársak, elvtársak vagy gyerekek? Mindenki a gyerekekre szavazott. Akikkel pedig ott találkoztam, többségükben a munkatársaim lettek.

[4]Albert Zsuzsa: *Elemzések a Rákóczi-szabadságharc politikai költészetéről.* Irodalomtörténeti Közlemények, 1956/3. 270–288.

Keresztury atyás volt általában, talán azért is, mert neki nem volt gyereke. Pótfiai meg pótlányai voltak, én is az voltam, a lányom meg pótunokája. Mikor a forradalom után nagyon nehéz helyzetben voltam a Rádióban, volt főnökömmel, „Képes úrral" (ahogy egymást az Eötvös Collegiumban nevezték) olyan irodalomtörténeti sorozatot csinált, amivel átvészelhettem a legkeményebb hónapokat. Szívesen

írt nekem később is, bevezetéseket, összeállításokat, s küldte a verseit. Nekem nagyon fontos volt ez a kapcsolat, neki pedig a Rádió kárpótlás lehetett elvesztett katedrájáért. A diákok rajongását, a nyilvános szereplés sikerét helyettesítette. De egész munkámat figyelemmel kísérte, meg a férjem munkásságát is. Ahogy állást adott a börtönből szabadult Tóth Bálintnak, és miniszter is azért lett, hogy megmentse Szabó Lőrincet. S ha valami bajom, keserűségem volt, mindig fölhívhattam. Például a Marczibányi téri Kodály Iskolába járó kislányomat a nagyszerű Katanics Mária soká nem hívta a kórusába, mert Orsi nem jelentkezett elég odaadóan, aztán egyáltalán nem, otthon meg zokogott. Aztán Dezső bátyám elintézte Katanics pótlányával, hogy vegye fel Orsit, a pótunokáját.

Míg élt Marika, az első felesége, a Semmelweis utcai szép, régi bútorokkal berendezett lakásukba jártam hozzájuk. Aztán a kamaraerdei régi kis házban lakott inkább, gondozta a szőlejét, az őszibarack fáit, onnan kaptam tőle peóniatöveket. Ott törte a diót, mikor az egyik keze megbénult, úgy, hogy a másikkal rácsapott. Erős, érzékeny keze volt. Híresen sportos filosz volt, nevezetes az a fénykép róla, ahol cserepezi az Eötvös Collegium tetejét.

Kikkel dolgozott együtt?

Évtizedek során nagyon sok munkatársam lehetett, tanáraim az egyetemről, Vargyas Lajos, Pais Dezső, Klaniczay Tibor, Tolnai Gábor, aztán egyetemi ismeretségek, 1958 után sorra mindenki, Veres Pétertől Weöres Sándorig, csak a *Legendák*ban 84 író szerepel, és 250-en beszélnek róluk idáig.[5] S akkor még nem beszéltünk a néprajzi műsorokról, amelyeket elsősorban Morvay Judittal készítettem. Ennek előzménye gyerekkoromból Ádám Jenő népdalfélórái a rádióban. Az *Irodalmi legendák*at évtizedek apró munkája készítette elő, aztán Vargha Kálmán, az újholdasok kritikusa, aki nagy anekdotázó volt, összehozott elhallgattatott barátaival, akik az elnyomás esztendeit humorral enyhítették. Ez volt a csapat magja, amihez mindenki csatlakozott, akinek mondanivalója volt. Anekdotákat meséltünk írókról, akiket szerettünk, ismertünk, meghaltak, és mi feltámasztottuk őket a szavak erejével. Illyés Gyuláról is, Keresztury Dezsőről, Tersánszkyról, Weöres Sándorról, Csorbáról, Nemes Nagy Ágnesről, Tamási Áronról, Németh Lászlóról, Jékely Zoltánról, nem folytatom. Irodalmi néprajz lett ez a rendszerváltozás utáni húsz esztendőben, főszereplője volt Domokos Mátyás, Lator László, Fodor András, szereplője mindenki, aki szívesen beszélt barátairól. Legendákat meséltünk, művekről beszéltünk, s a korról, amikor mindez megtörtént. Megcsináltuk a 20. század hiteles irodalomtörténetét. Jókedvűen és szeretettel, s aki meghallgatta, nemcsak tudását gyarapította, hanem jól is érezte magát közöttünk. Stúdióban beszélgettünk, négyen-öten, de ha szükség volt rá, több beszélgetésből vágtam össze, soknapi munkával, ami a legérdekesebb, a legfontosabb volt. Mindenki komolyan felkészült erre, szerette, fontosnak tartotta, és amikor leírtuk, a beszélt nyelv pongyolaságait egy igényes költő szigorával javította.

[5] Beszélgetés Illyés Gyuláról: Albert Zsuzsa: *Legenda Illyés Gyuláról.* Kortárs, 1996/7. 4–17. In Albert Zsuzsa: *Irodalmi legendák, legendás irodalom.* Pro Pannonia Könyvkiadó, Pécs, 1999, 73–94.

Közben igyekeztem beszélni azokkal, akik még közöttünk voltak. Ez kétszereplős dráma lett, mentettem, ami még menthető. Csapatmunka volt ez, ahogy minden rádióműsor. Akkor is, ha egyszerűen felolvasnak, elmondanak valamit, de különösen, ha felhasználjuk a magnetofon lehetőségeit, behozzuk az életet a stúdióba, beszélgetünk. A szerkesztő témát választ, embert választ, felkészül belőle, mint egy egyetemi kollokviumra, és ha már a vágással is elkészült, s minden a helyén van, szövegeket is válogatott hozzá, befejezi a stúdió munka, a rendező, a színész, a zenei szerkesztő, a technikus. Jöhetnek aztán a rádióhullámok meg az egész egyetemes világmindenség. De ami papíron, fehéren-feketén megvan, az megmarad. És az olvasó jól érzi magát száz év múlva is közöttünk.

Mivel foglakozik most?

A *Legendás irodalom* adásaiból készült könyvek 10. kötete a közelmúltban jelent meg, de van néhány kazettám, amit nem írtam le, azokat még megnézegetem. Írom az emlékeimet, a rádió szerintem legnagyobb korszakáról, kollégáimról, író munkatársaimról, rendezem levelezésemet. Végül, de nem utolsósorban igyekszem segíteni, hogy unokáim és dédunokáim boldog felnőttek legyenek.

A VIGILIA KIADÓ ÚJDONSÁGA

ROGER TESTVÉR
Isten csak szeretni tud

Roger testvérnek (1915–2005), a Taizéi Közösség alapítójának gondolkodása a közös imádságból és a testvéreivel töltött mindennapi életből táplálkozott. Meglátásaira nagy hatást gyakorolt folyamatos kapcsolata azzal a több tízezer fiatallal, akik a világ számos földrészéről egy hétre Taizébe zarándokolnak, mert életük nagy kérdéseire keresik a választ. A 2001-ben megjelent kötet gondolkodásának legfontosabb témáit, valamint az életét meghatározó események és találkozások – néhol nagyon személyes – leírását gyűjti egybe. A kötetből megtudjuk, hogy miért egy és ugyanaz a forrása a lelki életnek és az emberi szolidaritásnak: Isten, aki csak szeretni tud.
Ára: 2.400 Ft

Megvásárolható vagy megrendelhető a Vigilia Kiadóhivatalban és a honlapunkon:
1052 Budapest, Piarista köz 1. IV. em. 420.
Telefon: 36-1-317-7246; 36-1-486-4443; Fax: 36-1-486-4444;
E-mail: vigilia@vigilia.hu; Honlap: www.vigilia.hu

LÉT – SZEMLÉLET – CSELEKVÉS
Gondolatok korunk értelmiségi kereszténységéről

Bevezetés

Az ember egész életén át a boldogulás útját keresi, melynek kulcsfontosságú állomása önmaga identitásának megtalálása. A keresztény ember számára mindez az evangéliumi tanítás tükrében történik, vagyis hívő keresztény identitását kell megtalálni úgy, hogy közben megvalósítja élethivatását, mely nem más, mint Krisztus tanításának megismerése, megértése és továbbadása (KEK 1–2[1]). Ám az ember keresztény hitén kívül sok más vonással, tulajdonsággal, szereppel jellemezhető vagy írható le. Megkülönböztethetjük az embereket nemük, koruk, nemzetiségük, foglalkozásuk szerint, és természetesen végtelen egyéb szempont alapján. Ezen a ponton merül fel tehát a keresztény ember identitás-keresésében az a fontos kérdés is, hogy hogyan kapcsolódik egymáshoz a hívő keresztény és az értelmiségi létmód? A kérdés önmagában rejti kettős megközelítését. A keresztény létforma társadalmi dimenziójának értelmezésére az egyház társadalmi tanítását megalapozó szociális enciklikák és zsinati dokumentumok vizsgálata tűnik a legmegfelelőbbnek. A másik megközelítés pedig természetesen az értelmiségi létforma meghatározása vagy annak kísérlete, melyre már sok szerző vállalkozott. Sőt, többen körüljárták már a keresztény értelmiségi fogalmát is, így számunkra három elméleti megközelítés áll rendelkezésre, melyek találkozására, metszéspontjára szeretnénk összpontosítani. Az említett szakirodalmi háttér vizsgálata után gyakorlati szempontokra kívánjuk felhívni a figyelmet, hogy a fent vázolt kérdésre valós választ adhassunk. Ennek középpontjában, ahogyan már jeleztük, a szerep fogalma áll, vagyis az, ahogyan az ember különböző szerepeit betölti. Azért is hangsúlyos ez a megközelítés, mert a szociálpszichológia egyik jelentős axiómája, hogy egyazon szubjektum egyszerre több szerep betöltését igyekszik lehetőségei szerint megvalósítani, így tetten érhető az a kapcsolódási pont is, melyet valójában keresünk.[2]

Mindenekelőtt azonban érdemes a vallás, a kereszténység európai kontextusára néhány utalást tennünk, melyeket Hans Joas, a közelmúltban hazánkba látogató szociológiaprofesszor és társadalomtudós magyarul is megjelent kötete nyomán fogalmazunk meg. Ma már az európai ember is vallási sokféleséggel találja szemben magát, melynek tágabb társadalomtudományi kontextusát a kontingencia fogalma jelöli. Az ebben való eligazodás — legalábbis annak kísérlete — és választás annyit jelent, hogy az egyén pontosan szembenéz az alternatívákkal, és ezek sűrűjében születhet meg egy erősebb hit.[3] „Az ilyen módon egyre személyesebbé váló hit ráadásul — sokak felfogásával ellentétben — nem feltétlenül válik magánüggyé, hanem a nyilvánosság tereibe is bevonulva keresi a közöset."[4] Joas szerint ilyen közös tartalom az emberi „személy szentsége" — mely az emberi méltóság eszméjében nyilvánul meg —, az empátia, az odafordulás, a kölcsönösség, a fogékonyság és a szeretet.[5]

Az értelmiségről

Még mielőtt azonban elmerülnénk a kereszténység társadalmi viszonyainak mélységeiben, először az értelmiség fogalmának meghatározásait kíséreljük meg valamelyest rendszerezni, hiszen azok rendkívül sokfélék, számos megközelítést foglalnak magukba. Julien Benda a Szellem emberének nevezi az értelmiségit, aki „felülemelkedik a tények és esetlegességek hálóján".[6] Ennek a felülemelkedésnek magvát Babits úgy fogalmazza meg, hogy az értelmiségi „képes kritizálni, azaz képes normákat alkotni, melyek függetlenek maguktól az ösztönöktől".[7] Ha az ösztönmentes, kritikus, tárgyiasságon való felülemelkedés normakészlethez kapcsolódik, úgy nem kérdés, hogy különféle értelmiségekről beszélhetünk, köztük a keresztény értelmiségről is. Mielőtt elvesznénk a típusokban, érdemes az általános vonásokat szemügyre venni, és valamiféle összhangba hozni. Gáspár Csaba László az értelmiségnek az elgondolkodás hivatását tulajdonítja, az elgondolkodás pedig a gondolkodás tárgyának sokrétű, multi-perspektivikus megismerését jelenti. Véleménye szerint maga az elgondolkodás az ember lényéből fakad, éppen ezért az ember tulajdonképpen „létezése folyamán tesz szert lényegére".[8] A gondolkodás pedig értelmezésében ahhoz a gondhoz kapcsolódik, melynek centrumában az ember önmagát keresi, önmagát akarja megtalálni, meghatározni, saját lényegére ráeszmélni. Ez egy állandóan tartó folyamat, azaz az ember gondja nem szűnik meg, vagyis folyton gondolkodik. Az emberi lét kutatása az értelmiség hivatása. Ezen a ponton Gáspár Csaba László felteszi a kérdést, hogy a bibliai kinyilatkoztatás, mely az egzisztenciát stabilizálja, vajon ellentétes-e ezzel a gondolatmenettel. Vajon külön kell-e itt választani a tudományt, a szaklogikát a vallástól? Állíthatjuk-e, hogy a hétköznapokra marad a tudomány, és vasárnapra a vallás létfelfogása? Válaszul hangsúlyozza, hogy a teológia tanítása szerint a kegyelem tökéletesíti az embert, gondolkodását felszabadítja azzal, hogy sajátos nézőpontba helyezi.

A gondolkodás eredménye így nem tudás, hanem egzisztencia, vagyis lét. Ebbe a logikába beágyazva tehát a keresztény gondolkodás, azaz a keresztény perspektíva szerinti gondolkodás nem a hitnek a tételes ismerete, hanem a keresztény létezés. „A kereszténység nem tudás, hanem egy markáns viszonyulás mindahhoz, ami azután tudás tárgyává tehető."[9] Ebben az értelmezésben világossá válik, hogy a keresztény és a nem hívő tudós közötti különbség semmi esetre sem a tudományos módszertanban áll, hanem a nézőpontban, a kegyelemtani szemléletben. A teológus a világi értelmiségihez képest nem távolabbra lát, hanem távolabbról néz, míg „a keresztény értelmiségi viszont közelebbről néz, de távolabbra lát: feladata, hogy a világban állva közelről vizsgálja a világot, embert, társadalmat, hivatása pedig az, hogy ellásson egészen Istenig".[10]

Az értelmiségi egyik fontos tulajdonságát annak fejlett verbális készségében jelöli meg Nyíri Tamás: a kimondott és leírt szóval dolgozik, továbbá társadalmi szimbólumokat teremt és kérdőjelez meg. Jellemzi egyfajta elkötelezettség, kész az állásfoglalásra és az ítéletalkotásra, továbbá társadalomkritikai tudat és tevékenység a sajátja. Mindezekkel együtt azonban ismeri saját határait, presztízse nem másban gyökerezik, mint hogy saját bizonyosságát a nála mindig nagyobb ismeretlenhez méri.[11]

Horányi Özséb, Nyírihez hasonlóan, a nézőpontokon túl számtalan további fogalmat emel be az értelmiség fogalmának értelmezésébe: olyanokat, mint feladat, felelősség, diplomás, reflexióra képes, kritikus.[12] Ezek a kifejezések nem statikusak, hanem mozgásban vannak, dinamikusak, sőt, cselekvést fejeznek ki. Horányi kulcsfogalma éppen ezért a teljesítmény az állapottal szemben. Kiemeli, hogy az értelmiség tettei mindig a verbalitás médiumán keresztül, vagy az attól való tartózkodás által nyilvánulnak meg, ugyanakkor szimbolikusak, és ebben az értelemben társadalmiak, „hiszen az az alap, amelynek következtében szimbolikus tartalmat lehet tulajdonítani valamely tettnek, a közösség (a társadalom) közös (kölcsönös) tudásában gyökerezik".[13] Ebből következik, amire fel is hívja a figyelmet, hogy az értelmiségi szerep „társadalomtörténetileg konstruált nyilvános szerep".[14] Egy további fontos jellemvonása az értelmiséginek Horányi szerint a transzferálható felkészültség, azaz az eredeti közegtől mentes felhasználhatósága a tudásnak, mely egy sajátos, irányultságnak megfelelő reflexióval valósulhat meg. Az eddigi fogalomkeresés gyújtópontjában az áll, hogy milyen választ képes adni az értelmiségi a társadalmi kihívásokra, mely összefügg kezdeményezőkészségével, merészségével és mozgásterével is. Az értelmiség szerepével kapcsolatban kiemeli, hogy a „nyilvánosság szerkezetváltozásával",[15] a „hozzászólás lehetőségének növekedésével", az „átláthatatlan mikrodiskurzusok tömegesedésével" lényeges és meghatározó változások mentek végbe.[16] Kristóf Luca nemrégiben megjelent könyve éppen erre a dimenzióra világít rá, amikor a magyar társadalomban azt vizsgálja, hogy kik azok, akik leginkább formálják a különböző véleményáramlatokat, hogyan, miként teszik ezt, és hol helyezkednek el az értelmiségi elitben. Ehhez szükségesnek tartja röviden bemutatni az egyes elitelméleteket, valamint kiváló összegzést és elemzést nyújt az értelmiség szerepéről, csoportjairól, típusairól is. Ezek ismertetése nyilvánvalóan további megközelítésekre, kulcsfogalmakra irányítja a figyelmünket. Elemzése kezdetén sokakhoz hasonlóan leszögezi, hogy az értelmiségről való diskurzus esetében nem kritériumokról, hanem szerepekről kell beszélni,[17] mely szerepek négy, egyre szűkebb kategóriába sorolhatók: a kultúrateremtés, az érték- és ideológiateremtés, a közéleti részvétel és a társadalomkritika.[18] Világosan kivehető, hogy a szerző csatlakozik ahhoz a felfogáshoz, hogy az értelmiségről mint aktív csoportról beszéljünk. Azért emeljük ezt ki rendszerint, mert a keresztény létmóddal való összekapcsolódásban különös jelentőséget tulajdonítunk a cselekvésnek. Ahogyan Kristóf Luca Shilst idézi: az intellektuelek[19] önmagukra mint a társadalom „élő lelkiismeretére" és az „örök értékek" képviselőire tekintenek.[20]

Egy további figyelemre méltó szempont Seymour Martin Lipset és Asoke Basu értelmiségtipológiája, akik az intelligencia és az intellectus, valamint az innováció és integráció koordinátarendszerében helyezik el az értelmiség négy variánsát. A „Gatekeeper" gyakran kapuőrszerepbe kerülő kreatív értelmiségi, aki az újítási tendenciák érvényre kerülésének őre. A „Moralist" a magasabb rendű szellemi értékek megvalósulásáért tevékenykedik. A „Preserver" a hagyomány értékét hangsúlyozza és közvetíti, annak rögzítését sürgeti a fennálló társadalmi rend megmaradása érdekében. Míg a „Caretaker" a társadalmi és technikai fejlődés biztosítója.[21]

A keresztény értelmiségről

A „Moralist" fogalma — mint a magasabb rendű értékek „harcosa" — alkalmas arra, hogy az értelmiségdefiníciókat átvezessük a kereszténység perspektívájába, és rávilágítsunk számos vonásra, mely egyszerre fakad a keresztény emberből és az értelmiségi emberből. A világban élő keresztény lét alapvető kihívása Henri de Lubac szerint, hogy a keresztényeknek ugyanúgy feladata a társadalmi ágensek követelményeinek eleget tenni, ugyanakkor radikális kijelentéseikkel provokálják is azokat. Azonban e kijelentések a keresztényeket, mi magunkat is kihívások elé állítanak, hiszen saját önértelmezésünk hiányosságaira mutatnak rá.[22]

Lázár Kovács Ákos szerint a keresztény értelmiségi nem tesz mást, mint megőrzi a világ számára a világnak azon lényegi dimenzióit, melyeket a világ már nem képes megőrizni magának. Továbbá biztosít egyfajta tágasságot, melyben lehetővé válik a párbeszéd, múlt és jelen tapasztalatai részvételével a jövőbe vetett alapvető remény szellemében. És ez a fajta közvetítés kiterjed az egyházi résznyilvánosságok közötti, valamint a szekularizált nyilvánossággal fenntartott dialógusban. Megjegyzi továbbá az egyházi tanítás Hans Urs von Balthasar karizmákról szóló gondolatai alapján, hogy „az egyházon belül élt értelmiségi lét *relatív* karizma, *relatív* hivatal, ami egyben azt is jelenti, hogy épp olyan elszánást követel és éppúgy küldetésen alapul, mint az »abszolút« egyházi hivatalok".[23] Ennek kapcsán felmerül a keresztény értelmiségi lét időhöz és térhez kötöttsége, mely magában foglalja annak kitekintő vizsgálatát, hogy tudniillik mi az a tér és idő, melyben ez a lét elevenné válik, és hogy ebből fakadóan milyen szerep, milyen feladat vár rá. Éppen ezért röviden a nyilvánosság fogalmát, szerkezetváltozását — ahogyan Jürgen Habermas filozófus és társadalomtudós művében elemzi —, továbbá a keresztény értelmiségi nyilvánosságban betöltött helyét érdemes megvizsgálnunk. Habermas szerint a 19. század második felétől kezdve tapasztalható az a tendencia, melynek során a nyilvánosság tömegesedéssé alakult át, és a kritikai okoskodás helyét átvette a tömegkultúra javainak féktelen fogyasztása. Míg az előbbi a fejlődés lehetőségét rejtette magában, addig az utóbbi nem hagy nyomot maga után, nem halmoz fel.[24] Ebben a kontextusban fogalmazza meg az egyházi nyilvánosság feladatát Johann Baptist Metz, a politikai teológia nagy képviselője, miszerint az egyházi nyilvánosság nem a társadalmi valóság mellett vagy felett létezik, hanem egyfajta társadalomkritikai intézményként ebben a valóságban áll, annak kritikai-felszabadító szolgálatát tölti be.[25] Ennek az egyházi nyilvánosságnak azonban feladata az az önkritikai reflexió is, melyet Isten vándorló népeként, az Ő színe előtt,[26] az Ő tanításának fényében folytat.[27] Metz szerint két további jellemzővel bír ez a nyilvánosság: egyrészt eszkatológikus értelemben kritikai nyilvánosság, másrészt pedig az aszkézis nyilvánossága.[28]

A kereszténységről: szemlélet és cselekvés

A továbbiakban az eddigi elméleti megfontolásokat és megközelítéseket szeretnénk kiterjeszteni a gyakorlat szintjére, de természetesen összhangban a vázolt értelmezési keretekkel, sőt, azokra támaszkodva. Nyíri Tamás anélkül, hogy a keresztény jelzőt használná, kijelenti, hogy az értelmiségnek az egyházban feladata, hogy gazdagítsa annak tapasztalatait, és „artikulálja a tevékenységét motiváló hit valóságát".[29] Ez a gondolat tömör összefoglalása annak, amit az egyház hivatalos dokumentumaiban megfogalmaz és hirdet. A II. Vatikáni zsinat *Gaudium et spes* kezdetű lelkipásztori konstitúciója foglalkozik a kultúra helyzetével, továbbá a keresztények kultúrában betöltött felelős szerepével és a kulturális, tudományos életben vállalt/vállalandó feladataival. Természetesen itt minden keresztény küldetéséről beszélnek a zsinati atyák, de ahogyan ők is megfogalmazzák, a világunk mai kultúrájának egyik nagy kihívása, hogy elkülönül egymástól egy képzett értelmiség a maguk elvont és bonyolult műveltségével, miközben számosan vannak azok, akik az úgynevezett alapkultúra javaihoz sem férnek hozzá (GS 56). Éppen ezért talán mindaz, amiről a zsinati dokumentum mint a kereszténykek feladatáról tanít, fokozottan is érvényes a keresztény értelmiségre, s mintegy önreflexióra is készteti, tudniillik hogyan és milyen kapcsolatban van a körülötte élőkkel, tudását, műveltségét, kérdéseit és eredményeit hogyan tudja szélesebb körben megosztani.

Fontos abból kiindulnunk, ahogyan a dokumentum a kultúra feladatáról beszél: a személyiség teljes tökéletesedésének, valamint a közösség és az egész emberi nem javának szolgálata. A kultúra által valósul meg az igazi és teljes emberségre jutás, melynek jelentőségét korunkban egye többen felismerik, hiszen „egyre több férfi és nő érzi magát saját közösségi kultúrája szereplőjének és szerzőjének" (GS 55). A keresztények kultúrában betöltött hármas feladatát fogalmazza meg a zsinati konstitúció, melyek mind a föntebb elmondottakban gyökereznek. Mindenekelőtt a keresztények feladata a kultúrához való jog és hozzáférés kiterjesztésének elősegítése, melyet a teljes értékű kulturális nevelés elvével és gyakorlatával kell biztosítani. Továbbá fontos szempont és feladat a kultúra és a kereszténység összehangolása, a tudományos ismeretek és a keresztény hitigazság tanításainak összekapcsolása (GS 60–62). Ahogyan korábban említettük, mindezek a keresztény értelmiségiekre fokozottan is érvényesek — legjobb tudásuk és lehetőségeik szerint kell ezen szempontok mentén szolgálniuk a kultúrát, továbbadva annak javait a teljes emberség jézusi tanításának fényében. A katolikus egyház társadalmi tanításában számos alkalommal kitér erre a szolgálatra, annak különböző aspektusaira, a társadalom keresztényi építésére. XI. Piusz úgy fogalmaz, hogy a társadalmi rend megújításáról és evangéliumi szemléletű tökéletesítéséről[30] kell gondolkodnunk. Ez a gondolat magában rejti az evilági lét és a túlvilági lét együttes vizsgálatát, mely véleményünk szerint logikailag megfelel az értelmiségi és a keresztény értelmiségi közötti kapcsolódási pontnak is. XXIII. János rendkívül gyakorlatias példát em-

lít ennek igazolására, amikor azt írja, hogy „a gazdasági élet normáit etikai alapra”[31] kell helyezni. De szélesebb perspektívában is láttatja a keresztény ember hivatását: „legjobb képességei szerint a társadalom tökéletesítésén dolgozzon — nemcsak azért, hogy az emberi méltóságot semmilyen körülmények között ne érhesse sérelem, hanem azért is, hogy az összes akadályt legyőzve gyarapodjék mindaz, ami az értékes és erényes életre hív és elvezet”.[32] Sőt, az értelmiség vizsgálatánál külön érdemes kitérnünk azon gondolatára, melyben hangsúlyozza, hogy ahol a keresztény tanítást befogadják, ott virágzik az állam és fejlődik a tudomány.[33] A keresztény ember számára tehát „a társadalmi viszonyok azt a kontextust jelentik, ahol hivatását betöltheti, (Istentől kapott) tehetségét kibontakoztathatja, a közjót lehetőségeihez mérten előmozdíthatja”.[34] A már korábban idézett *Gaudium et spes*ben is olvashatjuk: „minden emberi tehetséget Isten szolgálatára és az emberek javára kell kamatoztatni” (GS 41). Ezen a ponton már feladatról és felelősségről beszélhetünk. A pápák megnyilatkozásainak sorába beleillenek Ferenc pápa tavalyi évben megjelent gondolatai is. Az egyházfő megfogalmazza, hogy egy keresztény közösségben élnie kell a vágynak és szándéknak, hogy a világban Isten országát jelenvalóvá tegye,[35] vagyis az, hogy evangelizáljon. Majd így folytatja: „a hiteles hit (…) magában foglalja annak vágyát, hogy megváltoztassuk a világot, értékeket adjunk át, és hogy valami jobbat hagyjunk hátra földi utunk végén. (…) senki nem várhatja el, hogy a vallást a személy belső világába száműzzük, és ne legyen hatása a társadalmi és nemzeti életre, ne foglalkozzék a polgári társadalom intézményeinek egészségével, ne nyilatkozzék a polgárokat érdeklő eseményekről”.[36]

Az értelmiségi kereszténységről

A keresztény értelmiség és a nem hívő értelmiség vizsgálatában meg kell állapítanunk, hogy sok azonos vonás található a két csoport között, hiszen ami igaz (illetve elvárható) az értelmiségiekre — reflexió, kriticizmus, elhivatottság stb. —, az igaz a keresztény értelmiségre is. Ugyanakkor több szerző is megfogalmazta, hogy az értelmiséghez képest a keresztény értelmiség (szinte nyilvánvalóan) más szemléletmóddal vizsgálja a társadalmat, a tudományt, a kultúrát, és minden jelenséget vagy folyamatot. Ezeknek az összefüggéseknek és megállapításoknak a relevanciája nem képezi vita tárgyát, mégis talán egy másik megközelítés és nézőpont hangsúlyos, amikor feltesszük a kérdést, hogy „hogyan kapcsolódik össze az értelmiségi és a hívő keresztény létmód”. Az eddigi perspektívához képest a különbség abban áll, hogy ebben az összekapcsolódásban nem keresztény értelmiségről, hanem értelmiségi kereszténységről kell beszélnünk. A fogalompár ilyen formájú megváltoztatása világossá teszi, hogy hivatásunkká kell tenni a kereszténység értelmiségi megközelítését: a keresztény tanításra való reflexiókban, azoknak a társadalomra való adoptálásában, a tanokon túl a hitről való gondolkodásban, a kereszténység nyilvánosságba való expanzálásában, és mindezen feladatok felelősségként való kezelésében, hogy ne csak a társadalmat építsük keresztényi módon, hanem Krisztus egyházának és Isten Országának is építőmunkásai legyünk.

GERE DÖMÖTÖR — KISNÉMET LÁSZLÓ

Az írás „A keresztény értelmiségiek szerepe korunk társadalmában” című pályázatra készült.

[1]*A Katolikus Egyház Katekizmusa.* Szent István Társulat, Budapest, 2009[2].

[2]Ezen a ponton csak utalunk a szerepegyeztetés és az identitáskonstruálás késő modernitásbeli felfokozott, állandósuló „projektjére”, hiszen a modern kort meghatározó nagymértékű reflexivitás „az én magváig terjed”. Anthony Giddens: *A késő modernitás körvonalai.* (Ford. Sántha Ágnes.) Replika, 2013/1. 128.

[3]Hans Joas: *A hit választása. Milyen jövője lehet a kereszténységnek?* (Ford. Görföl Tibor.) Vigilia Kiadó, Budapest, 2014.

[4]Hidas Zoltán: *A hit szociológiailag tájékozott modellje.* Pannonhalmi Szemle, 2015/1. 116.

[5]Uo.

[6]Julien Benda: *Az írástudók árulása.* (Ford. Rónai Mihály András.) Fekete Sas Kiadó, Budapest, 1997.

[7]Babits Mihály: *Esszék, tanulmányok, II.* Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1978, 211–212.

[8]Gáspár Csaba László: *Értelmiség.* Vigilia, 2011. szeptember, 643. A bekezdés további részéhez lásd: uo. 643–648.

[9]Uo. 647.

[10]Uo. 648.

[11]Nyíri Tamás: *Az értelmiségi és az egyház.* In Békés Gellért – Horváth Árpád (szerk.): *Megújuló egyház a megújuló társadalomban.* Katolikus Szemle, Pannonhalma, 1993, 13–25.

[12]Horányi Özséb: *A(z) (keresztény) értelmiség(i) feladatairól (a mai Magyarországon).* Eredetileg előadásként hangzott el a MPR Zsinati Klubjában 2010. október 18-án. http://www.ozseb.horanyi.hu/kozelet/tanulmanyok/ertelmisegfeladatai110314.htm (2015.08.27.)

[13]Uo. 2.

[14]Uo.

[15]A nyilvánosság szerkezetváltozásával kapcsolatban a későbbiekben teszünk további észrevételeket.

[16]Horányi Özséb: i. m. 6.

[17]Kristóf Luca: *Véleményformálók. Hírnév és tekintély az értelmiségi elitben.* L'Harmattan, Budapest, 2014, 15.

[18]Uo. 18.

[19]Az értelmiség egy csoportja, mely leginkább a közéleti és társadalomkritikai típusnak felel meg.

[20]Kristóf Luca: i. m. 17.

[21]Idézi Lázár Kovács Ákos: *Önfeladás és megmaradás. Vallásos értelmiség Magyarországon 1948–1991 között*. Osiris, Budapest, 2006.

[22]Idézi Lázár Kovács Ákos: i. m.

[23]Uo. 117. (kiemelés a szerzőnél)

[24]Jürgen Habermas: *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása.* (Ford. Endreffy Zoltán, Glavina Zsuzsa.) Századvég – Gondolat, Budapest, 1993.

[25]Idézi Lázár Kovács Ákos: i. m.

[26]Itt idéznénk Gesztesy András azon gondolatát, mely szerint „teológiai szempontból a nyilvánosság végső alapja a Szentháromság". Gesztesy András: *Az egyház nyilvánossága önmaga és a társadalom előtt.* In Békés Gellért – Horváth Árpád (szerk.): *Megújuló egyház a megújuló társadalomban*, i. m. 132.

[27]Lázár Kovács Ákos: i. m.

[28]Idézi Lázár Kovács Ákos: i. m.

[29]Nyíri Tamás: i. m. 21.

[30]XI. Piusz pápa: *Quadragesimo anno* kezdetű enciklika, 1931. In Tomka Miklós – Goják János (szerk.): *Az egyház társadalmi tanítása. Dokumentumok.* Szent István Társulat, Budapest, 2005, 59.

[31]XXIII. János pápa: *Mater et Magistra* kezdetű enciklika, 1961. In Tomka Miklós – Goják János (szerk.): *Az egyház társadalmi tanítása*, i. m. 113.

[32]Uo. 142.

[33]XXIII. János pápa: *Pacem in terris* kezdetű enciklika, 1963. In Tomka Miklós – Goják János (szerk.): *Az egyház társadalmi tanítása*, i. m. 188.

[34]Gere Dömötör: *A Magyar Katolikus Karitász hiánypótló tevékenysége a szociális ellátórendszerben. Az egyház társadalmi tanítása és szeretetszolgálata.* Szakdolgozat (kézirat). Piliscsaba, 2014, 22.

[35]Ferenc pápa: *Evangelii Gaudium* kezdetű apostoli buzdítás. (Ford. Diós István.) Szent István Társulat, Budapest, 2014, 105.

[36]Uo. 109–110.

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

Innen és túl. *Versek az Isten-kereső emberről*.....3.500,–
Roger testvér: Isten csak szeretni tud.....2.400,–
Walter Kasper: Ferenc pápa – a gyengédség és a szeretet forradalma.....2.300,–
Alois testvér: Taizé ma.....2.400,–
Notker Wolf: Életszabályok – a Tízparancsolat.....2.500,–
Teréz Anya: Ahol szeretet van, ott az Isten.....3.800.–
Notker Wolf: Ne nyugtalankodjék a szívetek!.....2.800,–
Nóvé Béla: Örök körök. *A keresztény művészet alaptémáiról*.....2.900,–

További akciós könyvek:
A csend történései. *Szakralitás, Biblia a mai magyar irodalomban és művészetben*.....2.320,–
Teréz Anya: Jöjj, légy a világosságom!.....3.000,–
XVI. Benedek: Isten velünk van minden nap.....2.000,–
Hans Joas: A hit választása.....2.000,–
Az ismeretlen Rónay György 1.800,–
Elisabeth Kübler-Ross – David Kessler: Élet–leckék.....2.500,–
Timothy Radcliffe: Vesd bele magad!.....1.500,–
Timothy Radcliffe: Miért vagyok keresztény?.....1.200,–
Timothy Radcliffe: Miért járjunk misére?.....1.200,–
Lukács László: Az Ige asztalánál.....1.000,–

Megvásárolható vagy megrendelhető a Vigilia Kiadóhivatalban és a honlapunkon:
1052 Budapest, Piarista köz 1. IV. em. 420.
Telefon: 36-1-317-7246; 36-1-486-4443; Fax: 36-1-486-4444;
E-mail: vigilia@vigilia.hu; Honlap: www.vigilia.hu

SZÁZÖTVEN VARIÁCIÓ A LÉLEK ÁLLAPOTAIRA
Vörös István: *Százötven zsoltár*

„Időszerű vagy még?"
(Takács Zsuzsa)

Vörös István nem a *Százötven zsoltár* alkotása kapcsán érezte először annak fontosságát, hogy átírjon egy bibliai szövegegységet, hiszen már egy 1988-as elbeszélésében is megjelenik a Teremtéstörténet átdolgozása, melyet egy újabb követ a *Švejk gyóntatója* című prózakötetében, s több Miatyánk- és Evangélium-feldolgozása is ismert.

„1 Csak az lehet boldog, aki / jó is. — mondja a Zsoltár. / 2 De ki lehet Zsoltár?" *(I. zsoltár)* — vág a dolgok közepébe már a kötet első soraiban jellegzetes gondolatátvitelével Vörös István zsoltárátirata, azonnal a *különös* hatását keltve, hogy ezen át vezessen el költői világába, melyben beszédmódja, semmit magától értetődőnek nem vevő kérdésfelvetései otthonosan berendezett költészeti környezetben létezhetnek. Hisz a különös mindig valaminek a viszonylatában lehet különös, s csakis addig, míg helyet nem talál valami általános keretei között, így ami a különös erejével hat a bibliai Zsoltárok könyve felőli olvasatban, a magyar zsoltáríró hagyományban, az megszokottnak, általánosnak tűnik akár Vörös István korábban megjelent szövegeinek ismeretében, akár a cseh irodalom néhány kiemelkedő alakja felől megközelítve vagy Pilinszky János *Kráter* című kötetéből kiindulva. A különös azonban véget is ér, amint valami általános alá sorolódik be (akár Kant elgondolása alapján az ítélőerő és az ész révén, amely a *különöst* az általános alá *szublimálja*, illetve általa *határozza meg*[1]), s épp ez jelentené a veszélyforrást, amely elől Vörös István szövegei improvizatív és invenciózus jellegükkel kitérést keresnek.

Korántsem egységes, mégis jellegzetes beszédmód kíséri végig az olvasót a kötetben, mivel a teremtett világnak (vele együtt a Teremtőnek) egyetlen apró részlete nem marad, ami a beszélő figyelmét elkerülve mentesülne az átváltoztatás és szürreális megidézés eseményétől. Önálló, sőt talán még önműködő világ is ez — miként egy korábbi verseskötete, a *Vörös István gép vándorévei* címet viseli, utalva a versírás lehetséges automatizmusára, szürrealizmussal is rokonszenvező, elidegenítő poétikájára, mely ennek a kötetnek is alkotó összetevője: „Ki vagyok helyezve bankszámlákra, / mindenféle memóriákra, / saját magamat elmentem, és egy kis dobozkában / magammal hordozom." *(IX. zsoltár).* Ebben a költői világban semmi sem egyértelmű, főként nem magától értetődő, ahogy a költői hang megtalálása sem az, melynek folytatólagossága, a változás karakterének nyelvbe íródása adja meg az állandóságot, a változás állandóságát a szövegek mögött. Ez a szemlélet nem hagyhatja hidegen magát a beszélőt sem, aki csak azért lehet egyáltalán viszonylag stabil képzet, mert a változást írja magára. A változást pedig végső soron a világ változásával teszi egyenlővé „Új utakat járok, és / új idők jönnek. Én / nem változtam, csak / a világ. Most megint / olyan, mint az eggyel / ezelőtti változás előtt." *(XXXIX. zsoltár).* Ahogy az irodalmár Vörös István Bertók László költészetében is ezt a vonást érzékeli meghatározónak, a változás karakterét az irodalmi hagyományok lebontásában majd azok eredeti, csak rá jellemző újraírásában megjelölve: „Szonetteket ír, de már nem egyszerűen egyéni ízűek ezek a versek, hanem radikálisan újítók, csak az övéi."[2]

Ezeket a meglátásokat pedig már saját zsoltárátiratainak meghatározásához is kölcsön vehetjük, annál is inkább, mert Vörös István maga is hasonlóan látja tulajdon írásait, amint ez egy beszélgetésrészletből kiderül: „Én magam olyan mértékben bontottam át ebben a könyvben a magyar, a cseh, a kafkai irodalmat, olyan mértékben engedtem be a világomba, hogy saját, jól felfújt írói énem szétrobbanni volt kénytelen, hogy tizenöt darabban újrakezdje."[3] Az elemekre, atomokra bontás, majd az ezt követő újraalkotás a zsoltárok poétikája is egyúttal, s Bertók László hangjának megtalálása után idekívánkoznak a Bertók-haikukra rájátszó zsoltársorok, melyek azonban már a *Százötven zsoltár* öntörvényű világának a keletkezéstörténetére, az írás fiktív terére nyújtanak rálátást: „Befelé fordulsz. Magadnál / is beljebb. És ami kint maradt, / már nem is olyan fontos." *(CXII. zsoltár).* A költői világ tehát önmagából táplálkozik, önmagára utal, jelentése is önmagára vonatkozóan, önmagáról áll, ugyanakkor a teljes világot öleli fel, egy teljes költészeti világ darabjaiból építkezik, melynek a világirodalom neves szereplői ugyanúgy szerves alkotóelemei, mint ennek részeként kiemelten az elsajátított magyar irodalom. A *Zsoltárok* (mint ez a belső borítón címként szerepel) megszólíthatóságát mégsem a hagyományok összességében látom, noha ez láthatóan alapvető részét képezi, hanem két markáns hatás irányból: Pilinszky János *Kráter* kötete felől és a cseh irodalom ismert szereplői, leginkább Hašek és Hrabal, illetőleg a szintén prágai kötődésű Kafka felől.

A zsoltárok világának „négy sarkköve a panasz és a dicséret, a bűnvallomás és a könyörgés. Az Is-

tennel kapcsolatot teremtő, párbeszédre vágyó ember életének alapvető szituációi. Madártávlatból szemlélve vagy első benyomásainkra hagyatkozva kifejezéskészletüket közhelyesnek érezhetjük. A megszokott szavak azonban megterhelt szavak"[4] — foglalja össze Simon T. László a bibliai zsoltárok nyelvi regiszterének karakteres vonásait, hogy Pilinszkyt idézve a közhelyekről, azok kétféle jelentésére irányítsa figyelmünket. „Az egyik: halott hely, betemetett forrás. A másik: szent hely, jelenünk és a századok, múltunk és örök jövőnk metszési pontján. Nélkülük lehetetlen az ember többsíkú realitásának megvalósítása, míg bennük és általuk létünk egyszerre zajlik az aktualitások és az időtlen realitások síkján."[5] Ebbe a nagy múltú, bizonyos nosztalgiával és az archaikus szent szövegeket kísérő megilletődöttséggel olvasott műfaj világába belehelyezkedő, erre a világra folyton visszavisszatekintő, azt játékosan továbbíró költői létmód elevenedik meg Vörös István zsoltáraiban, ahol az egyes költemények közös költői hellyé válnak, részévé egy univerzumnak, melynek centruma gyakran az én („a levegő egyetlen / szóval lett tele: én, én, én." *LXXXIX. zsoltár),* beszélője épp ezért nem ritkán parancsoló módban fogalmaz („Csak engem szeress, / ne jótékonykodj!" *XLIV. zsoltár),* mivel költőjeként maga is teremtője, szavaival alkotója. A létrejött új, a gyermeki lélek szerint elképzelt egocentrikus kisbolygó pedig a világnak olyan ábrázolását mutatja, melyben Adyt idézve „[m]inden egész eltörött", amely kijelentéshez Hrabalról szólva az irodalomtörténész költő reményt keltőn hozzáteszi: „de azért darabjaiban maradéktalanul megvan".[6] Ennek valóságára pedig ugyancsak az irodalomtörténész figyelmeztet, amikor azt állítja, hogy „az irodalom maga sem pusztán vonatkozásban van a valósággal, hanem része. Semmiképp sem tükrözheti a valóságot, hiszen inkább formálja" (24.), így válik a *Százötven zsoltár* a lélek állapotainak százötven alkotó variációjává, az olvasás folyamatában születő képződményeivé, melyek egymással is, az átírt szöveghelyekkel is teljesen esetleges, szinte véletlenszerű kapcsolatot létesítenek.

A fenti idézetek lelőhelyét, *A švejki lélek* című tanulmánykötetet olvasva ráadásul feltűnő, hogy elméleti megállapításaiban a *Százötven zsoltár* költői alapvetése is kirajzolódik, mivel lényegüket érintő elemző szempontokkal gazdagítják a meglátásokat, mint a következő megjegyzések: „[m]inket tehát épp az öntörvényűség megvalósulása érdekel vizsgálatunk során. Vagyis a szabadság és megkötöttség lehetséges aránya"(12.), vagy: „Švejk tehát első perctől ott áll vizsgálódásunk módszertani problémái közelében, ahogy a tematikának is szimbolikus figurája. De mit keres Švejk a hetvenes években? Semmit. Csak mint védőszent (védőszörny?) van megidézve." (13.) A zsoltárok világában sem közvetlen a hatás, de alkati vonzása nyomot hagy a szövegeken. Hisz a *különös* kötetbeli hatóereje legfőképp a humor felrázó erejében áll, a nevetésben, egy olyasféle erény jegyében, „amely azáltal, hogy megnevetteti a bírót, megszünteti benne a nyomasztó érzéseket, gyakran oldja a tárgyra irányuló feszült figyelmét, olykor felfrissíti, kizökkenti az unalomból és a fásultságból".[7] A folytatásban azonban, miszerint „[h]ogy mily nagy nehézség rejlik ebben…",[8] már nem merül fel a *Százötven zsoltár* szövegeinek alkotója, ki anyanyelvén beszélve Hrabalt és Hašek hősét, kapcsolódásuk érzékeltetéseként Švejk nevét két kötete (tanulmány- és prózakötet) élére is választotta. A prágai főhős lappangó jelenlétével tehát érdemes számolni Vörös István szövegeinek elemzésekor, mert „Hašek képes volt egy új figurát beléptetni az általános irodalmi tudatba, sőt akár azt is mondhatnánk, hogy a tudatalattiba egy olyan korban, amikor a jelentős művek nagy része már meglevő figurák, irodalmi sémák újrateremtésével bíbelődött". (210.) Vagyis a hős kilép az irodalmi közegből, a valóságnak olyan leképeződését nyújtja, mely már „saját magunkra nyit rá".[9] Ahogy a tanulmánykötetben az irodalomtörténész költő folytatja: „Nem úgy tekintjük [Švejket] mint valaminek a végét, hanem sokkal inkább, mint ami valaminek a kezdetéről szól." (209.) „De Švejknek van egy tágasabb értelmezési lehetősége is. A szolga és úr irodalmi tradíciója. Melyből már csak a szolga maradt. Az úr cserélhető, elhanyagolható." (216.) A felfogás visszaköszön a zsoltárok teremtő-teremtett viszonyulásában is „Uram, te elmaradtál / a világtól Téged / a kor maga mögött hagyott." *(V. zsoltár).* Mindamellett tehát, hogy „az absztrakció különböző lépcsőin" (24.) mozgunk, Hašek regényírói képzelete mélyreható nyomot hagyott a zsoltárok világában.

A kötet gyermeki létállapotot imitáló egocentrikussága, valamint az irónia és a paródia mindvégig meghatározó kettős kódolása is innen eredeztethető, ennek játéka pedig egy (ál)naiv és impulzív viszonyt jelző nyelvi regiszterben jeleneteződik („Józan vagyok. Kitalált / világból kiáltok hozzád / a te kitalált világodba. / Egyenlők vagyunk." *CXXX. zsoltár),* kiegészülve az archaizáló szöveghagyomány vallomásos megszólalásaival, mely ennek a parodizáló kedvnek valójában a célpontja, és a tragikus-vallomásos karakterből a kizökkentő események elemi erejű elfogadásához vezet: „Švejk figurája felfogható lélekvezetőként, de egészen máshová vezet, mint gondolnánk. Nem az élethez, hanem a semmihez. Nem a léthez, hanem a túléléshez." (220.)

Mert a zsoltárok szintén „vallomásos megszólalások, melyek azon a fikción alapszanak, hogy el-

hangzanak" (103.), és elhangzásuk által egyértelműsítik a paródia lényegi összetevőjét, ugyanis „[a] paródia annyiban létezik, amennyiben a mű mögött felsejlik a második, a parodizált sík".[10] És ha a két sík egyértelműen felsejlik is, a humor forrása is egyértelműen kitetszik. A humor nem önmagára, hanem a megszólalásra irányul, a vallomás elhangzó jellegzetességére, egyben az alanyi költészet kiindulópontjára, melyet helyenként egyenesen életrajzi jegyek vesznek körül. A beszélő „énnek ez a többszöröződése (szétrajzása) fontos jellemzője". (109.) Naivitásában ez a humor komolynak tűnik, komolyságában könnyedén humorosnak, ez teremt olyan, a stabilitás-instabilitás határán mozgó értelmezői viszonyt, melynek során az olvasó elfogadja a fikció lényegi összetevőjét: a beszélő ajánlatát. Ezáltal száműzhető a paródia célpontjává váló vallomások mögül a jelentés tragikuma, ahogy ezt a teremtett és a teremtő dialógusa is nyilvánvalóvá teszi: „A mélyből kiáltok, / nyomorúságomban vergődöm. / Miért jöttök mindig / ezzel a mélységgel? / Most a tenyeremben tartalak. / Most bekaplak, / mint egy gyógyszert." (*CXXXVIII. zsoltár)*.

A trópusalkotó kedv a paródia stilisztikai összetevője, a vallomásos költészet alapépítményeként kerül a paródia célkeresztjébe, a félkomoly és álnaiv alanyi költő megformálásába: „Kívánkozik, sőt emésztődik / a lelkem az úrnak tornácai / után. Az úrnak előszobái, / teraszai után. Vágyakozom / az úr körfolyosói- és hátsó lépcsőire. / Zokogok az úr lichthofáért." *(LXXXIV. zsoltár).* Ezeken a helyeken a metonímia „elárulja íróját, hogy nem a jelenetben, hanem a mondatban van benne". (42.). Nem az egyes nyelvi kifejezések, hanem a költemények egésze szolgál az értelmezés alapjául, sőt a zsoltárok összessége a jelentés hatósugara.

Naiv és felforgató humorával a kötet megerősíti az Arisztotelésztől Babitsig terjedő felfogást, miszerint az irodalom alapjaiban véve parafrázis, „[m]inden irodalmi mű korábbi művek interpretációja".[11] De nem csupán parafrázis, hanem az új kontextus új értelmezést is von maga után, az eredeti szöveg számára sem marad következmények nélkül az újraírás. Még ebben a vonásban is párhuzamok fedezhetők fel a bibliai zsoltárokkal, melyekben a különböző textusokra való utalás, sőt a parafrázis is megtalálható.[12] A kötet nem is áll meg a zsoltárok átírásánál, valójában a kör sokkal szélesebb — a kötet egy-egy verse kortárs és műveikben továbbélő költők, írók interpretációját is magába foglalja, vitatkozik velük, kijelöli folytathatóságuk lehetséges irányvonalait, így a zsoltároskönyv valójában a költészetről szól, a költészet mibenlétéről, élő és meg-megújulni kész lényegéről. A tág perspektíva eredője pedig az a költői eljárás, mely a költemények egyes sorait több értelemben is érvényben tartja, önmagán belül is újraírja, így a nyelv relativizmusát, a nyelvi kifejezés egyértelműségét a szemünk előtt bontja le, hogy majdan egyetlen nagy ívben építse fel, a zsoltárok bibliai szöveghagyományt idéző nyelvi-stilisztikai regiszterében, mely a paródia alapját, de nem tárgyát képezi. A paródia ugyanis abból táplálkozik a kötetben, hogy megőrzi az archaikus regisztert: belehelyezkedik költői világába, ugyanakkor nyilvánvalóvá teszi a hozzá való viszonyulás mindenkor kétséges kimenetelét.

A zsoltárok műfaját közös költői helyként, szent közhelyként feleleventő költő átíró alkatával a valóság benyomásainak lebontásait és újraírásait követően tehát természetszerűleg érkezik el az általa olvasott szépirodalmi szövegek újraírásához. Ez esetben, hogy nem kevesebbet vállalt, mint a Bibliában található *Százötven zsoltár* programszerű átírásának maradéktalan teljesítését, kimondatlanul is kapcsolódott ahhoz az elgondoláshoz, miszerint „[e]z a könyv a zsigereinkben van". Az André Chouraqui gondolatát idéző Simon T. László tanulmánykötetében hozzáteszi: „Ennek ellenére a zsoltárokkal ismerkedő olvasó nem ritkán visszahőköl nyelvezetük vaskossága előtt, sőt az őket rendszeresen imádkozót is újra meg újra próbára teszik erőszakkal teli képeik."[13] Ami tehát a zsoltárok olvasójának is elemi tapasztalata, az más tényezőkön keresztül, de ugyanúgy a *Százötven zsoltár* olvasójának is elemi benyomásává válik. Mert az archaikus műfaj zsigeri jelenvalósága és a vele párbeszédbe, az elfogadás és a vita beszédhelyzetébe érkező kijelentések egymást hol felerősítik, hol kioltják. Ezen ellenpólusok közül szólnak a zsoltárátiratok, az Istenről való beszéd közmegegyezésen alapuló határainak folyamatos átlépésével, hogy elvezessenek a különös evokatív hatásképző mechanizmusán keresztül az általánosan ismert tapasztalati közeg felé.

De mi is ez az általánosan ismert tapasztalati közeg? Ennek megfogalmazásához a *Százötven zsoltár* természetképeinek leírásával lehet válaszolni, melyek leginkább archaikusan maradtak meg némely zsoltárátiratban, jelezve a közös hely örökérvényű evidenciáját: „Ki látta már a Föld / oszlopait? / A Hold háztetejét, / melyre százévenként / egy aranyszínű csepp hullik a semmi felől? / Nem a Nap könnye." *(LXXV. zsoltár).* A képek hatóerejét gyakran az ismert természeti helyek feleleventésével, új láttatásával éri el a szöveg, melyek a realitás-szürrealitás határán állnak, s új képzetek keletkezését jelenetezik. Rajtuk keresztül úgy állít a zsoltár, hogy közben tagad, vagy épp úgy tagad, hogy közben állít („Ne tulajdoníts / a szív félreverésének a kelleténél / nagyobb jelentőséget." *LXXV. zsoltár),* s a paradoxonok világába, a szürreális ábrázolások mezsgyéjére vezet a maga

önvilágámító[14] módján azáltal, hogy miközben a képek érzéki asszociációs bázisa a természeti világ, a tapasztalati közeg, ezt az általános emberi vonatkozások, mint a vonzalom és taszítás, a szeretet és utálat különös társításával vegyíti. Az egyszerű, közhelyesen szép, helyenként azonban a széphez egyáltalán nem kötődő képzeteket érzéki megfogalmazásával hozza közel. Az ég, a Nap, a Hold, a csillagok mind többször is jeleneteződnek, mert — Pilinszkyhez visszatérve — a közhely egyben „szent hely, jelenünk és a századok, múltunk és örök jövőnk metszési pontján (…) olyan, mint a megunt és elhagyott atyai ház, mely hűtlenségünkben is lankadatlanul egész egzisztenciánk legmélyebb megértését kínálja fel számunkra". Ez a hely jelen esetben pedig a zsoltárok műfajának tisztása, s megértéséhez Pilinszky János köteteinek képi világához kell visszanyúlni, mint azt az első két Pilinszky-kötet több költeményében megidéző sorok is jelzik: „Törékeny űr-üvegből csiszolt égitestek. / Aztán fölhangzik a nap beszéde, / és átvilágít mindent. Csak egy Kőszikla áll / sötéten, komoran, kophatatlanul. / Körülötte, mint tenger, hullámzik a táj. / Hullámzik a világ szövete és fölgyűrődik." *(XIX. zsoltár)*, vagy az *Apokrif*re rájátszó sor is megjeleníti: „A szülő nő arcát ismeritek?" *(CXIII. zsoltár)*.

A zsoltárokban mégis erőteljesebb a *Kráter* című kötet hatása,[15] ám a hetvenes évek személytelenítő tendenciájának megnyilvánulásaként is jellemzett Pilinszky-költészet megidézései a 2015-ös megjelenésű kötetben személyes indulati tartalmakkal telnek meg, a „paradoxikus önreprezentációs"[16] nyelvi alakzatok a végsőkig bontják a gondolati tartalmakat: „Ímé, mily jó és mily / gyönyörűséges, amikor / együtt lakoznak az atyafiak. / Ímé, mily rút és mily / iszonyatos, amikor / egymás ellen fenekednek az atyafiak. / Ímé, mily jó és mily / gyönyörűséges, amikor egymás ellen fenekednek az atyafiak. / Ímé, mily rút és mily / iszonyatos, amikor együtt lakoznak az atyafiak." *(CXXXIII. zsoltár)*. A Pilinszky-versekben működtetett paradoxonok Vörös Istvánnál egészen a nyelv szerkezetéig kísérik az átalakulást, szóalkotásokkal támogatva a meglátások kifejeződési tartományait: „Aligén. Mégsemte. Mindigő." *(XXXIX. zsoltár)*.

A mottóban idézett, Ciorantól származó Takács Zsuzsa-verssor a Borbély Szilárd emlékére írt költeményből a tragikus végkifejletet sejtető aggodalommal, megrendítő hatással kérdez. Ennek Vörös István zsoltárátirataiban is folytatólagosan jelenlévő iránya („Mindörökre szeretsz minket?" *LXXXV. zsoltár)* időszerűségből az örökkévalóságba lépteti a látóhatárt, de a tragikum helyett a mindent felforgató és újraíró irónia árnyalt közegébe helyezi a kérdést. A kérdést, a kérdezőt, a válaszadás váratlanságát — egy történelmi és hitéleti rétegződésen átnyúlóan is meglehetős biztonsággal utalva a kérdés- és a válaszlehetőségek egyformán zavarba ejtő variációira, melyek közvetlen előzményei között a kései Pilinszky-költészet ellenpontozó, paradoxikus grammatikája meghatározó kiindulópontként szerepel. A paradoxonok mozgásának lenyomatát, melyet a nyelvi-nyelvtani formák kiüresítése és új tartalommal való feltöltése, majd ezt követően ismételt megváltozása örök mozgásban tart, archaikus nyelvi regiszterrel idézi fel Vörös István, visszatérően is kivételes látványt teremtve, érzelmi vonatkozásában magával ragadó rálátással: „Megmozdul a föld / meglepetésében, és / megnyugszik örömében. / Hegyek emelkednek / tiltott helyeken." *(CXXXIII. zsoltár)*. *(Jelenkor,* Pécs, 2015)

SZALAGYI CSILLA

[1]Vö. Immanuel Kant: *Az ítélőerő kritikája.* (Ford. Papp Zoltán.) ICTUS, Szeged, 1997, 23.

[2]Vörös István: *Hatványok között. Bertók László nyolcvanéves.* Élet és Irodalom, 2015. december 4.

[3]Az idézet megtalálható Vörös István prózakötetének fülszövegében is: Vörös István: *A švejki lélek.* Holnap Kiadó, Budapest, 2002.

[4]Simon T. László: *Hozzatok szavakat magatokkal! Közelítések a zsoltárokhoz.* L'Harmattan, Budapest, 2007, 6.

[5]Pilinszky János: *A kétféle közhelyről,* idézi Simon T. László: i. m. 11.

[6]Vörös István: *A švejki lélek,* i. m. 110. (A következőkben a kötetből vett idézeteket az oldalszám megadásával jelölöm.)

[7]Marcus Fabius Quintilianus: *Szónoklattan.* (Ford. Adamik Tamás et al.) Kalligram, Pozsony, 2008, 6,3,1.

[8]Uo.

[9]Michel Henry: *Az élő test.* (Ford. Farkas Henrik et al.) Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2013, 117.

[10]Jurij Tinyanov: *Dosztojevszkij és Gogol*, idézi Tarjányi Eszter: *Arany János és a parodisztikus hagyomány.* Universitas, Budapest, 2013, 93.

[11]Vörös István: *A regény nevű hangszer.* Műhely, 2008/1. 63.

[12]Vö. Simon T. László: i. m. 98.

[13]Simon T. László: i. m. 6.

[14]Hrabal szóalkotásaként áll a kifejezés, melyre *A švejki lélek* kulcsszóként utal. Vö. Vörös István: *A švejki lélek*, i. m. 97–152.

[15]Egybehangzóan Vörös István *Megmenekülni a fizikától* című esszéjében foglaltakkal: „Ő [Pilinszky János] volt a lélekvezetőm, olvasási tanácsadóm, költő-példaképem. A kései versek felől közelítettem, a *Végkifejlet* kötet volt, ami először a kezembe került, és elementáris hatással volt rám." http://barkaonline.hu/tunderkert/5218-vorosistvan—megmenekulni-a-fizikatol [elérés: 2016. április 16.]

[16]Tolcsvai Nagy Gábor: *Pilinszky János.* Kalligram, Pozsony, 2002, 164.

KÖNYVEK KÖZÖTT

FÜGGÖNY FEL!

Nem voltam színházba járó. Helyette hangversenyekre váltottunk bérletet, vagy akkoriban horribilisnek számító áron szereztünk jegyet valamelyik nagy művész vendégszereplésére. Mégsem mondanám, hogy teljesen járatlan voltam a színház világában. Kezdőként egy asztalnál ebédeltem Possonyi Laci bácsival, aki hónapról hónapra írta beszámolóit a Vigiliában (ha egy szovjet szerző darabjáról kritikusan, sikerült felbosszantania a cenzort), emellett rengeteg szórakoztató adomát és pletykát osztott meg velünk (ezeket Bulla Elma társaságában csipegette föl), s a rá jellemző kedélyességgel idézte föl egy-egy előadás emlékét. Vasárnaponként megvásároltam a *Film, Színház, Muzsikát*, elolvastam a kritikákat, és megszemléltem a kor nagy színészeinek képét, jelmezben vagy nélküle. Közönségnek való lap volt, hiányoztak belőle a nagy bölcsességek. Később — és ma is — nagy tanulsággal forgattam Tarján Tamás barátom színházi élményeiről és csalódásairól írt köteteit. Találkozhattam nagy színész-egyéniségekkel, a mi lakásunkon készítettek műsort Zimándi Piusz 1956-os naplójának alapján, s akkor jöttem rá, Bessenyei Ferenc és Sinkovits Imre, akik annyi méltósággal mozogtak a színpadon, s olyan szépen beszéltek, mennyire kedves emberek a hétköznapokban.

Bizonyára ezek az emlékeim is belejátszottak abba, hogy fokozott érdeklődéssel olvastam Szakonyi Károly *Függöny fel!* című emlékezésének folytatásait a *Tekintet* című folyóiratban (ebben az évben könyv alakban is megjelent). Másrészt a hat folytatás abban is megerősített, hogy Szakonyi Károly kitűnő író, emellett kisujjában van a darabírás vagy átdolgozás minden fortélya. (Elég csak az *Adáshiba* című darabjára emlékeztetnünk, amely európai hírű íróvá tette.) Nem könnyű mesterség az átírás és a színpadra alkalmazás sem. Fültanúja voltam, amikor Thurzó Gábor hosszan győzködte Lengyel Józsefet, ne támassza fel azt a hősét, akit 100 lappal korábban eltemettek. Az idős író számára azonban nagyon kedves lehetett ez az alakja, makacsul ragaszkodott ismételt szerepeltetéséhez, s végül azzal zárta a beszélgetést, csináljon Thurzó, amit csak akar. Végül a halál megrázó jelenete kimaradt a darabból. (Lengyel Józsefet is fel kellene támasztani; kevesen írtak magyarul olyan hitelesen a szovjetunióbeli száműzöttek nyomorúságáról, mint ő. Emellett ízig-vérig becsületes író maradt, sosem lett kurzuslovag.)

Szakonyi Károly emlékezését olvasva arra gondoltam, mennyire hiányoznak a televízió képernyőjéről a jól megírt, érdemes darabok, amelyeket nem a politikával átszőtt pillanat ihlet, hanem egy jószemű rendező szándékából születik. A hetvenes-nyolcvanas években nem pályáztattak, mert akik megbíztak egy írót, tisztában voltak a tehetségével, és a színházat tekintették szívügyüknek, nem a korrupció lehetőségének megtalálását, pontosabban kiküzdését a maguk számára. Véletlen lett volna, netán valamelyik befolyásos ismerősének köszönhette Szakonyi Károly, hogy a korszak jeles rendezői állandóan foglalkoztatták, különféle megbízatásokkal bombázták? Dehogy! Hozzáértő színházi emberek dolgoztak a szakmában, nem mesterségesen kiválasztott kegyencek. Ők szívügyüknek tekintették a színházat, és pontosan tudták, kiben rejlik mozgósítható tehetség. Voltak, persze hogy akkor is voltak, akik számára fontos volt a politikai hatalmasságokkal kiépített kapcsolat, és mai megítélésükbe ez az olykor elvtelen döntéseket eredményező tevékenységük is belejátszik. Ha jól tudom, közéjük tartozott Major Tamás, de ki tagadná, hogy bizonyos szerepeiben zseniális alakítást nyújtott? Ma nála sokkal tehetségtelenebbeket röptet színházvezetői székbe az országos vagy a helyi hatalom.

Aki annyi darabot írt és dolgozott át, mint Szakonyi Károly, nagyon ért a színpadi hatáskeltés titkának megfejtéséhez. Néha a színész alkatának ismeretében elég egy poén, egy elsuttogott mondat, és már adott is a siker. Ez nem olcsó ripacs-gesztus, hanem tudás, az előadó és a nézők lelki alkatának kivételesen alapos ismeretéről árulkodik. Amint Szakonyi Károly fellebbenti a fátylat emlékeiről, nemcsak önmagát mutatja meg, hanem egy kis világot is, amelynek résztvevői nagy élményeket adhatnak, ha szerencsés csillagállásban lépnek a színpadra. Vannak persze olyan szerepek, amelyekkel a színész, bármilyen jelentős mestere is szakmájának, képtelen azonosulni. Nem feltétlenül jár bukással az ilyen előadás, a lelkes közönség talán föl sem ismeri, hogy a mondatokat és gesztusokat csak a színpadi rutin vezérli, olykor még a kritikusok is tévednek megítélésében, de aki zsigereiben érzi és ismeri ezt a világot — Szakonyi és a legtöbb vele dolgozó rendező ilyen volt — tudja, megcsalatás részese. Ilyenekről is szó esik a könyvben, mint ahogy az író egyik-másik kudarcáról is. Az olvasó épp e részek alapján véli teljesen hitelesnek az emlékképeket.

Ennek a sajátos világnak egyik legfontosabb összetartó ereje a családiasság. A színészeknek volt ideje beszélgetni. Voltak törzshelyeik, ahová előadások után elballagtak és egy pohár (korsó) sör vagy egy (több) fröccs mellett beszélgettek, ki-

cserélték tapasztalataikat. Ahogy az író visszapergeti a vidéki színházakban szerzett emlékeit, érezni lehet a nyugalmas otthonosságot, egymás megbecsülésének megnyugtató és erőt adó tudatát. Itt a játék az igazán fontos, és nem a pénzszerzés fojtogató izgalma, a rohanás, egyik maszk után a másikba búvás felelőtlensége. Abban a szerencsében lehetett részem, hogy találkozhattam az idős, de még mindig állandóan színpadra lépő, bámulatosan kedves Feleki Kamillal, utolérhetetlen hanghordozással ő elevenítette föl, hogy fiatalsága egyik nagy élménye volt, hogy tanúja lehetett a vezető színészek eszmecseréinek, derűs kvaterkázásának. Ez a társasági forma nem csak a színház világából vész ki lassacskán, másutt sem divat már. Nincsenek jóízű beszélgetések, s így hűlnek ki az emberi kapcsolatok.

„Kiírták a soron következő darab szereposztását — mesélte Feleki Kamill —, álltam, néztem. Mellettem a korszak egyik legnépszerűbb színésze, akiért különösen a női nemhez tartozók rajongtak, jó kiállású, nagyon fess fiatalember, igazi hősszerelmes. »Miért vagy úgy elkámpicsorodva?« — kérdezte és a vállamra csapott. Mondtam, nekem összesen három-négymondatos szerepem lesz. »Négy mondat? Négy jó mondattal szíven üthetted a nézőket!«"

Szakonyi Károly kezdettől arra törekedett, hogy a nézőket szívükben szólítsa meg. Akkor még nem voltak divatban az elmepróbák, mint manapság, a darab írója, rendezője és előadói is a szíveket célozták meg. Ezt nevezték beleélésnek. Nagyon tanulságos nyomon követni, ahogy Szakonyi beszámol egy-egy klasszikus regény általa végzett színpadra írásáról. Az olvasó is sokat okulhat megjegyzéseiből, de legalább ennyire érdekes, ahogy átfolyatja magán a szövegeket, keresve azokat a pontjaikat, amelyek szívtől szívig futtathatják. Néha elég egyetlen mondat. Molnár Ferenc, a színpadi hatáskeltés egyik legnagyobb mestere ilyen pontot jelenített meg *A Pál utcai fiúk*ban. A betegágyán fekvő Nemecsek fölé hajló édesanyja egyszer csak felsikolt: „Te, ez meghalt!" Felrázó, döbbenetes momentum. Hatását átélhettem bicskei tanárként, amikor elunva a különféle könyvekben előadásra ajánlott ostoba darabokat, igazi dilettánsként „átdolgoztam" a regényt, olyan formába öntve, hogy hetedikes-nyolcadikos, 13–14 éves gyerekek is előadhassák. Amikor a Nemecseknét megszemélyesítő Zsuzsa elsírta-sikoltotta ezt a mondatot, olyan csönd uralkodott a zsúfolt nézőtéren, hogy valóban vágni lehetett volna, aztán kitört a sírás. Ahogy mondani szokták, szem nem maradt szárazon. Felejthetetlen, nagy pillanat volt, ott lebegett az ütött-kopott színpad fölött az író szelleme. Mennyivel hitelesebben idézte meg ezeket a nagy szellemeket Szakonyi Károly, aki pontosan megérezte, milyen szándék rejlik mondataik mögött, s hogyan lehet élővé tenni, a könyvek lapjairól valóságos, hús-vér figurákká tenni a történetek szereplőit, s miképp lehet őket koruk valóságában mozgatni és jellemezni. Az egyik legérdekesebb emlékezésében, a *Holt lelkek* színpadra alkalmazásának munkájáról szólva avat be a műhelytitkokba, amelyek a nézők számára többnyire rejtve maradnak.

S ha a korról szólunk, nem hagyhatjuk említés nélkül azokat az eseményeket, amelyeket az író saját korában élt át, alkalmazkodva vagy szembesülve azzal a környezettel, amelyet a kultúrpolitika hagyott a színházak számára. Bár az akkori kultúrpolitika irányítója egyik, Márai Sándorról írt tanulmányom miatt önsorsrontónak nevezett, mégsem mondanám, hogy nem volt minőségérzéke, s ne tudta volna, mi a jó, mi a rossz. Olykor még cinkos kacsintással is jelezte, pontosan tudja, mi igazán értékes, mégsem rendelte alá ízlésének politikai érdekeit. (Nem tudom, meggyőződése volt-e. Mindenesetre elgondolkodtató, hogy a *Tekintet* március-áprilisi számában Kenyeres Zoltán Agárdi Péter *Nemzet, érték, kultúra* című könyvét ismertetve, széljegyzetelve — ebben a számban olvasható Szakonyi Károly művének befejezése — a következő mondatokat érezte idézésre érdemesnek: „A Kádár-korszak vitathatatlanul legmarkánsabb és legnagyobb tapasztalattal rendelkező művelődéspolitikusa Aczél György volt, pragmatikus, a nemzetközi és a belpolitikai keretek mozgására érzékeny — de a falak tágítását is láthatóan kezdeményező — politikus, erényekkel és tévedésekkel egyaránt, (…) feltűnő érzékenységgel igyekezett a szocializmus, illetve az általa elképzelt egypártrendszerben is tág, sokszínű kultúra számára mozgósítani a nemzeti klasszikusokat és az egyetemes progresszió néhány kiemelkedő értékét. Ebben a vonatkozásban is igyekezett elkülönülni elődjétől, a nála sokkal képzettebb, ugyanakkor rigidebb és ridegebb Révai Józseftől, továbbá a kádári pártvezetés más tagjaitól és a többi szocialista ország kultúrpolitikusaitól." Ennek a művelődéspolitikának árnyoldalai és áldozatai is bőven voltak, de pozitívumait ki lehetett használni, s erre eredményes próbálkozások is akadtak az irodalom, színház és a film világában, és ezeket a hullámokat használták ki a tehetségek — így Szakonyi is — igazi értékek megalkotására.

Ha valaki úgy hinné, hogy ezek az emlékezések megmaradnak a műnem hagyományos keretei között, nagyot tévednek. Az emlékező köntöse alól kivillan a szépíró szemérmesen és tudatosan rejtegetett öltözéke is. Az *Életem, Zsóka!* bemutatójára készülő, ezzel a darabjával induló fiatal író a főszereplő Domján Edit társaságában egy ripor-

terre várakoztak. A megilletődött író félénk rajongással tekintett a színésznőre. S most, e hajdani jelenetre emlékezve egyszeriben hangot, módszert vált, szépíróként idézi a múltat:

„Hány év telt el? Mert minden, ami benne van ebben a könyvben, akkor kezdődött. Jövünk le a Blaha Lujza téri Nemzetiben a dramaturgiáról, Osvát Bélával, kint vakító napsütés, a színpad mögötti rácsaknában a lift éppen a földszintre ér. A kiskapun bevetül a fény. És ebben a fényben megjelenik Edit. Osvát bemutat. — Ismerkedjenek meg, ez a fiatal író most írja első darabját magának… — Kezet fogunk. — Igazán? — Közel áll hozzám, érzem a belőle áradó tüzet. Perzsel a közelsége, annyira nő, mégis milyen szerény. Csepet sem hivalkodó. Szép, karcsú, és csinos. Zárkózott, mégis nyílt. És nagyon finom, elegáns. Egzotikus hercegnő, elérhetetlen. — Nahát! Várom! — mondja kedves mosollyal.

Az a forró májusi nap hatvanháromban a Nemzeti kiskapujánál. Meg ahogy ülünk egymás mellett a Hungária asztalánál, miközben Koncz Zsuzsa elkészítette a fotót… Egy pillanat. De a pillanat mégis örök."

Ki ne emlékeznék ilyen napfényben fürdő, visszahozhatatlan, mégis örök pillanatra? Mi azonban csak dadogni tudunk róla. Az igazi író, amilyen Szakonyi Károly, azonban megragadja és a maga teljességében varázsolja elénk, mint a beteljesedés lehetőségének jelképét. *(Stádium Kiadó,* Budapest, 2016)

RÓNAY LÁSZLÓ

PEREMVIDÉKEN

Bús, pesti nép

(Tábori László: Pesti ember járműveken)

A furcsa cím ellenére ez egy hasznos, időszerű kézikönyv. Benne (tíz fejezetben és kétszáz sűrű oldalon) arról próbál minket meggyőzni a szerző, hogy napjainkban enyhén szólva nehéz szeretni a pestieket. Teszi ezt csipetnyi humorral fűszerezve, és temérdek tapasztalattal. Mint írja, immár fél évszázad óta figyeli őket: utcán, üzletekben, járműveken. Ahol csak lehet.

„Ebben a könyvben — közli az előszó — *megpróbáltuk feltárni a pesti ember jellemző vonásait, viselkedésének okait és következményeit. Azért a közjárműveken, mert ebből messzire menő következtetéseket lehet levonni a társadalom egészére is."* De vajon működik-e ez a munkamódszer ma is, amikor a pestiek egyre nagyobb része magánautókon utazik? Persze megfigyelni így is lehet. Csak nehezebb. Hadd sorolom most mégis néhány kételyemet! Bosszantó apróságokat: rövid ujjú inget például azért hordok a zakóm alatt, mert az praktikusabb. A busz után pedig azért futok, mert megvár, ha észrevesz a sofőr. (Ilyesmi Párizsban vagy New Yorkban persze szóba se jöhet.) Ami fontosabb: Pesten a fiatalok rendszerint felajánlják nekem a helyüket. Meg kell győznöm őket, hogy azért nem ülök le, mert utána felállnom — nehezebb.

Külföldi barátaim megfigyelése, hogy a gyerekekkel mindenki beszélget, kérdéseikre szívesen válaszolnak a pesti járműveken. Ők figyelmeztettek arra is, hogy nemcsak a nők, a pesti bérházak homlokzatai is milyen szépek, kecsesek. Mindeddig anyám figyelmeztetése nyomán (nézz a lábad elé!) észre se vettem ezeket az ékességeket. Van persze, amit magamtól is észreveszek. Például, hogy az Orwell által szellemesen „prolitápnak" nevezett képernyőn (szerzőnk szerint „képsugárzó kloakában") milyen sok értelmes, okos műsort láthat az ember. Persze, ha tud válogatni a kínálatban: erre az egyetlen — állami — csatornához szokott múlt századbeli tévéző általában képtelen. Szerzőnk a vendéglátóiparban „zenének vélt zaj" ellen is szót emel. A hozzám látogató külföldiek panasza éppen ellenkezőleg az, hogy a világhírű magyar cigányzenét itt nálunk ma már alig-alig hallani. Nem érdemelnek említést az olyan festői apróságok, mint a határainkon (állítólag) ujjlenyomatokat vevő hivatalnokok. Ujjlenyomatot vesznek ma már többek között az Amerikai Egyesült Államokban is! A panaszok nagy részét már csak helyszűke miatt sem említem. Budapestnek szerencsére vannak erényei is. Tábori László felsorolja fővárosunk kincseit és csodáit. Budapest páratlanul szép fekvését, fürdőit és uszodáit, műemlékeit, zenei életét, a múzeumokat. És a fájdalmas hiányokat: azt, hogy március 15-én egyre kevesebb a hajtókákon a kokárda, és hogy a fiatalok nem ismerik városuk (országuk) történetét. Mindez így igaz.

Üdítő olvasmány viszont a könyvet tarkító sok idézet. Az, hogy Krúdyt, Ortegát, Örkényt, Márait, Hamvas Bélát és József Attilát olvas itt csak úgy mellékesen, menet közben az ember. A (hiányzó) szeretetről szóló szép eszmefuttatásokkal pedig nehéz lenne nem egyetérteni. „Ó, én szeretem a bús pesti népet" — írta 1924-ben Kosztolányi. Végső soron — akarva-akaratlan — erre ébreszt rá minket Tábori László Budapest-könyve is. *(Napkút Kiadó,* Budapest, 2007)

Doncsev Toso, az író és történész

(A hétköznapi erényekről)

Doncsev Toso tanulmányáról nálam hozzáértőbbek, történészek és tudósok már úgyszólván mindent elmondtak. Amit mindehhez jómagam hozzáadhatok, nem több mint a pályatárs, az irodalmár néhány idekívánkozó gondolata.

Foglaljuk össze, miről tudósít minket ez a félszáz oldalas eszmefuttatás. Mindenekelőtt egy kevesek által ismert tényről: arról, hogy a második világ-

háború során Németországgal szövetséges Bulgária zsidósága elkerülte a deportálást, életben maradt. Hogy ez miként volt lehetséges? „A hétköznapi erényekről" szóló magyar, bolgár és angol nyelvű esszé erre a kérdésre keresi a magyarázatot. Válaszában írónk felsorolja és röviden elemzi ezeket az okokat. Elsőnek a zsidóságnak az öt évszázados török hódoltság utáni bolgár társadalombeli, a többi európai országéhoz nem hasonlítható szerepét. A zsidóság kis népcsoport Bulgáriában, számuk nem éri el a lakosság egy százalékát. Ők is marginális szerepet töltenek be a társadalomban. Háromezer orvosból százötven, háromezer-hatszáz ügyvédből hetvenhét, sőt a mintegy nyolcvanezer kereskedőből is csak kétezer volt zsidó. Az ellenszenv így nem ellenük, hanem bolgár újgazdagok ellen irányult. Sorra veszi ezután a tragikus hősként jellemzett III. Borisz bolgár cár pozitív szerepét és az ortodox egyház kemény kiállását a zsidóság mellett. A bulgáriai zsidóság megmenekülésének igazi okát azonban szerzőnk alapvetően másban látja. Méghozzá abban, hogy a bolgár emberek többsége a vészkorszak idején kiállt a zsidóság mellett. Tehát egy „országos méretű szolidaritásban… a zsidóságot övező társadalmi rokonszenvben." A hangsúlyt így Doncsev a nép „karakterológiai jellemzésére" helyezi. Megállapítja, hogy „a bolgárok a holokauszt idején a keresztényi erényeket gyakorolták… egyszerűen csak normálisan, természetesen viselkedtek… ahogy ez ép erkölcsi érzékű, épelméjű, józanul gondolkodó és némi civil kurázsival rendelkező emberektől elvárható". Mindez egyszerre csodálatraméltó és elgondolkodtató. A laikus óhatatlanul is felteszi a kérdést: mi lett volna a bulgáriai zsidóság sorsa egy — a szerencsére be nem következett — német megszállás esetén? Vagy ha az ország a háborús események tűzvonalához — a keleti front-hoz — akkori mértékkel mérve is közelebb esik?

A szerzőnek a bolgár néplélekről szóló eszmefuttatása mindenképpen a könyv legszebb, legoptimistább fejezetei közé tartozik. Jó hinnünk abban, hogy vannak valahol a világon „józan paraszti ésszel gondolkodó" emberek, akiken nem fog semmiféle nyomás és semmiféle propagandagépezet. Doncsev Toso, az író hisz az emberben. És teszi ezt egy olyan világban, amelyben — sok pályatársa — szemében — „sárkányfog-vetemény" az emberiség. *(Napkút Kiadó,* Budapest, 2016)

⁕

A napokban kaptam kézhez az Egyesült Államokbeli Silueta könyvkiadó spanyolnyelvű antológiáját, amelyben kéttucat jó nevű latin-amerikai író társaságában megjelent szerzőnknek magyarul a „Lajos bácsi gyümölcsízt mér" címen ismert kitűnő novellája is.

Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy Doncsev szépirodalmi munkásságát már évek óta figyelemmel kísérhetem. Joggal mondhatom tehát, hogy jó érzékkel figyelt fel novellisztikájára az amerikai irodalom. Ezek a történetek azonban — „A pej csikó halála" címűtől a „Lajos bácsi gyümölcsízt mér"-ig valamennyien az emberi gonoszságról szólnak. A kisemberek kiszolgáltatottságáról, az igazságtalanságról. Vagyis arról, hogy embertelen világban élünk. Ezen a pesszimizmuson, az íróember pesszimizmusán kellett a gondolkodónak felülemelkednie, hogy megírhassa a bolgárok jelenkori történetének ezt a hősies fejezetét. A „Hétköznapi erények"-kel kapcsolatban ez az én legfontosabb észrevételem. A legfontosabb. Mert másrészt számunkra, magyarok számára nehéz lenne nem egybevetni a Doncsev Toso által felvázolt bolgár állapotokkal a mi történelmünk tapasztalatait.

A tanulmányt kísérő jegyzetek anyaga erre bőségesen kínál lehetőségeket. Számokkal zsonglőrködni azonban — hol, mikor és hány embertársunkat nyelték el a haláltáborok — érzésem szerint komolytalan, egyszerű önigazolás. Doncsev Toso nem hallgatja el, hogy Macedónia és Trákia 12 ezres zsidóságát a bolgár hatóságok segítségével még 1943-ban deportálták. Szembe kell néznünk magunkkal, de nem szabad belesüppednünk az önostorozás steril — passzív — állapotába sem. Tudjuk, szomszédainknál már 1942 és '43 között sok ezer áldozatot követelt a holokauszt, míg nálunk erre csak 1944 nyarán, az ország német megszállása után került sor. Az én emlékeimben a menekült lengyel gyerekek Balaton-parti iskolái és a galyatetői Nagyszálló francia katonatisztjei, osztálytársaim elhurcolásának borzalmával egyszerre vannak jelen. Valószínűleg ennek köszönhető, hogy sem a kollektív bűnösség, sem a kollektív ártatlanság mítoszában nem hiszek.

Ami a zsidóságot mentő magyarokat illeti, méltó emléket állít nekik a Zsinagóga és a XII. kerületi Apor Vilmos tér emlékfala. És ez a lista korántsem teljes. Nem szerepel rajta az e sorokat író nyolc (?) nyolcvanéves! kisfiú orvos-édesapja sem, aki vidéki szanatóriumokba menekítette az üldözötteket, és akit lebukása után nyomorékká vertek a Hűség Házában — az Andrássy út 60-ban — a nyilasok. Elnézésüket kérem, hogy az ő nevével — dr. Ferdinandy György, OTI orvos — fejezem be eszmefuttatásomat. Erre bátorít, hogy írónk, Doncsev Toso is édesapja emlékének ajánlja „A hétköznapi erényekről" szóló iratát. „Annak — áll a könyve élén — aki toleranciára tanított." A tolerancia. Még egy megszívlelendő tanácsa ennek a kitűnő munkának, amelynek számunkra, magyarok számára olyan sok fontos mondanivalója van.

Egy szenvedélybeteg szenvedéstörténete
(Málik Roland: Báb. Egybegyűjtött versek; A fehér út. Egybegyűjtött próza)

Ez a két koromfekete, egyenként háromszáz oldalas könyv fittyet hány irodalmi életünk valamennyi konvenciójára. Kezdve azon, hogy nincsen sem ára, sem elérhetősége. Tehát nem megvásárolható. Vonalas telefonon kérdezi meg egy hezitáló hang, hogy elküldheti-e. Ahhoz, aki rábólint, megérkezik a két súlyos csomag. Elsőbbségivel, és egy ugyancsak tétova levél kíséretében. A feladó Nyilas Attila, aki valamilyen okból Nyilas Richard néven rendezte sajtó alá ezt a két különös kötetet. A kísérő sorok megköszönik a címzett „Málik Roland könyveinek fogadására való készségét". Feladó örülne, ha címzett írna erről az irodalmunkban tök ismeretlen szerzőről, de az se nagy baj — írja szerényen —, ha ezt nem teszi meg. Ember legyen a talpán, aki ilyen előzmények után úgy dönt, hogy nem olvassa el ezt a kétszer kétkilós küldeményt.

Először életrajzi adatok után kutattam. Az „egybegyűjtött versek" után lapul is egy, „a szerző életének fő színhelyei" címet viselő rövid biográfia. Megtudjuk, hogy Málik Roland 1976-ban született, Miskolcon tanult és dolgozott. 2008-ban, harminckét évesen menyasszonya, Mester Zsuzsa után Ecuadorba utazott (az ő adatai alapján állt össze ez az életrajz). Utolsó napjaiban Tamási Áront olvasott, majd 2011-ben a Csendes-óceánban lelte — korai — halálát.

❊

Irodalmi pályafutásról Málik esetében aligha beszélhetünk. „Viszonylag késői indulása kurtította" — Nyilas Richard szavaival — „fénykora éveit". Ez a „fénykor" néhány vidéki felolvasásra szorítkozott, kelet-magyarországi újságokban közölt publicisztikára. Kéziratban elfekvő blogbejegyzésekre, két-három baráti beszélgetésre.

„Könnyű szeretni azt, aki jól ír" — mondja a kötet szerkesztője. „De mi van azokkal, akik gyengén, vagy egyáltalán nem írnak?" — „Bebizonyosodott számomra" — teszi hozzá maga Málik — „hogy az a jó, ami nem irodalom". Két megdöbbentő ars poetica. Nyilas Richardtól megtudjuk azt is, hogy szerzőnk „az irodalom intézményeivel csak szőrmentén érintkezett". Ráadásul, „az idő is kevés volt, hogy szakmai sikereket érjen el és szélesebb körben is ismertté váljon". Mondjuk azt, hogy harminckét év „e kávéházi szegleten" nem is olyan kevés? A furcsa inkább csak az, hogy Málik verseit irodalmunk egyetlen mérvadó fóruma sem közölte. Sem a miskolci folyóiratok, sem egyetlen évkönyv vagy antológia.

De hát végül is milyen költő (és milyen prózaíró) Málik Roland? Prózakötetéhez Garaczi László írt fülszöveget. „A mágikus realizmus borsodi változata… vasból, alkoholból és melankóliából" — összegez ez a szép szöveg, amely a költőt „pokoljáró léleknek" nevezi. Az „egybegyűjtött versek" fülszövegében Kemény István emberünket „a legnagyobb magyar költők egyikének… baromi jónak" nevezi. „Írásai megannyi beszélgetés egy kocsma előtti asztalnál, októberi napsütésben." Így a fülszövegek.

❊

A versekkel hamar végzek. Mind, az elsőtől az utolsóig az elvágyódásról szólnak. A menekülésről. „A szerzővel mostoha életkörülményei és elidegenedett világszemlélete írták ezeket a verseket" — mondták róla értetlenkedő, „szemüveges emberek".

Dilettáns fecsegés? Nem egészen. Itt-ott mellbe vág egy-egy váratlan, ügyes fordulat. Minek nevezzem? Életidegen monológnak? Segélykiáltásnak? „Alkohol fáján bimbajzó" aluljárószövegnek? Kiút nincsen. Fű, honvágy, szerelem, Dél-Amerika? Minden reménytelen. Tamási Áron, Kosztolányi, Füst Milán? „Az alkohollal folytatott küzdelem szenvedéstörténete?" Talán. De Málik Roland alulmarad ebben a küzdelemben. „A romkocsmák kerthelyiséggé varázsolása" nem sikerül neki. Az egyik legjobb verset a Bruthália (ez egy folyóirat) Málik-emlékszámában találtam. Vak tyúk is talál szemet. Ami „A fehér út" egybegyűjtött prózáit illeti, a novellafélék nem érdektelenek. Kár, hogy csak kettőre futotta. „Az ivás" áll valahol a sorok között — „elhajlította idegrendszerem, ferdére szabta jellemem, kocsmákba küldött, alvajáróvá tett…" Őszinteségi roham. Hát igen. Prózát írni így nem lehet. „Milyen író hát Málik Roland?" — teszi fel a summázó kérdést Nyilas Richard. „Prózájának java ugyanazt a szellemi bátorságot, éleslátást, eredetiséget mutatja, mint költészete." Hát ez így, ugye, túlzás. A szerkesztő és jó barát iránti megértésből mégis ideteszem. Így ér véget ez a szomorú pályafutás. Tragikusan. A Csendes-óceán habjaiban. De lehet-e másként, ha egy író semmibe veszi mestersége játékszabályait? Így még ez a (kábítószerektől való) hosszú meneküléstörténet sem lehet hiteles.

Befejezésül: szerettem volna valami elismerésfélét mondani. Nyilas Richard, a hű barát, megérdemelte volna. Kedves Attila! Sajnálom, hogy csak ennyire futotta. Köszönöm, hogy személyemben egy másik Latin-Amerikából érkezőnek is elküldted ezt a két komor kötetet. *(Műút-könyvek,* Miskolc, 2012; 2013)

FERDINANDY GYÖRGY

SAITOS LAJOS: HERÓDES TESTBESZÉDE

Saitos Lajos kötetnyitó verse az alkotás lényegét ragadja meg — és egyúttal mintegy eligazítás is a szerző ars poétikáját illetően: „Ha erőltetem, nem megy, / ha kisujjamból rázom ki, / felsülök vele — / hagyom, hogy súgja a hang" *(Vers-írás).*

Persze az a bizonyos titokzatos hang csak olyanfélét súghat, ami bennünk rejtezik, bennünk motoszkál. Így mi sem természetesebb, hogy Saitos Lajos költészetében is a megélt élmények kapnak hangsúlyt. A papírra vetett szavak, sorok azonban korántsem csupán az emlékek felidézését jelentik. Emlékekkel mindannyian rendelkezünk, mégsem ír mindenki verset. Kell hozzá az a bizonyos belső hang, a lélek, ami átszerkeszti a bennünk kavargó képeket, víziókat. Nem mindenből lesz vers („Vannak megíratlan / megírhatatlan versek" — mondja erről a költő *[Egy vers parafrázisa]).* De vannak, amik facsarják a szívet, amik kikívánkoznak — főleg, ha az idő múlásával a közös élmények átélői, tanúi már csak efféle lélekmélyi szövegeken keresztül szólíthatók meg. „Az utcát már rég átkeresztelték (…) de a ház még ma is ott áll hol első / albérleti szobámra leltem" — írja a régmúlt idők utcáin botorkálva. Ám mindjárt szembesülni kényszerül a hiánnyal is: „de hol vannak a jóságos asszonyok / kikhez ditirambust írhatnék mostan" *(Régi albérletek).* Mert ami elmúlt, az sok szempontból el is veszett. Pótolhatatlanná vált. Épp ezért a költő is sajgó szívvel gondol azokra az emlékekre, amelyekben több lehetőség volt, mint ami végül megvalósult, s a ház lakóira, akikkel együtt élt ugyan, de mégis mennyi titok maradt mögöttük. Ilyen például „a házbéli Mária néni ki / lányként megjárta Auschwitzot".

Valahogy kifosztva érzi magát az ember Saitos Lajos eme verseit olvasva. Nehéz megbarátkozni a gondolattal, hogy múltunk tanúinak jó része már csak az emlékeinkben él. S ha mi magunk már nem leszünk, ki emlékezik rájuk? De a költő megtalálja és elénk tárja a vigaszt nyújtó szavakat, melynek lényege, hogy a világ nemcsak belőlünk áll, volt előttünk és lesz utánunk is, s amit mi nem tudunk megvalósítani, az másoknak talán majd sikerül: „mások alusszák álmod // s az álom tökéletes" *(Tercinatöredékek).*

Saitos Lajos számos versét ajánlja kortársainak, vagy — miként a kötet záró ciklusában — a közülünk már eltávozott barátoknak és írótársaknak Kormos Istvántól Weöres Sándorig, Barabás Zoltántól Turcsány Péterig.

Ezen írások közül elsőként a könyv címadó versét, a Pomogáts Béla irodalomtörténésznek dedikált *Heródes testbeszéde* című költeményt emelném ki. A vers központi gondolata az emberi felelősség. Amiről bizony olykor hajlamosak vagyunk elfeledkezni. Mintha az ember természetesnek tekintené, hogy akarat-szegényen, valós és érdemi tettek nélkül, vegetálva élje fel a megváltással kapott szabadságot: „iszonyú béke jött ránk / a megváltással hirtelen" — szögezi le a költő, majd így folytatja: „mily egyszerű is így a világ / csak tétlenkedünk — bűntelen / ha egyik fogunk kihullik / s ha a másik is vásik / a végső csikordulásig".

Szinte ugyanerre a gondolatra rezonálnak az *Édentől a vadonig* című vers alábbi sorai is: „Amidőn a kiűzetés megtörtént (…) a »vadonosodás«, mely a lelkekig ér fel, / visszavonhatatlanul elkezdődött". Mintha az ember szándékosan és folyamatosan a kiűzetést választaná. Mintha már nem céllal élné az életét, mintha beletörődne saját javíthatatlanságába.

Nem véletlen tehát a költő múltba fordulása. Mintha csömöre lenne a jelenvaló világtól. Azokat keresi, szólítja írásaiban, akik még értelmet tudtak adni az életnek. Így fordul például gyermeki közvetlenséggel rég elvesztett szüleihez: „Szólítlak anyám / Hamar Örzse… / mennyi tüzedhez / van-e rőzse (…) Apám is szólítom / ennevemen / van-e a pincében / óbora lenn" *(Kiszólító).*

Ezekre a kapaszkodókra van szükség a túléléshez, a további értelmes léthez. Mert a közvetlen tapasztalás bizony újra és újra azt bizonyítja, hogy „Az Úr azúr ege alatt / a tű a bakeliten / sercegve meg-megakad // Káin és Ábel arca / s alattomos harca // nota bene: emberemlékezet / óta mindig ugyanaz a nóta" *(Kőfolyás).*

Az emlékezet mégis az emberi lét egyik legfontosabb pillére. „Ugyan mi / mámorítóbb / a bor vagy az ecet // a bortól eszeveszetten / megrészegülsz // az »ecet« / maga az emlékezet" *(Bor és ecet).*

Az ember természete, hogy folyton úton van. Időben is és térben is. Ezért mindig kérdéses a honnan-hová, illetve a mettől-meddig viszonylata. „Ha elmégy — nem jössz vissza / ha visszajössz — / nem mentél el" — szögezi le a költő *(Koán).*

De van pont, ahonnan már nincs visszatérés, ahol „kaszák lógnak / a diófaágon // most másvalaki arat / sarjú-életet" *(Gyász).* Az elkerülhetetlen elfogadása természetes dolog. („A szobrász anyagban gondolkodik / a törvényhozó szellemben / a költő — akaratban // Atya és Fiú / ugyanabban // a megváltoztathatat- / lanban.") De megint ott feszül a kérdés, hogy a földi létet magunk számára olyanná tettük-e, amilyenné tehettük? Elégedettséggel tekinthetünk-e vissza? Vagy keserűen sóhajtjuk a költővel: „szeretni már / nem volt időnk".

Persze nem minden ponton ilyen kesernyés hangulatú ez a kötet. Ezúttal csupán egyetlen szálat emeltem fel a versekben húzódó mondanivalóból. Saitos Lajos azonban tud könnyedebben is szólni a világról. A Weöres Sándornak hódoló egysoro-

saiban a szólelemény és a humor egyaránt megtalálható — de a csipkelődő szójáték mögött itt is fellelhető a mélyebb üzenet: „Van Gogh. Van gőg. Van mire."

Fontos könyvet adott a kezünkbe a hetvenedik életéve felé közeledő Saitos Lajos. Számvetés ez, visszatekintés, és egyúttal útkijelölés is — miként azt maga is megfogalmazza a *Kőfolyás* című versfüzér záró soraiban: „bárány lesz újra / a seregbajtók seregében". *(Vörösmarty Társaság*, Székesfehérvár, 2016)

OLÁH ANDRÁS

SEAMUS HEANEY: ÉLŐLÁNC

Nem egyedülálló jelenség az, hogy egy költő, élete végéhez közeledve, összegzést, számvetést tart, alámerül a személyes múltba, és nyíltan saját emlékeit teszi meg versei tárgyává. E tulajdonképp nagyon is általánosnak mondható emberi gesztus mégis azért lehet figyelemre méltó, mert a költészet közegén keresztül valóban betekintést enged olvasóinak egy lezárulófélben lévő életpálya tapasztalataiba. Seamus Heaney utolsó (angol nyelven eredetileg 2010-ben, *Human Chain* címmel) megjelent verseskötetének tematikája is jellemzően az emlékezés körül forog. A versek azonban távolról sem pusztán a lajstromkészítés, a dokumentálás szerepét töltik be, ezt bizonyítja a Heaney által használt líranyelv, amely tulajdonképpen olyan, mint a versekben újraalkotott falusi környezet, a helyek, az életképek: egyszerre puritán és kristálytiszta, lényegre törő, de szolidan díszített.

A verssé transzformált személyes emlékekből valódi, szokatlanul erős bensőségesség árad, ami egyrészt a halál érezhető közelségéből ered (a költő három évvel később elhunyt), másrészt az emlékanyag képszerű megrajzolásának is köszönhető, így az emlékek terei és tárgyai sem szorulnak háttérbe. A szövegek tehát sikeresen segítenek abban, hogy magunkban újraalkothassuk a költő életének bizonyos helyszíneit és eseményeit (hiszen itt aligha kétséges a lírai alany és a költői szubjektum szoros közelsége, mondhatni egybecsúszása). A tapintható személyességből kifolyólag a versekben megszólaló hang végig állandónak, egyenletesnek, sőt a visszatekintő perspektíva ellenére is önazonosnak tűnik.

Az emlékfeldolgozó tematika mellett a kötetben gyakrabban találkozhatunk olyan szövegekkel, melyek éppen hogy nem valamilyen életrajzi fordulópontot ragadnak meg, hanem apró, inkább banálisnak, jelentéktelennek tűnő történéseket avatva verstárggyá, egyszerre hordoznak hangulati-közérzeti jelleget, de versként kiegészülnek egy bölcseleti dimenzióval is. Szép példa erre az *Album* című versegyüttes első darabjának utolsó két szakasza: „(…) annyi levegős vasárnap / Kémleltünk sípcsontig harangvirágban / Magherafelt négy messzi tornya felé. // Már késő lenne idézni, a szerelemre / Az is bizonyosság, ha ketten kitartón / Nem egymásra, de egy irányba néznek." (8.) Heaney utolsó kötetének verseiben tehát szétválaszthatatlanul fonódik egybe a mindennapok valósága az arra épülő elvont, kontemplatív gondolkodással, ami az emlékezés valódi mélységét adja.

Az *Élőlánc* nem tagolódik külön ciklusokra, ám a közös főcím alá rendezett, sokszor csak római számokkal (de néhol ezen felül saját címmel is ellátott) versegyüttesek, mint amilyen az imént idézett *Album*, vagy a humorosan csengő *Angolnaművek* is, tulajdonképp betöltik a ciklusok szerepét, segítenek a számbavételben, kijelölnek bizonyos tematikai csomópontokat. A kötet többi részét önmagukban álló versek alkotják.

Bár a magyar nyelvű kiadás négy fordító — Ferencz Győző, Gerevich András, Imreh András és Mesterházi Mónika — munkája révén jött létre, a versek mégis homogén megszólalásúak, nem tapasztalhatóak stiláris kilengések; a kötet kirajzolódó ívét segíti a szerencsésen egységes megszólalásmód is.

A magyar kiadás azonban nem csupán az angol kötet teljes versanyagát tartalmazza, hanem a függelék részeként elolvashatjuk Heaney 1995-ben készült beszédét is (Szilágyi Mihály fordításában), melyet Nobel-díjának átvételekor mondott el. E beszéd, mivel egyszerre visszaemlékezés és ars poetica is, sok mindent elmond Heaney költészetről alkotott felfogásáról, szépen összefoglalva a fent említett tematikai egyszerűséggel összekapcsolódó filozofikusságot. Meglátása szerint „a költészet olyan rendet teremthet, amely éppúgy érzékeny a külső világ behatásaira és hű a költő lényének belső törvényeihez, mint ahogy ötven éve kifele és befele fodrozódott a víz a mosókonyha vödrében". (96.) A teljes terjedelmében közölt beszéden kívül pedig még egy rövid, összefoglaló jellegű utószó is segíti a magyar olvasót abban, hogy összefüggéseiben láthassa a kötetet.

Bár az öregkori „emlékezetlíra" gyakorta kap borongós, sötét tónusokat, vagy sugall feladást, végső rezignációt, szerencsére az *Élőlánc* szövegeire annak ellenére sem ez, sokkal inkább egyfajta vitalitás a jellemző, hogy Heaney 2006-ban, 67 évesen agyvérzésen esett át. A melankólia bizonyos fokú érthető jelenléte mellett is úgy érezhetjük, sokszor mégis éppen a múlt boldogsága dereng föl képszerűen a versek helyenként már-már bukolikus, idilli hangnemén keresztül. Heaney költészetének egyszerűségben rejlő kifejezőereje révén mi is részesülhetünk a megformált érzésekből, tapasztalatokból. A kötetzáró *Papírsárkány Aibhínnak* pedig a szélben szálló sárkány elemi erejű, katartikussá nagyított képével egyszerre szolgál egy em-

lék megidézéseként, de egy életmű szimbolikus lezárásaként is: „Felemel, hogy bensőnk szinte beleszédül, / Már mindenünk repülne, csak a lábunk szilárd, / Aztán szálszakadás — az elszabadult, felajzott // Sárkány egy szál maga száguld: földindulás." *(Jelenkor – FISZ,* Budapest, 2016)

TANOS MÁRTON

FÓTHY JÁNOS: HORTHYLIGET

Radnóti Miklós, Szerb Antal, Sárközi György, s még számos zsidó származású írónk holokauszt-szenvedéstörténetéről sokan és sokat tudunk. Sok, arra nagyon érdemes emberről viszont semmit, vagy nagyon keveset. Éppen ezért az Ungvári Tamás válogatásában megjelenő, tízkötetesre tervezett sorozat, a „Tanúságtevők" nyitó darabja, a *Horthyliget* (épp úgy, mint a sorozatban a későbbiekben megjelenő, a feledésből „visszamentett" többi mű) jóval kevésbé ismert munkaszolgálatos-kálváriákat, szerzőket, műveket idéz fel.

Fóthy János, a Pesti Hírlap népszerű munkatársa, költő (a túlélő tanúságtevők egyike) arról az 1944 tavaszától nyárig tartó időszakról számol be, amikor a „magyar Ördögszigeten", valójában a Csepelszigeten, a kifejezetten zsidó értelmiségiek számára létrehozott internálótáborban kellett elszenvednie válogatott megaláztatásokat. Olyan társak között, mint a szenvedésből is szóviccet faragó Grätzer József, aki a „Sajtókamara" szót itt faragta át „Sajgókamarává", vagy a sokkal tragédia-közelibb lelkialkatú Mohácsi Jenő, aki *Az ember tragédiája* igényes, ihletett németre fordítója volt.

Az 1893-ban született, tehát a feljegyzések születése idején 51 éves írót-újságírót, aki addig kényelmes otthonában a szellemi szabadfoglalkozásúak hol kényelmes, hol robotos, esetében agglegényi életét élte, nem csupán megrendítették, de hivatásában meg is érlelték, fel is emelték a számára rendelt holokauszt-események. Könyvének legmegrendítőbb részlete két katolikus pap alakját idézi fel; az augusztus 15-én, Nagyboldogasszony napján prédikálót, a negatív példát, tapintatosan nem nevezi meg, de nagyon beszédesen jellemzi: „Volt a gyárnak egy fiatal papja, csinos, szőke fiatalember, akit kifogástalan reverendájában gyakran láttunk a gyárudvaron. Soha ránk sem nézett. (A „ránk" a táborban élő katolizált zsidó értelmiségieket jelenti — P. É.) Miközben hazafias frázisoktól puffogó, banális, lapos szentbeszédét mondta, szinte kínosan kerülte, hogy a sárga csillagos csoportra tekintsen, úgy tett, mintha észre sem venne bennünket. Leírhatatlanul keserű szájízzel hagytam el a szentmise végén a kápolnát, az volt az érzésem, mintha Istent kerestem volna, és valaki közénk állt, le akart tagadni az Úr elől." Alig öt nappal később, a nagy magyar egyházi-történelmi ünnepen egészen ellentétes értelmű élményben részesülhettek a megkeresztelkedett internáltak. Az ezúttal meg is nevezett fiatal csepeli káplán, Angeli ugyanis Arany János csaknem száz esztendővel korábbi bravúrját ismételte meg. Ő is egy középkori példázatot választott — *A walesi bárdok*hoz nagyon hasonló logikával —, amikor Szent Istvánnak, első királyunknak a pángermán terjeszkedéssel kapcsolatos, mindent elsöprő ellenszenvét helyezte prédikációja középpontjába, amelynek egyik kulcsfigurája éppen István sógora, a törtető Henrik herceg volt (egy a militáns elő-Hitlerek közül!), akit ő szépen a Lajtába fojtatott. A kevésbé allegorikus folytatás még hatásosabb, még inkább megtisztító erejű és megrázó: „Beszélt a fiatal pap a vér és a faj mítoszáról, amelyről éppen most láthatjuk, hova sodorta azt a népet, amely ennek hódol a Krisztus igéje helyett. Beszélt a kereszténység fogalmát lejárató úgynevezett világnézetekről… Ámulatunk egyre növekedett a fiatal pap iránt, aki szinte állandóan felénk fordulva prédikált, mintha egyedül csak nekünk szólt volna a szentbeszéde, és mintha egész magatartásával azt akarta volna kifejezni: ti megértitek, amit gondolok és mondok… Akinek füle van, hallja, akinek szeme van, lássa… — mondta az Úr Jézus. Ez a szentbeszéd nem csak felemelt, megvigasztalt, nem csak kárpótolt a múltkoriért. Bátor tett volt ez a beszéd, hiszen olyan helyen hangzott el, ahol a *hívők* jelentékeny része Krisztus keresztjénél többre becsülte a — nyilaskeresztet. Angeli volt a fiatal pap neve, aki káplán volt Csepelen."

Aligha véletlen, hogy a válogatott megalázásokat, testi megpróbáltatásokat felidéző szöveg egy ilyen, humánus és humanitárius epizóddal, mondhatni, a szerző 1979-ig tartó, hosszú életének egyik legszebb útravalójával zárul. Angeli tisztelendő bátorsága és hite is hozzájárulhatott ahhoz, hogy azok, akik a kicsiny magyar Ördögsziget egykori foglyai voltak, a háború végeztével (már akik túlélték közülük az 1944 augusztusa és 1945 tavasza közötti időszakot) nem fordultak el a katolicizmustól, de legalábbis soha nem utasították el a zsidó–keresztény párbeszéd létjogosultságát.

A „Tanúságtevők" nyitánya nagyszerű választás volt: életteli, fordulatos, komoly tanúságokban és ironikus kitérőkben bővelkedő szövege méltó arra, hogy a témára hangolja a „hétköznapi fasizmus" fájdalmas, a nagyok mellett kicsiny mártíriumokban gazdag eseményeit megérteni akaró mai olvasókat. *(Scolar Kiadó,* Budapest, 2016)

PETRŐCZI ÉVA

SOMMAIRE

MARIANNE SÁGHY: Sulpice Sévère et la *Vita Martini*
ZOLTÁN GLOVICZKI: Les *Instructions* de Saint Étienne de Hongrie
IMRE MONOSTORI: Gyula Szekfű et l'Université d'été Catholique de Esztergom
LÁSZLÓ PROHÁSZKA: Les œuvres d'art religieux d'Alajos Stróbl
DÖMÖTÖR GERE – LÁSZLÓ KISNÉMET: Sur les intellectuels chrétiens de nos jours
BÉLA POMOGÁTS: Sur la poésie d'Aladár Lászlóffy et Csaba Lászlóffy
■ Poèmes de Tibor Babiczky, István Turczi et István Vörös
■ Entretien avec Zsuzsa Albert, poète et productrice-animatrice de radio

INHALT

MARIANNE SÁGHY: Sulpicius Severus und die *Vita Martini*
ZOLTÁN GLOVICZKI: *Ermahnungen* des Heiligen Königs Stephan von Ungarn
IMRE MONOSTORI: Gyula Szekfű und die katholische Sommeruniversität in Esztergom
LÁSZLÓ PROHÁSZKA: Kirchliche Kunstwerke von Alajos Stróbl
DÖMÖTÖR GERE – LÁSZLÓ KISNÉMET: Über das intellektuelle Christsein heute
BÉLA POMOGÁTS: Über die Dichtung von Aladár Lászlóffy und Csaba Lászlóffy
■ Gedichte von Tibor Babiczky, István Turczi und István Vörös
■ Gespräch mit der Dichterin und Rundfunkmoderatorin-Redakteurin Zsuzsa Albert

CONTENTS

MARIANNE SÁGHY: Sulpicius Severus and the *Vita Martini*
ZOLTÁN GLOVICZKI: *Admonitions* of Saint Stephen, King of Hungary
IMRE MONOSTORI: Gyula Szekfű and the Catholic Summer School in Esztergom
LÁSZLÓ PROHÁSZKA: Church Art Works of Alajos Stróbl
DÖMÖTÖR GERE – LÁSZLÓ KISNÉMET: About intellectual Christianity Today
BÉLA POMOGÁTS: About the Poetry of Aladár Lászlóffy and Csaba Lászlóffy
■ Poems by Tibor Babiczky, István Turczi and István Vörös
■ Interview with the Poet and Radio Editor-presenter Zsuzsa Albert

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ
Munkatársak: BENDE JÓZSEF, DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG, HAFNER ZOLTÁN, LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS, PUSKÁS ATTILA
Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, KISS SZEMÁN RÓBERT, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ
Szerkesztőségi titkár és tördelő: NÉMETH ILONA
Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomdai munkák: Séd Nyomda Kft., Ügyvezető igazgató: Katona Szilvia
Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Piarista köz. 1. IV. em. 420. Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 48. Internet cím: http://www.vigilia.hu; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletág, a Magyar Lapterjesztő Zrt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekkszámla száma: OTP V. ker. 11707024–20373432. Előfizetési díj: egy évre 5.640,– Ft, fél évre 2.820,– Ft, negyed évre 1.410,– Ft. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: EU országok: 18.000,– Ft/év vagy 100,– USD, illetve ennek megfelelő más pénznem/év.
SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10–14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA

Lapunk megjelenését támogatja a Magyar Nemzeti Bank

Nemzeti Együttműködési Alap

Ára: 550 Ft

VIGILIA

SZEMLE

- Könyvek között
- Peremvidéken

SAITOS LAJOS — Heródes testbeszéde
SEAMUS HEANEY — Élőlánc
FÓTHY JÁNOS — Horthyliget

A SZEMLÉKET ÍRTÁK — Ferdinandy György, Oláh András, Petrőczi Éva, Rónay László és Tanos Márton

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- A családról a szinódus után
- 1956 hatvanadik évfordulóján
- Földházi Erzsébet, Prontvai Vera, Rónay László, Szabó Ferenc, Tomka Ferenc és Török Csaba tanulmánya
- Báthori Csaba, Dobai Lili, Fecske Csaba, Halmai Tamás, Zbigniew Herbert, Iancu Laura, Mohai V. Lajos, Tokai Tamás, Vasadi Péter és Vörös István írása

nka
Nemzeti Kulturális Alap

16008
9 770042 602005